

DR. LONČAR

POLITIČNO ŽIVLJENJE
SLOVENCEV

Politično življenje Slovencev.

(Od 4. januarja 1797. do 6. januarja 1919. leta.)

Spisal

dr. Dragotin Lončar.

V predelani in pomnoženi drugi izdaji.

V Ljubljani, 1921.

Izdala in založila „Slovenska Matica“.

DK 94 (427m)

1991. 10. 10.

Uvod.

Spis »Politično življenje Slovencev« je izšel prvikrat 1906. leta. Namenjen je bil prvotno češki javnosti; zato je imel informativni značaj in podajal pregled slovenskega političnega življenja, v kolikor se je javljalo v političnih idejah in osebnostih te ali one stranke in struje.

Ta sintetični značaj sem pridržal v celoti tudi v predelani in pomnoženi drugi izdaji, ki obsega dobo od 4. januarja 1797. leta, ko so izšle Vodnikove »Novice«, do 6. januarja 1919. leta, ko se je razglasil manifest regenta Aleksandra narodu Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Spisu sem dodal pregled virov in pripomočkov, ki so pa zaradi vojnih razmer nepopolni in pomanjkljivi, zlasti oni iz neodrešene domovine. Razdeljeni so v štiri skupine: I. obsega politične časopise (revije); II. politične časnike; III. pregled o življenjepisih politikov, publicistov in žurnalistov; IV. politične spise: razprave, poročila in pisma, govore, članke in dopise, agitacijske in polemične tiskovine.

Končno izrekam svojo zahvalo vsem, ki so mi pomagali pri zbiranju gradiva.

V Ljubljani, meseca julija 1921.

Pisatelj.

1.

Na slovenski narodni preporod so vplivale ideje prosvetljenosti in francoske revolucije, kakor tudi njune nasprotnice: romantike.

V dobo prosvetljenosti spada ustanovitev splošne ljudske šole (za vlade Marije Terezije) in odprava nesvojnosti (za vlade Josipa II.), ko je postal kmet tlačan vsaj osebno svoboden. Francoska revolucija je strmoglavila absolutizem in fevdalizem ter uveljavila ustavnost, a romantika je rodila narodno zavest, ker je gojila narodni jezik in zgodovino, narodno slovstvo in narodne starine.

Vse te pridobitve so bile v korist tudi Slovencem v duševnem, gospodarskem, političnem in socialnem oziru.

Žiga baron Zojs (1747—1819), ki je bil svetovno omikani podpornik in glava vsega slovenskega duševnega gibanja v drugi polovici XVIII. stoletja, ter zgodovinar Anton Linhart (1756—1795), učenec Sonnenfelsov in začetnik slovenske drame, sta vplivala na prvega slovenskega pesnika Valentina Vodnika (1758—1819), da je začel izdajati dne 4. januarja 1797. leta »Lublanske Novice«, prvi slovenski časnik, ki je izhajal do 1800. l.

Vodnikove »Novice« so prinašale razne vesti, zlasti z bojišč, razglase, žitne cene, loterijo, imena umrlih, a tudi poučne članke narodopisne, gospodarske, slovstvene in zgodovinske vsebine. Želja po ljudski omiki, ki je bila lastna tej dobi, jih je rodila; toda zamorile so jih neugodne razmere: maloštevilnost in neizobraženost slovenskega ljudstva, ki se je iz njega še le ustvarjal narod v modernem pomenu besede. Vodnik je izdajal prvi slovenski časnik v viharini dobi Napoleonovih vojen, manjkalo mu je gmotne in duševne podpore. Sam je zbiral in prelagal

novice, spisoval in urejal svoj list. A vse to delo mu ni rodilo upravičenega priznanja. Njegovi rojaki ga niso ne le podpirali niti z denarjem niti s svetom, marveč so ga nasprotno zbadali, češ, da so »Novice« lažnive, premalo obsežne, prepozne ter da je slovenski jezik ubog in z nemščino pomešan. Vse te očitke je zavračal v svesti si izpolnjevanja svojih dolžnosti pri obstoječih težavah; glede lažnivosti je n. pr. odgovarjal z naslednjimi besedami:

»Ne morem lagáti
Ne letos, ne lan;
Kir neče me brati,
Naj dene na stran!«

Prvi slovenski politični list je prenehal, nadaljeval pa se je slovenski prepород, ko so Francozi vladali slovenske dežele (razen Štajerske in vzhodne Koroške) ob enem s Hrvaško do Save in z Dalmacijo (1809—1813). Vodnik je navdušeno pozdravljal novi »duh Napoleonov« z odo »Ilirija oživljena«.

Francoska vlada je upoštevala narodnostni moment: slovenščina se je uveljavljala poleg francoščine, italijanščine in nemščine. V Ljubljani se je ustanovilo vseučilišče ali akademija s štirimi fakultetami. Ta izprememba v šolstvu ni bila po volji pristajšem starega nemško-centralističnega režima. Ko so namerjali izključiti nemščino iz ljudskih šol, je tedanji ravnatelj normalne šole Eggenberger najbrže 1810. leta odložil svojo čast, ker »v takih razmerah ne more več koristno služiti svoji domovini Kranjski«.

V »Iliriji« so bile dovoljene humanitarne družbe, ki so se zbirale v framasonskih ložah; toda verjetno je, da so imele še poseben namen: agitacijo za Napoleona. Francosko-ilirska loža »prijateljev kralja rimskega in Napoleona« v Ljubljani se je bavila z dobrodelnostjo, z navajanjem k moralnemu življenju in človekoljubnosti ne glede na vero ter z znanstvenimi predavanji. Njen član je bil tudi V a l e n t i n V o d n i k.

Uradni list »Télégraphe officiel«, čigar urednik je postal Charles Nodier, je rad prinašal študije o južnoslovanski poeziji, zgodovini in jeziku.

Kakor v duševnem, takó je tudi v gospodarskem oziru pomenjala francoska uprava v marsičem napredek, n. pr. glede trgovine, gradbe cest itd. Na drugi strani je pa trajala francoska doba premalo časa, da bi se bila njena načela mogla uveljavljati dejansko. n. pr. glede podložništva.

Napoleon je bil na vrhuncu svoje slave in moči, avstrijska cesaričinja je postala francoska cesarica, cesarjevi namestniki (zlasti simpatični maršal Marmont in grof Bertrand) so skrbeli, da so ohranili prebivalstvo pri dobri volji; slavnost se je vršila za slavnostjo, veselica za veselico, gospodo so pridobivali zase s sijajnimi plesi in poskupinami, ljudstvu so zopet nudili »panem et circenses«. Ali ni imel prvi buditelj slovenskega naroda Vodnik dovolj povoda, da je pro-rokoval srečno prihodnost pod Napoleonovim žezlom?

A prišlo je drugače. Mlado brstje, ki je poganjalo iz demokratičnih idej velike revolucije, je morila slava Napoleonovega imperializma; zakaj Napoleona so vodili pri snovanju »Ilirskih pokrajin« gospodarsko-politični oziri. Njegovo načelo, da mora za vojaške potrebščine skrbeti dotična pokrajina, je povzročevalo upore in nemire. Od dolgotrajnega vojevanja obubožano ljudstvo je bilo očitno nasprotno. Komaj pa so se jele celili rane in je zlasli maršal Marmont znal s svojim vedenjem pridobivali simpatije za francosko vladno, že so se zbirali oblaki na nebu in nalagale so se vojne kontribucije. Vse si je želelo trajnega miru in prejšnje simpatije so se ohladile, ko se je bojna sreča obrnila na nasprotno stran.

Po odhodu Francozov je nastopila reakcija. Nekatere francoske uredbe so se ohranile, večinoma pa je ostalo vse pri starem, kakor je bilo pred francosko okupacijo: zavladal je Metternichov absolutizem, čigar žrtev je postal Vodnik, ko je bil upokojen s tretjino plače.

Toda izza te dobe, ko je Napoleon združil skoro vse slovenske dežele in del hrvaško-srbskega ozemlja v eno skupino, ta misel ni zaspala; saj je tudi po tem spojil avstrijski cesar Fran I. Kranjsko, zapadno Koroško in Primorsko s Čedadom v »Ilirsko kraljevino« (1816—1849), ki ji je do leta 1822. pripadala i Hrvaska do Save. Ob tej misli so se navduševali Ilirci in slovenski buditelji: »Zedinjena Slovenija« leta 1848. se je spočela v Napoleonovi »Iliriji«.

II.

Obupen je bil socialni, kulturni in politični položaj Slovencev v predmarčni dobi. Domače plemstvo so bili izgubili popolnoma; kar je bilo plemstva, je bilo odtujeno narodu in delalo za nemške, laške in madjarske koristi. S slovenskimi žulji je bogatelo na škodo slovenstvu. Tudi meščanstvo je bilo neslovensko po duhu in deloma po krvi. Mali trgovci in obrtniki, o katerih bi se bilo lahko reklo, »da ni bilo doma meščanov, kadar so šli kmetje na polje«, so bili odvisni od tuje gospode in tujih uradnikov ter se jim zato prilagodovali v mišljenju in vedenju. Edini stan razumništva, ki je čutil z narodom, je bila nižja duhovščina; toda ni ta brez izjeme, zlasti na Koroškem in Štajerskem dostikrat ni bila duhovščina zmožna slovenščine niti za najnavadnejše molitve. Ča f n. pr. je pisal Muršcu: »Dobrih mašnikov najdeš med 100 celih 99, enega domorodca pak med 100 težko«. — Kmet ni bil svoboden, ampak podložen svojemu graščaku. Trli sta ga tlaka in desetina, kakor tudi veliki davki; Kranjsko in Koroško n. pr. sta plačevali razmerno več davka nego Češko in Moravsko. Tlačanstvo je slabo vplivalo na moralo slovenskega naroda, ki mu je vzgojilo servilizem, hlapčevsko ponižnost pred gospodo, kar je umevno, ko je med graščinskimi uradniki živl oskrbnik, ki se je bahal: »Jaz sem četrta božja oseba na zemlji!«

Kakor v socialnem, tako je bilo v kulturnem in političnem oziru. Ljudskih šol je bilo malo sloven-

skih, nemško-slovenske pa so bile prav za prav nemške, ker se je rabila slovenščina samo v začetku. — Največ se je mladina naučila v nedeljski šoli, ki je bila slovenska. V srednjih šolah se je slovenščina zanemarjala, iz rodoljubja so poučevali nekateri profesorji v materinščini (v Ljubljani n. pr. zlasti Kersnik). Kakor v šoli, tako je i po uradih gospodovala tujščina, kar sicer za francoske vlade tudi ni bilo drugače, ko je bil uradni jezik francoski. Politično in cerkveno so bili Slovenci razcepljeni v Kranjce, Štajerce, Korošce in Primorce vsak s svojimi separatističnimi težnjami, ki so morale zavest narodne enote.

Malo je bilo število za narodni preporod delujočih mož. Na Koroškem se je odlikoval poleg Urbana Jarnika (1784—1844) v prvi vrsti poznejši lavantinski škof Anton Martin Slomšek (1800—1862) zlasti kot pedagog. Seveda ni ušel očitaniu, da je — panslavist! Od leta 1850. je bil pod policijskim nadzorstvom. Ko je zvedel to na Dunaju, je rekel nekemu ministrskemu uradniku, da se ne boji policije vse Evrope. Zaradi govora »Graja nemšku-tarjev« iz 1861. leta ga je hotelo državno pravdnistvo tožiti, a tožbi je ušel s smrtjo! Njegovo načelo je bilo: Malo govoriti, veliko delati, vse potrpeti. V njegovem krogu sta zrastle Matija Majar in Andrej Einspieler. Na Goriškem imenujemo Valentina Staniča (1774—1847) kot buditelja. — Na Štajerskem je nastal pod češkim, poljskim in srbskim vplivom (Čelakovský, Kollár, Mickiewicz, Šafařík, Vuk) krog mladih, navdušenih mož, kakor Kočevar, Macun, Miklošič, Trstenjak, Vraz itd., ki so se učili slovanskih jezikov in imeli govorniške vaje. —

Na Hrvaškem je nastopalo v istem času ilirstvo, glavno po vplivu Kollárja in Šafaříka. Jugoslovani naj bi se bili književno združili med seboj pod skupnim imenom Iliri. Ilirščine so se poprijeli mnogi slovenski pisatelji, n. pr. Jeran, Kočevar, Miklošič, Murko, Muršec, Ravnikar, Trstenjak, Vraz, Žakelj in drugi: glavno oni štajerski krog. Misel ilirstva se ni

ukoreninila, ker ni bilo med Slovenci in Hrvati potrebnih kulturnih in političnih predpogojev, dasi je ugodno vplivala na narodno prebujenje. Političnega značaja ilirstvo v Slovencih splošno ni imelo, čeprav so se posamezniki ogrevali za to. Slovenci so opustili ilirščino razen *Stanka Vraza* (1810—1851), ki je postal njen glavni pesnik. Poleg *Kopitarja* je bil nasprotnik ilirstva zlasti *Prešeren*, opirajoč se na jezikovno-slovstveno tradicijo slovenske reformacije iz XVI. stoletja.

Zgled *Ljudevita Gaja*, ki je izdajal svoje »Novine Horvatske« s prilogο »Danico« (pozneje »Ilirske nar. novine« in »Danico Ilirsko«), je vplival na Slovence, da so tudi poskušali v tem smislu. Že večkrat so namerjali, da bi si ustanovili svoj list; toda stroga cenzura je zabranjevala take poskuse. L. 1843. pa se je posrečilo kranjski kmelijski družbi, da je dobila s posredovanjem nadvojvode Ivana dovoljenje za izdajanje lista, ki bi v gospodarskem oziru poučeval slovenski narod. Nadvojvoda Ivan je bil očital kmetijski družbi, da ni v njej kmetov, za katere je v prvi vrsti ustanovljena. Takó je prišel na svetlo leta 1843. drugi slovenski časnik: »Kmetijske in rokodelske novice« (pozneje gospodarske, obrtniške in narodne). To je bil tednik, čigar urednik je postal tajnik kmetijske družbe dr. *Janez Bleiweis* (1808—1881), ki so mu Slovenci zaradi njegovega delovanja dali naslov »oče slovenskega naroda«. »Novice« so izhajale do 1902. leta.

III.

V tem času Slovenci še skupnega imena niso poznali in niso imeli skupnega jezika. Trdilo se je, da je slovenščina novo skovani jezik in da je kranjščina ali »kranjska špraha« pravi jezik slovenskega naroda. Pisale so se tri različne pisave: bohoričica, metelčica in danjčica, vsaka po posebnem narečju. V *Bleiweisu* je vzbudilo narodno zavest ilirstvo in sicer posredno. Zahajal je namreč v družbo mož, ki so

se kot dijaki na hrv. gimnazijah navzeli ilirskih idej in jih, prišedši zopet nazaj na Slovensko, razširjali med svojci. To so bili glavno duhovniki Luka Jeran, Lovro Pintar in Anton Žakelj. Ti moške so prebudili narodno zavest tudi v Bleiweisu. Slovenski buditelji so zaradi nedostatka sposobnih mož morali biti vsak vse: literati in politiki. Delo še ni moglo biti razdeljeno. Takó je bilo tudi pri Bleiweisu. Bil je po svojem stanu zdravnik, zlasti se je bavil z živinozdravništvom, postal je profesor na tedanji medicinski in kirurgični šoli v Ljubljani ter tajnik kmetijske družbe. Pisal je gospodarske in živinozdravniške, šolske in slovstvene knjige. »Novice« so bile namenjene kmetom in obrtnikom, a dr. Bleiweis je spoznal, da imajo preozke meje; zató je jel sprejemati vanje pesmi, zgodovinske in jezikoslovne drobtinice, sploh literarne stvari. Z letom 1848. pa se je začel list baviti tudi s politiko. »Novice« imajo torej dvojen pomen: literaren in političen. Kaj so bile »Novice« Slovincem s slovstvenega stališča, je označil literarni zgodovinar Fr. Levce kratko v sledečih točkah: 1. »Novice« so združile vse slovenske pisatelje, ki so bili dotlej brez glasila, središča in ognjišča, v eno kolo; 2. zedinile so Slovence med seboj ter s Hrvati in Čehi po Gajevem ali češkem pravopisu; 3. ohranile slovenščino zmesi hrvaškega in slovenskega jezika ter 4. razširile veselje do čitanja in s tem slovensko zavednost.

Trije dogodki so posebno pospeševali slovensko zavest. Leta 1844. je prišel v Ljubljano cesar Ferdinand I. v spremstvu cesarice, da odvori obrtno razstavo. »Novice« so priobčile slavnostno pesem »Slovenija presvetlemu, premilostljivemu gospodu in cesarju Ferdinandu I.«. Ime »Slovenija« se je imenovalo v javnosti! Pesem je zložil Ivan Vesel Koseski (1798—1884), glavni pesnik »Novic«. Njegove pesniške zmožnosti so zelo precenjevali, zlasti dr. Bleiweis; z literarnega stališča se njegovo delovanje nikakor ne more primerjati z drugimi slovenskimi pesniki. Ne moremo pa tajiti, da je kot politični pesnik

s svojimi navduševalnimi pesmimi mnogo pripomogel k narodnemu prebujenju. Posvetnjaki in duhovniki, zlasti ti, so se navduševali ob njegovi muzi. Koseskega dikcija je bombastična, patetična, a snov romantična, fantastična — ni čuda, da je to podžigalo in ogrevalo!

Leta 1845. je bil prvi slovenski javni govor. Na Bleiweisovo prigovarjanje je ob petindvajsetletnici županovanja Janeza Hradeckega deklamiral šestošolec Lovro Toman slavnostno pešem, ki jo je v ta namen zložil Prešeren (1800—1849) in slavil v njej domorodna županova dela. To je bila »slovanska demonstracija«.

Tretji dogodek so bile slovenske pesmi v ljubljanskem gledališču, kjer so igrali samó nemške igre in peli samó nemške pesmi. Proti ukazu policije, da se nikdar in nikoli ne sme prepevati v gledališču slovenski, je v l. 1845. in 1846. přegovoril dr. Bleiweis igralce, da so zapeli kako slovensko pesem, kar je izzivalo burno odobravanje. Tedanji guverner Weingarten pa je takoj slutil aranžerja rekoč: »Dobro vem, da je vse to naredil dr. Bleiweis, ki so ga gotovo podkupili Rusi s srebrnimi rublji!«

IV.

Napočilo je 1848. leto.

Slovenci so navdušeno pozdravljali »pomlad narodov«. Lovro Toman je zložil odo »Sloveniji nje zvesti sinovi na Dunaju«, ki je prva brez cenzure objavljena slovenska tiskovina na Dunaju; Fidelis Terpinč je proslavljal cesarja Ferdinanda, ljubljanski meščani in dijaki pa so čestitali dunajskim meščanom in dijakom. V imenu Kranjcev so sestavili dr. Bleiweis, dr. Burger, dr. Crobath, Guttman in dr. Kleindienst zahvalnico cesarju, v kateri so poleg ustavnih svoboščin omenjali tudi enakopravnost slovanskih plemen z nemškimi v jeziku in drugih posebnostih. Poleg Bleiweisa, ki je prvi v »Novicah« tolmačil pomen konstitucije, je

zlasti Matija Majar (1809—1892) prevajal letake dunajskega pesnika Castellija, s katerimi je poučeval svoje rojake, kaj se je zgodilo in kaj je konstitucija, ob enem je pa tudi razlagal Slovencem, kakšne naj bodo njih narodne zahteve.

Važna naloga je pripadla sedaj »Novicam«, da so poučevale svoje rojake. Janez Trdina pripoveduje, da je v Ljubljani vladala tolika politična nevednost, da je po splošnem mnenju poznal v vsem mestu edini dr. Ahačič bistvo in pomen ustavnega življenja. Prva številka »Novic«, ki je izšla dne 22. marca brez cenzure, je bila rdeče obrobljena. »Novice« so pisale: »Močna samostojna Avstrija pod vladarstvom našega dobrega ustavnega cesarja, nedotakljivost naše katoliške vere in varstvo našenarodnosti nam bodo tri zvezde, ki nas bodo vodile v vsem našem dejanju«. To je bil program »Novic«, takó je nastalo geslo slovenske politike: Vse za vero, dom, cesarja, ki je bilo posneto po pruskem: Für Gott, König und Vaterland!

Začela se je narodna organizacija s snovanjem društev, ki bi budila narodno zavest. Dunajski Slovenci so ustanovili društvo »Slovenija«, ki ji je bil predsednik dr. Fr. Miklošič (1813—1891). Poleg njega so delovali n. pr. dr. Dolenec, dr. Hladnik, tajnik Anton Globočnik (1825—1912), Peter Kozler. Društvo »Slovenija« je podalo slovenski narodni program, ki ga označim pozneje.

V Gradcu se je osnovalo društvo enakega imena »Slovenija«, katere predsednik in duša je bil dr. Jos. Muršec (1807—1895). Poleg njega se je odlikoval dr. Jos. Kranjec (1821—1875). Namen društva je bil: »Povzdiga narodne zavesti na podlagi izobraževanja slovenščine in spoznavanja sorodnih narečij v dosego tesnejše zveze z ostalimi slovanskimi vejami«, a kmalu se je začelo baviti s politiko.

V Ljubljani se je ustanovilo pod Bleiweisovim predstvom »Slovensko društvo«,

kjer so delovali še Cigale, dr. Crobath, Kersnik, dr. Martinak itd.

Pripravljalni odbor, v katerem še ni bilo Bleiweisa, je dal društvu političen program (zedinjenje Slovencev v eno pokrajino ter uvedba sloven. jezika v šole in urade), ki se je potem umaknil literarnemu (omika in povzdiga slovenskega jezika, kakor tudi varstvo in okrepitev njegovih ustavno zagotovljenih pravic, da se na ta način oživi in povzdigne narodnost). V oktobrski revoluciji je postalo društvo tudi politično, da bi ohranilo, kakor je to izpovedal dr. Bleiweis, mir v deželi ter se borilo zoper nevarne in Slovanom protivne hujskače, ki so hoteli uničiti Avstrijo. Po ustavi z dne 4. marca 1849. leta je sklenilo društvo, da politiko zopet popolnoma opusti in se bavi le s slovstvom.

Druga taka društva so nastala n. pr. v Celovcu, kjer sta delovala Matija Majar in Andrej Einspieler; v Gorici (»Slavjansko bralno društvo«), kjer so se odlikovali dr. Dolenc, Doljak, Winkler; v Trstu (»Slavjansko društvo«), kjer je bil prvi predsednik Ivan Vesel Koseski.

Ustava je tudi porodila več slovenskih leposlovnih in političnih listov, ki pa so izhajali le malo časa. Omenjam le važnejše politične časnike. Glasilo »Slovenskega društva« v Ljubljani je bila »Slovenija«, ki sta jo urejevala Matej Cigale (1819 do 1889) in Fr. Cegnar (1818—1892); nekaj časa tudi Dragotin Dežman. Marljiva solrudnika sta ji bila Matija Majar in Andrej Einspieler. Bila je večkrat v zadregi za gradivo; Cigale je tožil, da ga kranjski Slovenci zapuščajo, da so indiferentni nasproti slovenskim prizadevanjem, in je hvalil štajerske Slovence. »Slovenija« je bila prvi slovenski politični list v pravem pomenu besede in v večjem obsegu. Izhajala je od 1848. do 1850. leta. »Ljubljanski časnik« (urednik Blaž Potočnik, pozneje s Cegnarjevo pomočjo prof. Melcer), je bil prvi slovenski uradni list od 1850. do 1851. leta. V Celju je izdajal leta 1848. in 1849. prof. Konšek.

»Celjske Slovenske Novine«, pozneje imenovane »Celske Novine« in »Slovenske Novine«, ki so se od drugih slovenskih listov razločevale po radikalizmu, segajočem tudi na cerkveno polje. Zagovarjala se je neodvisnost šol od duhovščine, odprava samostanov, sekularizacija cerkvenega imetja, plačevanje duhovnikov iz državne blagajne, odprava celibata. Urednik se je moral zaradi tega opravičevati in je obljubil, »da se bo varoval sprejemati v list sestavke, po katerih bi se ljudje brez potrebe dražili, zraven pa ne imeli nobene koristi«. Dr. Janez Krizostom Pogačar, poznejši ljubljanski škof, je začel izdajati 1848. leta »Slovenski cerkveni časopis«, ki se je že prihodnje leto prekrstil v »Zgodnjo Danico« in bil od 1852. leta pod uredništvom Luke Jerana (1818 do 1896). Do leta 1855. je pomagal kot sourednik Andrej Zamejec. To je bil edini list iz te dobe, ki se je ohranil in izhajal do 1905. leta.

Kakšen je bil slovenski narodni program 1848. leta? To se pravi z drugimi besedami: Kaj so zahtevali Slovenci kot narod? Drugi narodi so prihajali s svojimi zahtevami, opirajoč se na zgodovinsko pravo, Slovenci so se morali postaviti na stališče prirodnega prava. Leto 1848. je vzbudilo poleg osebne svobode in državljanskih pravic tudi svobodo narodov. Slovenci so mogli edino le na podlagi prirodnega prava zahtevati zase uveljavljenje narodnega načela.

Matija Majar je prvi v »Novicah« dne 29. marca 1848. leta priobčil oklic, naj slovenski poslanci na Dunaju zahtevajo, »da nam bode svobodno v Sloveniji kadar koli hočemo in kakor hočemo uvesti po malem v šole in pisarne naš slovenski jezik«. Istega dne je podpisalo 44 dunajskih Slovincév, ki so bili ustanovitelji društva »Slovenije« (med njimi n. pr. Dežman, Dimitz, dr. Dolenec, dr. Füstner, profesor teologije na dunajski univerzi, ki je pa kmalu prestopil v nemški tabor, Kozler, dr. Martinak, dr. Miklošič, Toman, dr. Zupanec), adreso

kranjskim stanovom, v kateri jih prosijo, naj uvažujejo, da je »naš narod slovanski narod«, naj se zanašajo ne ovira več zedinjenje s slovenskimi brati v pismu in jeziku, naj se zavaruje slovenska narodnost na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem ter naj se uvede slovenščina v šole in urade; končno so nekatere gospodarske zahteve.

O dunajskih Slovencih in njih narodnem prizadevanju je sodil dr. Bleiweis, da sta med njimi dve struji: prva hoče, ker ne pozna dejanskega stanja, da bi drevo padlo v enem mahu, druga je praktična, kakor n. pr. dr. Dolenc in dr. Miklošič, in želi to, kar se more doseči. Na prošnjo dunajskih rojakov — kakor je povedal sam v »Illyrisches Blatt« 1848. leta — je sprožil dr. Bleiweis v slovesni avdienci pri nadvoj. Ivanu misel o združenju slovenskih pokrajin v eno skupino, čemur nadvojvoda načelno ni ugovarjal, marveč le zahteval, da bi morala biti to želja vsega ljudstva, ki je tu prizadeto. Zato je podarjal dr. Bleiweis svojim rojakom, da je prva in najbolj potrebna stvar doseči skupno voljo, ker s silo se ne opravi nič.

Dunajska »Slovenija« je sestavila temeljne točke slovenskega narodnega programa na podlagi prirodnega prava.

Slovenski narodni program je obsegal: 1. Zedinjeno Slovenijo, t. j. Slovenci na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem se združijo v eno administrativno skupino z imenom »Slovenija«, ki ima svoj postavodajni zbor v Ljubljani, na katerem se obravnavajo in sklepajo vsa vprašanja, nanašajoča se na narodno življenje Slovencev. Vsem avstrijskim narodom skupne stvari so pridržane državnemu zboru na Dunaju, v katerem bodo zastopani vsi narodi. Najdosledneje je zahteval zedinjeno Slovenijo slovenski buditelj Peter Kozler (1824 do 1879), dasi iz nemške rodovine, ki je hotel združenje vseh Slovencev, tudi beneških in ogrskih; isto je zahteval Majar v časniku »Sloveniji« 1848. leta. To skupino so imenovali Slovenci tudi »kraljevino

Slovenijo«, vendar beseda »kraljevina« nima nikakršnega državnopravnega pomena, ker se ni zahtevala slovenska država, ampak le kronovina, ki so ji dajali to ime, ker so jo sploh hoteli nekako imenovati, a jim je bilo vse eno, naj se zove kakor koli. Dunajska »Slovenija« in dr. Bleiweis sta zavračala sumničenja, kakor bi snovali kakšno samostojno kraljevino. Misel o »kraljevini Sloveniji« je mogla nastati na podlagi tedanje »Ilirske kraljevine«, kakor se da posneti iz Majarjevih člankov v »Sloveniji« 1848. leta, kjer se nekako istovetita »Slovenija« in »Ilirija«.

2. Enakopravnost slovenščine v šoli in uradu, pri čemer se zahteva tudi slovensko vseučilišče v Ljubljani. Kakor v nemških krajih nemščina, takó naj bi v slovenskih imela slovenščina iste pravice.

3. Neodvisnost Avstrije od Frankfurta; Slovenija bodi nerazdružljiv del avstrijskega in ne nemškega cesarstva.

Poleg ožjega slovenskega programa je nastopala tudi misel političnega ilirstva, t. j. združenja s Hrvati in Srbi. Ko so dne 20. marca 1848. l. poslali dunajski Slovenci razglas na jug, v katerem so predlagali, naj se Gaj, Kukuljević in Vranicani priznajo za začasni upr. odbor »našega naroda«, sta podpisala razglas tudi Anton Globočnik in Peter Kozler. Dne 5. aprila so slovanski delegati na Dunaju pozivali »svoje brate Slovence na Kranjskem, Primorskem, Štajerskem in Koroškem«, da nastopijo za svojo »Slovenijo«, naj se združijo s Hrvati, Slavonci in Dalmatinci kot s svojimi najožjimi brati ter naj ne pozabijo na slovansko vzajemnost z brati ob Vltavi, Visli in v Karpatih, ker le ta vzajemnost more trajno obvarovati in okrepiti avstrijski prestol. Razglas je sestavil Globočnik.

Za politično ilirstvo so se posebno navduševali vzhodni Štajerci, zlasti dr. Muršec, ter koroška

Slovenca *Einspieler* in *Majar*, ki je sploh prvi poleg ožjega slovenskega programa razširjal tudi misel združenja s Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo v posebni spomenici in pozneje v »Sloveniji«. Med društvi je zlasti graška »Slovenija« delala v tem smislu.

Združenje s Hrvati se je zagovarjalo iz odporā proti nemštvu in madjarstvu, a iz gospodarskih razlogov sta zahtevala odpravo carinske meje in olajšavo prometa n. pr. graška »Slovenija« in Matija Majar. Tudi Andrej Einspieler (Svečan) je v »Sloveniji« leta 1849. omenjal gospodarski moment in poudarjal, da »narava, korist, jezik in kri nam Slovanom kažejo proti jugovzhodu«. Drugi so pa ravno z gospodarskega stališča zagovarjali zvezo z Nemčijo, n. pr. dr. Lavrič, ki je v »*Laibacher Zeitung*« 1848. leta navajal, kakó vežeta zemljepisna lega in trgovina »Ilirsko kraljevino« in Nemčijo vzajemno, a nasprotno bi se morala kakšna južnoslovenska država opirati na druga pristanišča ob Adriji. Za združenje Slovanov z Nemčijo v smislu zveze držav je zahteval dr. Lavrič kot pogoj ustavno zagotovljeno narodnost. Neki »odkritosrčni Kranjec« je modroval, da hoče biti prijatelj s svojimi sosedi Hrvati in Slovenci, toda ostati Kranjec: zvest svoji veri in svojemu cesarju ter v edinosti s svojimi nemškimi brati . . . Tudi škof *Slomšek* je bil i proti Frankfurtu i proti zvezi s Hrvati. V »Sloveniji« je leta 1848. dr. *Martinak* zagovarjal zvezo z Avstrijo, ker ž njo živi in umrje slov. narod; ako bi pa razpadla Avstrija, tu bi bila sreča za Slovence, da bi bili sprejeti v zvezo s Hrvati. In *Peter Hitzinger* (Podlipski) je priznaval, da so Slovencem med vsemi slovanskimi narodi Hrvati ali Iliri najbližji, vendar je treba najprej delati za zedinjeno Slovenijo po časnikih, društvih in enotnih šolskih knjigah, potem bo mogel slovenski narod sklepati, kakò in koliko se združiti z Iliri, pričemer ne bi smeli Slovenci med njimi popolnoma izginiti, ker imajo svojo zgodovino, različen jezik in drugačno življenje.

Ko je ban Jelačić povabil zastopnike avstrijsko-slovanskih kronovin v dalmatinsko-hrvaško-slavonski sabor v Zagrebu, se ga je udeležil poleg Čehov Erbena in Lambla ter Slovaka Hurbana tudi Slovenec dr. Štefan Kočevar v imenu graške »Slovenije«, ki mu je naročila, naj zagovarja njeno željo stopiti s Hrvati »v bližnjo in ožjo zavezo v duševnem in gmotnem oziru«. Sabor je sklenil resolucijo o ožji politični zvezi kraljevine Hrvaške in Slavonije »ne le z Dalmacijo in bodočo srbsko vojvodino, ampak tudi s sosednimi slovenskimi pokrajinami«, kar se naj zahteva pred cesarjem in avstrijskim državnim zborom. O načinu te zveze je razpravljal Kukuljević v Gajevih »Novinah« v tem smislu, da bi imele pridružene dežele svojo posebno upravo, a skupni sabor z banom. Zveza bi bila svobodna: duh bi bil skupen, oblike pa naj bi obdržali i nadalje vsak svoje lastne.

Za Jelačičevo vojsko proti Madjarom je nabiralo tudi »Slov. društvo« darove, ki so znašali 1955.34 gl.; od tega se je poslalo v Zagreb 1800.20 gl. Po tekočem številu je bilo vseh darovalcev 813, v resnici jih je bilo pa več, ker so korporacije navedene kot posamezniki, n. pr. duhovniki kake fаре. Med darovalci je n. pr. Vilhar poročal, da bi bil poslal več, ako ne bi bili izvedeli nekateri iz časnikov, da name-rava Jelačić udariti s svojo vojsko proti Dunaju ome-jevat ustavno svobodo; če se to ne zgodi, pošlje nove prispevke . . .

Leto 1848. je ustvarilo slovenski minimalni in maksimalni program: Zedinjena Slovenija bi nam bila dala nar. avtonomijo, da bi se bili mogli lažje razvijati kulturno, a po združenju s Hrvati in Srbi bi bili postali narod v političnem smislu, ker bi bili bistven del zvezne avstrijske države, ki bi bila imela na Dunaju skupno ministrstvo za vojno, finance in trgovino, odgovorno centralnemu parlamentu, kamor bi bile pošiljale posamezne države svoje zastopnike. Niti eno, niti drugo se ni uresničilo, a oboje je ostalo odslej politični ideal, ki so se mu Slovenci po okolnostih ali približevali ali oddaljevali . . .

Kakor ni bilo edinosti glede zveze s Hrvati in Srbi, takó sta nedostatek narodne zavesti in politične izobrazbe ovirala tudi sporazumljenje glede slovenskega ožjega programa.

Nesoglasje je vladalo zlasti o poglavitni točki: zedinjeni Sloveniji. V koroškem in štajerskem provizoričnem deželnem zboru se je v § 1. nove deželne ustave sprejelo, da sta vojvodini nerazdružljivi, in Slovenci temu niso ugovarjali. Celó taki možje kakor S l o m š e k so smatrali to za presmelo in neizvedljivo. Drugi zopet niso bili dosledni in so omahovali. Ni jim bilo prav jasno, kaj in kakó; zató so nastopali kompromis zgodovinskega in prirodnega prava, teritorialnega in narodnega načela.

Težavno je bilo dalje stališče glede načina, kakó se naj uvede slovenščina v šole in urade. Nekaterim se je zdelo to neizvedljivo. Med odločne zagovornike narodne enakopravnosti spada A m b r o ž, ki se je tudi sam po tem ravnal. Več ali manj oprezni in zmeri so bili dr. A h a č i č, dr. B l e i w e i s, M a j a r in dr. M u r š e c, a M a c u n je naravnost zahteval, da se uvede hrvaščina v šole in urade. Ni čuda, da jim je jezikovno vprašanje delalo preglavico, ko so se celó voditelji naroda med seboj pogovarjali nemški. P e t e r H i t z i n g e r je n. pr. glede »Slovenskega društva« v Ljubljani opozarjal, naj bi se slovenščina, če že ne popolnoma, vsaj nekoliko več upoštevala pri društvenem poslovanju, kjer se je o slovenskih koristih razpravljalo skoro samó v nemškem jeziku.

Nesoglasje je bilo glede volitev za narodno skupščino v Frankfurt. D u n. »S l o v e n i j a« je začela boj proti Frankfurtu, ko je izdala »Poziv na narod slovenski« zoper volitve v Frankfurt. Ta poziv je sestavil D e ž m a n, nasprotno je grof A n t o n A u e r s p e r g (pesnik Anastazij Grün) razširjal med Slovenci propagando za Frankfurt; pozneje sta se obadva ta moža, Dežman in grof Auersperg, našla v enem taboru v boju zoper slovenski narod. P a l a c k ý se je izrekel za Avstrijo kot močno trdnjavo zoper pretečo rusko

univerzalno monarhijo, ki se je je bal v imenu humanitete. Nemški politiki pa so vabili Slovence k zedinjeni Nemčiji ravno iz istega razloga: zaradi nevarnosti ruske osvojevalne politike. Značilne so v tem oziru besede grofa Auersperga: Rusov — pravi — se resnično boji, a ne kot neprijatelj Nemčije, temveč kot prijatelj Avstrije in avstrijskih Slovanov. Boji se jih naprošenih rešiteljev avstrijske vlade iz onih groznih stisk notranjih razprtij, ki prete domovini, ako se Slovenci odpovedo Frankfurtu. Največja nesreča, ki bi mogla doleteti Avstrijo, bi bila ruska pomoč . . . In zgodovina je dala prav grofu Auerspergu, a ne Palackemu! Slovani so bili na strani hrvaškega bana Jelačića, ki se je boril proti revoluciji; Rusi so pomagali udušiti upor na Ogrskem. Ko so bili premagani revolucionarni Nemci in Madjari, je prišla vrsta na Slovane, ki jih je končno dualizem razločil na dvoje in jih v Avstriji prepustil gospodstvu Nemcev, na Ogrskem pa Madjarov . . .

Frankfurtska narodna skupščina je ponujala Slovincem poročstva za narodnost in vse, »kar priroda in zgodovina priznava«. H e n r i k C o s t a je kot glavni pogoj za pristop k Nemčiji zahteval še suvereniteto avstrijskega cesarja. Slovenci bi bili imeli 20 poslancev v Frankfurtu. Med kandidati nahajamo n. pr. Ahačiča, Ambroža, Chrobata, Dolenca, Kavčiča, Terpinca, Ulepiča itd. Volitve so se izvršile različno: na Kranjskem nekateri kraji niso hoteli voliti, drugod so volili večinoma z neznatno udeležbo (v Novem mestu n. pr. je bil od 9 volilcev izvoljen poslanec s 7 glasovi); na Koroškem in Primorskem je bilo volilno gibanje živahnejše; na Štajerskem pa so se Slovenci krepko upirali frankfurtskim volitvam, ponekod sploh niso hoteli voliti. G r a š k a »S l o v e n i j a« je protestirala proti volitvam in pozneje je ljublj. »S l o v. d r u š t v o« protestiralo proti frankfurtskemu načrtu nemške ustave. Pri tem se je dr. B l e i w e i s skliceval tudi na zgodovinsko stališče, na pragmatično sankcijo, na kar mu je odgovarjal dr. M a r t i n a k, tla je zgodovinsko stališče po revoluciji zavrženo in da

je za Slovence edino umestno narodno stališče, češ, »ker smo priznali dobre sadove revolucije, moramo dosledno odobravati revolucijo samo«. V tem času sta Anton Globočnik in Peter Kozler izbrala barve kranjske dežele za obče slovenske: belo-modro-rdeče.

Hrvat Kukuljević je prvi na jugu predlagal, naj bi Slovani nasproti nemški enoti postavili slovanško enoto. Ta misel se je pojavila ob enem na več krajih. Takó je prišlo do slovanskega shoda v Pragi, ki je zanj podpisal vabilo v imenu Slovencev dr. Miklošič in so se ga udeležili Slovenci v pičlem številu: izmed 42 južnih Slovanov je bilo 5 Slovencev, med njimi Anton Globočnik kot poverjenik dunajske »Slovenije« in Stanko Vraz, podpredsednik shoda, v imenu graške »Slovenije« in ob enem hrvaškega deželnega zbora; Miklošiča ni bilo, ker je bil obolel in odšel se zdraviti na kmete. Vabljeni so bili tudi dr. Bleiweis, Einspieler in Majar, a se niso odzvali. Slovenci so bili v južnoslovanskem odseku, ki je sprejel v svoj program: zedinjeno Slovenijo, enakopravnost slovenščine v šoli in uradu (imenoma slovensko vseučilišče) ter točko, da se Slovenija ne pridruži nemški zvezni državi. V nekem nemški pisanem »konceptu« slovenskih zahtev na cesarja se omenja, naj se Slovenci kot narod koncentrirajo, da bodo zastopani po skupnem deželnem zboru, in da se ožje združijo s »častnimi brati na Hrvaškem, v Slavoniji in Dalmaciji«. Dunajska »Slovenija« je v svojem dopisu v Prago priznavala nemščino kot občevalni jezik državnega zbora in ministrstev.

V prvem državnem zboru dunajskem so imeli Slovenci kakih 16 poslancev. Volitve so se vršile svobodno in brez vladnega vpliva. Političnega prepričanja ni bilo pri masi slovenskega naroda; volilno gibanje je imelo agraren značaj kakor v alpskih nemških deželah, ker za kmečkega volilca je bilo vprašanje kmečke odveze glavno. Izdalo se je geslo: Volite samo kmete! in je bilo res izbranih nekaj čisto nesposobnih mož, ki so iz nezaupanja nasproti gosposkim svojim

rojakom rajši glasovali z nasprotniki nego s Slovenci in Slovani. Slovenski poslanci niso nastopali niti kot narodna celota, niti po točnem programu. Ni bilo med njimi solidarnosti in discipline; hodili so radi z vlado. Med odličnejšimi poslanci so bili: A m b r o ž (izvoljen trikrat), Č e r n e, Doljak, G o r j u p, dr. K a v č i č, dr. K r a n j e c, dr. M i k l o š i č in dr. pl. Ulepič, ki so se večkrat oglašali kot dobri govorniki. K a v č i č je sprožil glavno točko slovenskega programa, ko je govoril pri debati o kmečki odvezi, da morajo razpasti tedanje kronovine in se morajo združiti posamezni deli po narodnosti, a Č e r n e se je potegnil za narodno enakopravnost, naj se odstranijo po Slovenskem vsi slovenščine nezmožni uradniki.

Prišla je oktobrova revolucija. Mnogi slovenski poslanci niso po umoru ministra grofa Latoura zapustili državnega zbora kakor Čehi, ampak so dalje sodelovali. Bili so to v prvi vrsti kmečki poslanci, vendar nahajamo tudi druge; A m b r o ž je bil celó poverjenik, ki naj bi bil pridobival med Slovenci simpatije za zborove namene. V domovini so ostro obsojali te poslanca, zlasti se je hudo zameril Ambrož in si s težavo pridobil staro zaupanje.

V kromeriškem državnem zboru so bili Slovenci pri slovanskem klubu, vendar ne vsi, nekateri kmečki poslanci so rajši glasovali z Nemci. V ustavnem odboru so bili izmed Slovencev: A m b r o ž, G o r j u p, dr. K a v č i č, dr. K r a n j e c in dr. M i k l o š i č.

Prvi je v ustavnem odboru predlagal podroben načrt za razdelitev Avstrije po narodnostih Slovencev dr. K a v č i č; toda ni bil dosleden: njegova »Slovenija« n. pr. bi bila obsegala slovenski del Štajerskega, Kranjsko in slovensko Primorje, a Koroško je prepuščal zvezi z nemškim delom Štajerskega. Za njegov predlog, ki ga je imenoval »ideal Slovenije«, je bil dr. K r a n j e c; ako bi ta načrt propadel, se je izjavil dr. K r a n j e c za osnovanje okrožij z nar. podlago. G o r j u p je zagovarjal zvezo starih kronovin, a v varstvo narodnih manjšin je zahteval okrožja. Ustavni odbor Kavčičevega predloga ni vzel niti v razpravo, ker nihče

ni maral zmesi zgodovinskega in prirodnega prava. Končno je obveljalo stališče zgodovinskih pokrajin z okrožji, ko je bil propadel načrt Palackega o razdelitvi države na podlagi narodnosti, ki so zanj glasovali tudi slovenski poslanci G o r j u p , K r a n j e c in M i k l o š i č.

Nastaja vprašanje: Kaj je prinesla nova doba Slovincem? Zedinjene Slovenije niso dosegli, pač pa so bili razcepljeni v več kronovin. Narodna enakopravnost v šoli in uradih se ni izvedla dosledno; kjer pa se je vendar kaj ukrenilo, je ostalo le v načelu, a se ni praktično izvrševalo. Za osnovne šole se je n. pr. kot učni jezik določila izključno materinščina, v gimnazije se je uvedla slovenščina kot učni predmet, vlada je celó obljubila univerzo v Ljubljani — toda iz večine je ostalo vse pri starem.

Sicer pa ni bila vsega kriva vlada. Ne samo nemško učiteljstvo po slovenskih mestih in trgih, marveč tudi mnogi Slovenci se niso mogli vživeti v novo dobo. Enaki so bili šolski nadzorniki; dekan D a n j k o je celo nalašč nagajal: pri šolskih skušnjah je zahteval vedno in povsod nemščino, ker Slovenci niso hoteli sprejeti njegovega pravopisa! Nekateri župniki na Koroškem so naravnost prepovedovali slovenščino v domači šoli. Na drugi strani so se pa učitelji oglašali tudi za slovenski pouk in to na Goriškem, Koroškem, Kranjskem in Štajerskem, a o kaplanih videmske dekanije je pisal S l o m š e k , da je med njimi mnogo »ultra-Slovencev«.

Glede vseučilišča v Ljubljani omenjam, da so se vršila 1849. leta slovenska predavanja o občanskem in kazenskem pravu, ki so se potem nadaljevala ob enem s predavanji o kazensko-pravdnem redu in z dvema bogoslovnima stolicama v Gradcu do 1855. leta. Prenehala so, ker slovenščina ni bila priznana v javnosti in dijaki niso mogli delati izkušenj v svojem materinskem jeziku.

Revolucija leta 1848. je našla Slovence nepraviljene in nezrele, zato ni mogla izpolniti slovenskega programa. Za »Novice« so zbrali, kakor pripove-

duje dr. Bleiweis sam, zató naslov »kmetijske in rokodelske«, da bi ne bil nihče sumil panslavizma. In vendar so očrnili Bleiweisa pri nadvojvodi Ivanu in pri kmetijski družbi, da dela za Ruse! Nadvojvoda Ivan je bil pa pameten mož in se za to ni zmenil. Einspieler je tožil o nedelavnosti v Ljubljani in Cigale je pisal svojemu prijatelju Muršcu: »Z Ljubljano ni nič. Večina je pohlevna. Ulepič bi lahko kaj pomagal, pa nima pojma o domovini in narodnosti. Tudi dr. Miklošič nima prave ljubezni do domovine, ker je prečastilakomen in boječ.« Ravno tako je trdil Trdina o Miklošiču, da ni hotel s Slovenci govoriti slovenski, in ga je imel za izgubljenega sina.

V dobi Bachovega absolutizma in centralizma je slovenski narod z drugimi vred spal politično spanje. Matija Majar je priporočal, da se je treba skrbno poprijeti literarnega dela in v politiki samó opazovali, kaj se godi; toda tudi literarno delo ni bilo varno, kakor nam dokazuje primer Petra Kozlerja.

Ko se je zahtevala 1848. leta zedinjena Slovenija, ni bilo niti domačinom znano število in zemljepisna razširjenost slovenskega naroda. Trebalo je zemljevida, ki se ga je lotil Peter Kozler; toda za Bachovega absolutizma so postavili Kozlerja 1852. leta pred vojno sodišče, češ, da je že z imenom, ki ga je dal zemljevidu, postal kriv veleizdaje! Zemljevid je imel namreč naslov: Zemljevid Slovenske Dežele in Pokrajin. Reklo se je, da »slovenske dežele« ni med številom avstrijskih kronovin, da se s tem imenom ščuje zoper obstoječi red in ruši zakonita zveza avstrijskih dežel. Kozler sicer ni bil obsojen zaradi pomanjkanja dokazov, pač pa je bil njegov zemljevid prepovedan in 422 že izdelanih iztisov je bilo na ukaz vojnega ministra zaplenjenih, od katerih jih je dobil pozneje nazaj 318, a drugi so bili izgubljeni. Zemljevid je bil potem dovoljen v ustavni dobi 1861. leta.

Za svoj avstrijski pátriotizem so morali Slovenci čuti očitane Bachovo, da še nimajo dovolj avstrijske zavesti. Ali ne velja to tudi zánje, kar je dejal za ab-

solutizma neki Madjar Hrvatu, ki ga je vprašal, kakšno je javno mnenje na Ogrskem: »Mi smo jako zadovoljni, da smo dobili ravno to za kazen, kar so vam dali za plačilo...«

V.

Prišla je ustavna doba kot posledica finančnega in političnega bankrota, ki ga je doživel absolutizem. Slovensko politiko sta leta 1848. vodila glavno Dunaj in Gradec. Od leta 1861. dalje pa je bilo središče slovenskemu političnemu delovanju v Ljubljani, na Kranjskem, ki se je oklepala čeških, poljskih in tirolskih federalistov, to je: federalizma v smislu deželne avtonomije in historično-političnih individualitet. Slovenci niso vedeli, kateremu gospodu bi bili služili: ali zgodovinskemu ali prirodnemu pravu. Bili so razkrojeni na dvoje: kot Slovenci bi bili morali biti **edino le za narodno avtonomijo**, a kot Slovani so se z drugimi slovanskimi federalisti potegovali za deželno avtonomijo proti nemškim centralistom.

Slovenski narodni program, kakor se je razvil 1848. leta, se je od 1861. leta dalje glede prve točke (zedinjene Slovenije) zanemarjal ali umikal deželni avtonomiji. V peticiji, ki so jo izročili Slovenci z 19.386 podpisov ministru Schmerlingu, sta bili jasno izraženi druga in tretja točka slovenskega programa: enakopravnost slovenščine v šoli in uradu ter v državnopravnem oziru edina in mogočna Avstrija; nasprotno pa je bila prva točka potisnjena čisto na konec, kjer se je izražala prošnja, naj bi minister preudarjal, ali bi se ne dala enakopravnost v šoli in uradu lažje in ceneje izvrševati, ako bi se slovenske dežele spojile v eno administrativno kronovino. Isto željo je izrazil dr. Bleiweis v kranjskem deželnem zboru iz tega razloga, ker bi bilo to na korist slovenskega naroda, financam in politiki Avstrije.

Slovenski program se je tedaj, kar se tiče prvih dveh zahtev, formuliral takó: 1. Deželna avtonomija in 2. narodna enakopravnost v šoli in uradu. Ta pro-

gram pa ni bil več osnovan dosledno na narodnem načelu, ampak je bil koncesija teritorialnemu načelu, slonečemu na zgodovinskem pravu. Ta program je bil koristen samó za Kranjsko, kjer so bili Slovenci v večini, dočim je povsod drugod, kjer so še prebivali Slovenci, deželna avtonomija ubijala narodno enakopravnost. To ni bil več vseslovenski program.

Leta 1865. so se po septembrskem manifestu sešli slovenski politiki v Mariboru, da določijo svoj program. Glavno vprašanje je bilo, kako se naj doseže zedinjenje vseh Slovencev. Prevladalo je zgodovinsko načelo. Govorilo se je o oživetvorjenju stare ilirske kraljevine. Ker bi pa v njej ne bilo štajerskih Slovencev, zató je predlagal Einspieler notranjeavstrijsko deželno skupino.¹⁾

V program se je sprejelo oboje. V deželnih zborih z mešanim prebivalstvom se naj ustanové narodne kurije. Skupne reči ilirske kraljevine in štajerske vojvodine, ki tvorita notranjeavstrijsko skupino, naj zastopa skupni zbor, kamor pošiljajo svoje poslance deželni zbori te skupine.. Narodne potrebe Slovencev pa naj zastopa narodni zbor, sestavljen iz poslancev slovenskih deželnozborskih kurij. Skupne državne stvari naj se obravnavajo v državnem zboru, kamor pošiljajo svoje poslance deželni zbori in kjer se glasuje po skupinah. To je bil mariborski program, zasnovan za vse Slovence na zgodovinski podlagi, ki sta jo 1865. leta znanstveno utemeljevala Peter Hitzinger (1817—1867) v »Novica« in Peter pl. Radics (1836—1912) v »Triglavu« (1865—1870), nemški pisanem časniku Slovencev.

Matija Majar je po mariborskem programu priobčil 1865. leta v Smolerjevem »Slavisches Centralblatt« razpravo, kjer je poudarjal, da bi bilo treba v Avstriji ločiti čisto politične od narodno-političnih poslov. Za prve, t. j. za zunanjo politiko,

¹⁾ Notranjeavstrijske dežele so bile: Kranjsko, Koroško, štajersko in Primorsko.

vojno, trgovino in denarstvo naj bi bil skupni državni zbor s skupno vlado. Posamezne dežele, ki bi jih bilo 21, bi se združile v deželne skupine, pošiljale svoje zastopnike v državni zbor v razmerju z visokostjo davkov in s številom vojakov ter imele svoje deželne ministre ali dvorne kancelarje. Taka deželna skupina naj bi bila kraljevina Ilirija, ki bi obsegala Kranjsko, Koroško, južno Štajersko in Primorsko. Majar je zagovarjal staro ime »Ilirija«, ki bi ga lahko sprejeli Nemci in Italijani, dočim bi bili proti imenu »Slovenija«, a nazivanje »Notranja Avstrija« se mu je zdelo najmanj umestno, ker ni nikoli pomenjalo niti kraljevine ali vojvodine, niti notranjeavstrijskega naroda, ampak je bilo samó birokratično ime uprave. — Za uredbo narodno-političnih poslov je zahteval Majar, da se po zgledu cerkvene uprave organizirajo občine, okraji in okrožja ali županije po narodnosti, a v deželnih zborih naj se osnujejo narodne kurije.

Leta 1866. se je govorilo, da misli vlada združiti Kranjsko s Primorskim v eno deželo z enim deželnim zborom v Trstu in da se priklopijo tudi beneški Slovenci tej skupini. To je dalo povod, da se je zopet razpravljalo o zedinjeni Sloveniji. Dr. Jos. Vošnjak, ki je pred vojno 1866. leta v Einspielerjevem »Slovenec« zagovarjal mariborski program, je bil po vojni proti njemu, ker so se spremenile politične razmere, in se je potegoval za to, da se nameravani združitvi Kranjskega in Primorskega prideneta še slovenska dela Štajerskega in Koroškega. Bleiweis je tudi izprevidel, da je 1865. sprejeti program o notranjeavstrijski skupini neizvedljiv. Izrekel se je za to, da bi bilo treba združiti vse Slovence v eno skupino in povprašujoč: Kako? je otvoril razgovor v »Novicah«. Celó Einspieler, ki se je najbolj potegoval za notranjeavstr. skupino, je začel v svojem »Slovenec« opuščati dosledno zgodovinsko stališče in govoriti o združenju ilirske kraljevine z južnim Štajerskim. Med tem je Avstrija v boju z Italijo izgubila Beneško; meja se je določila takó, da je

bilo kakih 35.000 do 40.000 Slovencev odtrganih od ostalih rojakov, ker so se sami po plebiscitu izjavili za Italijo. Ko pa je prišel leta 1867. dualizem, ki ga je grof Anton Auersperg v kranjskem deželnem zboru imenoval »ustavo na dveh bergljah«, se je zopet izročilo kakih 100.000 Slovencev na Ogrskem in Hrvaškem madjarskemu gospodstvu. Poslanca Svetec in dr. Toman sta sicer pri debati o dualistični adresi govorila proti (dr. Toman je imenoval dualizem »grob našega življenja«), vendar so glasovali Slovenci za adresno glede na solidarnost s Poljaki in ker je minister Beust obljubljal razširjenje deželne avtonomije. Pri glasovanju glede nove decembrske ustave so se pa cepili: manjšina slovenskih poslancev (3 : 4) je glasovala za novo ustavo, in Beust je proglasil Gorenjsko železnico naravnost za nekako politično koncesijo Slovincem proti Čehom. Ti so namreč, opirajoč se na češko državno pravo, zapustili 1864. leta državni zbor, ker niso priznavali njegove pristojnosti.

Na Kranjskem so bili glavni politiki: dr. Bleiweis (voljen je bil na treh krajih in je sprejel mandat ljubljanske okolice, ki ga je imel do svoje smrti), dr. Toman, dr. Costa in Svetec. To je bila štiriperesna deteljica, kakor jih je imenoval dr. Vinko Klun (1823—1875), ki se je kot deželni in državni poslanec izneveril Slovincem.

Dr. Lovro Toman (1827—1870), ognjevit govornik, je bil simpatičen mož, ki je znal navduševati in vnemati: ljudski tribun. Njegovo mišljenje nam kaže nasvet, ki ga je sprožil 1861. leta na Bledu: Kakor Grki ob olimpijskih igrah, takó naj se na Bledu vsako leto na Velikega Šmarna dan zbero slovenski domoljubi, kjer naj bi slovenski pesniki in pisatelji vpričo zbrane množice, vpričo treh izbranih razsojevalcev prebirali svoja dela in »slovorov venec naj bi odičil čelo tistega, ki je segel najgloblje v srca poslušalcev, ki je v slavnem boju slavno zmagal.«

Ako je prevladovala v Tomanu čustvena stran, je bil brezdvomno Luka Svetec (1826—1921)

najjasnejša politična glava. Svetec je bil proti mari-borskemu programu in sploh proti zgodovinskemu pravu ter se je potegoval za narodno pravo. Pisal je leta 1866. v »Novicah«: »Jaz historičnemu principu pripisujem krivico, da Slovani nimamo skupnega programa, pa mislim, da ga niti ne dobimo, dokler se bomo na historijo ozirali. Mi hočemo živeti, razvijati se in napredovati: to je naše historično pravo, naše pravo od veka.« Na podlagi narodnega prava je zahteval Svetec tudi združenje avstro-ogrskih južnih Slovanov: Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno skupino. Ta njegov narodni program je pa nadel na odpor pri tedanjih odločujočih slovenskih politikih: Bleiweisu, Costi in Tomanu. Pobijali so ga — kakor sam pravi — ne zató, ker so kaj boljšega vedeli, ampak nekaj iz boječnosti in nejasnosti, nekaj iz osebne občutljivosti, ker ga niso najprej oni zasnovali. Ko mu je Bleiweis zaprl predale svojih »Novic«, se je zatekel Svetec k Einspielerjevemu »Slovincu« in zahteval, naj bi se zbor vseh Slovencev, izvoljen na podlagi splošne volilne pravice, izrekel ó prihodnji državnopravni uredbi. Pisal je v »Slovincu« 1866. leta: »Dokler sami ne začnemo, nam niti vlada niti drugi pomagal ne bo. Kdor ne vaga, je brez blaga! Vzor, ki smo ga 1848. leta takó navdušeno objeli, zakaj se ne bi na vse kriplje poganjali zanj zdaj, ko nam je vladar sam odprl prosto pot!«

Prve deželnozborske volitve niso prinesle Slovencem nikjer večine; že pri drugih volitvah pa se si Slovenci na Kranjskem pridobili večino v deželnem zboru, ki so jo potem s presledkom v letih 1877. do 1883. tudi obdržali.

Na Goriškem je bilo prvotno 14 italijanskih in 7 slovenskih poslancev. Po Winklerjevem prizadevanju, ki sta ga podpirala deželni glavar grof Pace in deželni odbornik dr. Doliac (Doljak), se je dotlej enotna veleposestniška kurija s 6 poslanci razdelila po narodnosti v dve, kjer je imela vsaka narodnost 3 poslance. Na ta način se je število slovenskih poslancev zvišalo na 10 in laških znižalo na 11, a v de-

želnem odboru sta bila 2 Slovenca poleg 3 Italijanov, dočim je bil prej samo 1 Slovenec.

Načelno se je priznala Slovincem enakopravnost na Kranjskem in Goriškem, v drugih deželnih zborih pa ne. V boju med slovenskimi federalisti in nemškimi centralisti se je pojavil tudi pojem: *n e m š k u t a r*. Tako so začeli Slovenci imenovati one svoje rojake, ki so bili sicer po rojstvu slovenske krvi, a so v mišljenju in politično hodili z Nemci. V prvi vrsti so bili to uradniki in meščani. Nasprotno pa so bili nekateri plemiči, kakor Anton baron Zois (1808 do 1873) in Jos. grof Barbo (1825—1879) na strani Slovencev. V tem času je mnogo mož odpadlo od slovenske stranke in se pridružilo Nemcem. Najimenitnejši je bil Dežman.

Dragotin Dežman (1821—1889) je bil v mladoti vnet slovenski pesnik in pisatelj. Njegova pesem »Proklete grablje« je postala pozneje simbol slovenskega odpadništva. V njej pripoveduje, kakó ni hotel neki dijak, končavši srednje šole in prišedši domov med svoje, znati slovenščine, dokler se ni na izprehodu spodtaknil ob grablje, ki so mu zopet izvale iz ust slovenski besedi: »Proklete grablje!« — Dežman je bil tudi nasvetoval in vzpodbujal Trdino, takrat komaj osmošolca, da je napisal zgodovino slovenskega naroda, ki je bila prvo delo te stroke v slovenskem jeziku. Dežman je bil od Slovencev voljen v deželni in državni zbor. Dne 27. junija 1861. pa je nepričakovano uskočil v nemški tabor, ko je nastopil v državnem zboru v nasprotju s Tomanom proti narodni enakopravnosti, zanikujoč, da bi bila češka literatura s kakim vidnim uspehom delovala na slovensko, in poudarjajoč veliko moč nemške kulture za naše telesno blagostanje in naš duševni napredek. Odslej je dosledno povsod in vedno oviral slovenska prizadevanja. Bil je, kakor pravi slovenski pregovor, kot »poturica hujši od Turka«. Postal je tip slovenskega odpadništva, ki ga je slovenski narod črtil kakor nikogar drugega. Ogorčenje je bilo proti njemu splošno; slovenski visokošolci na Dunaju so dajali svoji jezi

duška s tem, da so ga pozivali dvakrat na dvoboj, ki ga pa ni sprejel. Razvoja slovenskega naroda ni preprečil, dasi ga je zaviral. Ob njegovi smrti l. 1889. so pisale »N o v i c e« : »Ako sedaj po Dežmanovi smrti sklepamo končni račun njegovega delovanja, je težko razsoditi, jeli nagajanje njegovo več škodovalo ali več koristilo duševnemu razvoju slovenskega naroda«. — Dežman je bil velik učenjak-naravoslovec, a kot človek je ostal psihologična uganka. Zakaj je zapustil svoje rojake takó nenadoma in nepričakovano? Njegovi sodobniki (Levstik, Svetec, Trdina, dr. Vošnjak) pravijo, da iz častilakomnosti in ljubosumnosti glavno nasproti Tomanu, s katerim je sprva rad in mnogo občeval, pozneje pa se je bil z njim sprl in ga črtil menda zató, ker si je ta pridobival povsod več popularnosti, dočim so njega zapostavljali. Že proti koncu 50. let je imel Dežman znanstvene boje s Costo in Davorinom Trstenjakom. Ko je prišla vmes še politika, tedaj ga je omamila njegova sicer upravičena zavest o duševni veličini, da je stopil na pot, s katere ni mogel več nazaj, kar je bila škoda za Slovence.

Dežman in grof Anton Auersperg sta bila vodji nemštva na Kranjskem.

Na Štajerskem sta bila glavna slovenska buditelja: dr. Štefan Kočevár in Davorin Trstenjak.

Dr. Štefan Kočevár (1808—1883), starosta štaj. Slovencev, je bil navdušen Ilirec, ki je neprenehoma dramil in budil, vzpodbujal in tolažil, zbiral moči in jim odkazoval delo. Ob svoji sedemdesetletnici je izrekel besede, ki nam kažejo idealni značaj tega starine: »Zagotavljam vam, posebno vam mlajšim, da to kar sem storil v svojem življenju za narod, mi je največja tolažba v starosti. Verjemite mi, da se človeku na starost zdi, da vse drugo je malo ali nič: le to, kar je storil človek za narod in občno blaginjo, to ostane in ima svojo vrednost«.

Vreden drug Kočevarju je bil Davorin Trstenjak (1817—1890). S svojimi starinoslovskimi, zgodovinskimi in bajeslovnimi spisi je dokazoval, da so že pred Kristom stanovali med Adrijo in Karpati

Slovani. Zgodovinska kritika je sicer ovrгла njegove nazore; ne more se pa tajiti, da so ti sestavki na narodno zavest vplivali takó kakor Košeskega pesmi. Trstenjak je bil oče slovenskega feljtona ter je sodeloval pri mnogih slovenskih in nemških listih kot člankar in podlistkar.

Poleg imenovanih dveh so še orali ledino na narodnem polju štajerskih Slovencev: dr. Dominkuš, dr. Razlag, dr. Janko Sernec, dr. Vošnjak in drugi; posebej omenjam v tej dobi Geršaka, Hermana in Preloga. —

Dr. I v a n G e r š a k (1838—1911) je izdajal prvi slovenski politični časopis (revijo) »Citalnico« (1865—1866), v kateri se je dr. Sernec izrekel proti mariborskemu programu, ki je enostransko posnemal češko zgodovinsko pravo.

M i h a e l H e r m a n (1822—1883) je bil Nemec konservativnega mišljenja, ki je dolgo vrsto let kot slovenski deželni in državni poslanec odločno zagovarjal narodno enakopravnost in deželno avtonomijo. Tožil je, da se zmerom premalo povzdiguje in čisla vojvoda in kralj ter da so vse dežele preveč »poce-sarjene« (verkaisert).

Dr. M a t i j a P r e l o g (1813—1872) je ustanovil v Mariboru leta 1867. politični list »Slovenski Gospodar«, ki je bil namenjen kmečkemu ljudstvu. Pozneje ga je prodal ondotnemu »Katoliškemu tiskovnemu društvu«. Kar so bile »Novice« na Kranjskem, to naj bi bil »Sloven. Gospodar« na Štajerskem.

Na Primorskem je treba imenovati v prvi vrsti voditelja tržaških Slovencev I v a n a N a b e r g o j a (1835—1902). Med goriškimi Slovenci nastopajo kot politiki Černe, Ant. Gorjup, Marušič, dr. Josip Tonkli, Winkler, poznejši kranjski deželni predsednik, zlasti pa dr. Lavrič.

Dr. K a r o l L a v r i č (1820—1876) je bil prvi na Goriškem in morda povsod na Slovenskem, ki je uradoval izključno v slovenskem jeziku, česar ne moremo reči o drugih prvakah. Skoro vse goriške čitalnice so se ustanovile po njegovi iniciativi. Lavrič je

bil nesebičen in pošten kakor Aristides, priprost in z malim zadovoljen kakor Diogenes. Posebno je ljubil mladino, ki jo je zbiral okrog sebe ter jo učil deklamatorike in budil k narodni zavednosti. Govoril je s patosom, prinajajočim iz prepričanja. — Bil je tip narodnega idealizma, ki se je pojavljal v prekipevaločem čustvu in bil potreben v dobi preporeda. Leto 1848. je vzbudilo v njem bojevnika za svobodo in tak je ostal do konca. Lavrič si je v svoji telesni in duševni potrtosti, ki je bil ž njo obremenjen po pričevanju Dav. Trstenjaka izza svoje mladosti, sam pretrgal nit življenja.

Na Koroškem stoji kot skala sredi razburkanega morja Andrej Einspieler (1813—1888). Za slovenščino sta ga pridobila Slomšek in Matija Majar. Nemške šole so ga bile »poturčile«, kakor je dejal sam. Izdajal je slovenske in nemške časnike. Z nemškimi listi je hotel poučevati Nemce o pravičnih zahtevah Slovencev — pozneje mu je bilo žal denarja in truda, ki ga je porabil za to. Zaradi nekega članka zoper koroški deželni zbor v časopisu »Stimmen aus Innerösterreich« (1861—1863), je bil obsojen 1863. leta, ker ni hotel izdati dopisnika, na mesec dni zapora. List je prenehal in Einspieler je izgubil takrat poslanstvo. Leta 1865. je ustanovil izvrsten politični list »Slovenec«, ki ga je izdajal pod uredništvom upokojenega duhovnika Janeza Božiča (1829—1884). Tak časnik je bil zelo potreben, ker edine »Novice« niso zadoščale za vse Slovence in so bile prav za prav gospodarski list. Ko je »Slovenec« leta 1867. prenehal, se je ustanovil v Mariboru že omenjeni »Slovenski Gospodar«. Zaradi denarnih izgub in neprijazne tiskovne svobode so zamrli Einspielerju vsi listi razen »Mira«, ki ga je ustanovil leta 1882. in ki je bil do najnovejšega časa edino glasilo koroških Slovencev. Ime je dobil list po cesarjevem izreku: »Napravite mir med mojimi narodi!« — Program mu je bil: Vsakemu svoje in vse za Boga, cesarja in domovino! Einspieler se je zlasti trudil za koroško šolstvo. Bil je neupogljiv značaj.

Vse narodno delo se je v teh letih koncentriralo v čitalnicah, ki so se od 1861. leta dalje začele snovati. Prve čitalnice so se ustanovile v Celju, Celovcu, Gorici, Ljubljani, Mariboru, Ptuju in Trstu, nato v mnogih drugih mestih in trgih: do leta 1870. jih je bilo že 58.

Čitalnice so nudile čitanje časopisov in časnikov ter zbirale Slovence k t. zv. besedam, kjer se je s petjem in plesi, z igrami in govori budila narodna zavest. Po njih se je uvajala slovenščina kot občevalni jezik srednjih slojev. S čitalnicami so se polagali temelji slovenski drami, glasbi in petju; tu se je pletlo vse družabno in narodno življenje Slovencev.

Omenjati moram v tej dobi še nekaj političnih časnikov. Narodni buditelj Notranjske, Miroslov Vilhar (1818—1871) je ustanovil v Ljubljani leta 1863. list »Naprej«, ki ga je izvrstno urejal Fran Levstik. To je bil v ustavnidobi prvi slovenski politični časnik, ki ga je pa ubila tiskovna pravda zaradi Levstikovega članka o narodni enakopravnosti. V Trstu je začelo izhajati več listov, ki so zamrli po nekaj letih, kakor n. pr. »Primorec« (1867—1869, 1871). Urejal ga je Vek. Raič ter v njem zagovarjal slovenski in južnoslovanski narodni program. »Primorec« je imenoval 1871. leta južnoslovansko skupino »Jugoslavijo«. V Gorici je izdajal Andrej Marušič (1828—1898) časnik »Domovina« (1867—1869).

Začela so se snovati politična društva. Najprej se je ustanovila v Ljubljani 1868. l. »Slovenija«, društvo za brambo narodnih pravic, ki mu je bil predsednik dr. Bleiweis in namen: braniti in uresničevati na podlagi temeljnih držav. postav pravice slovenskega naroda, zlasti popolno narodno enakopravnost v vseh razmerah javnega življenja. »Slovenija« je vodila vse volitve in druge politične akcije v deželi. Enaka društva so pozneje nastala n. pr. v Celovcu (»Trdnjava«), Gorici (»Soča«), v Mariboru in Trstu (»Edinost«).

L. 1869. so ustanovili v Ljubljani dr. Costa, dr. Čebašek, Jeran in drugi »katoliško društvo«, ki so ji sledila enaka društva tudi drugod. Namen je bil versko-domoljuben in dobrodelen (»buditi in razširjati katoliško zavednost, oživljati spoznanje dolžnosti do cerkve, domovine in družine, a tudi skazovati dela krščanske ljubezni«); člani so bili Nemci in Slovenci. Proti »katoliški družbi za Kranjsko«, ki ji je načeloval grof Wurmbrand, je nastopal Fr. Levstik v »Slovenskem Narodu« 1869. leta, češ, da je plemstvo podpora absolutizmu in konservatizmu, dočim je slovensko prizadevanje demokratično.

Tudi delavstvo se je začelo gibati. Ljubljanski tiskarji so si leta 1868. osnovali izobraževalno društvo, ki je v začetku prirejalo zabave, javna predavanja in jezikovne kurze, a pozneje je ustanovilo bolniško blagajno, blagajno za potujoče pomočnike, ki iščejo dela, in blagajno za onemogle. Tako je nastalo iz njega prvo delavsko strokovno društvo na Slovenskem. — Leta 1869. se je osnovalo za Slované v Trstu delavsko društvo »Čebela« z geslom »Marljivo«. Ustanovljeno je bilo, kakor je poročal istega leta njegov tajnik Vek. Raič, na Schulze-Delitschevem načelu samopomoči proti Lassalovi ideji o državni pomoči, češ, delavcem je treba kapitala, ki služi njim v korist; z zloženim denarjem bi se kupoval potrebni živež na debelo in naraščajoči kapital bi se mogel polagoma uporabljati za dobičkanosna podjetja. Društvo naj bi bilo ob enem izobraževalno in podporno. — Istega leta se je ustanovilo v Celovcu delavsko izobraževalno društvo. — Leta 1870. je nastalo v Ljubljani delavsko izobraževalno društvo in poleg njega »Delavsko bolniško društvo«. V ljubljanskem delavskem izobraževalnem društvu se je naglašala narodna sloga. »Slovenski Narod« se zató ni nadejal od društva ničesar, ako pojde to pot dalje, a »Novice« so opozarjale na družbo rokodelskih pomočnikov, ki jo je ustanovil 1855. leta dr. Leon Vončina (1826—1874), češ, da delav-

ska društva, katerih pomen ljudem še ni jasen, ne izvirajo iz nobene žive potrebe, ampak so le tuji cepovi na domača drevesa. Začele so se snovati zveze ali asociacije čevljarjev, krojačev in mizarjev, kar ni bilo prav delodajalcem; leta 1871. so čevljarji uprizorili štrajk.

Kakor drugod, takó se je tudi delavsko gibanje na Slovenskem oklepalo deloma načel Schulze-Delitsch, pri čemer so si nemški in slovenski izobraženci skušali pridobiti delavstvo zase, deloma so se polagoma kazali početki socializma.

VI.

Dualizem je vzbudil odpor na Slovenskem. Tudi od slovenskih poslancev se je zahtevalo, da bi zapustili državni zbor solidarno s Čehi. Ta taktika, posnemanje Čehov, je že enkrat Slovincem škodovala, a Čehom ni koristila. — Kranjski Slovenci so leta 1867. volili poslance v državni zbor prvič s pridržkom, sklenivši adresso na cesarja; zato pa je Beust razpustil kranjski deželni zbor. Pri novih volitvah je vlada v boj zoper slovenske kandidate komandirala uradništvo — in padla je Ljubljana. To je Slovence iztreznilo; po Riegrovem pismu, naj se sedaj na solidarnost federalističnih poslancev ne ozirajo, so volili drugič brez adrese in pridržkov.

Slovinci so prihajali do spoznanja, da po sedanjí poti ne dosežejo svoje narodne samostojnosti. Iskali so novih potov: na eni strani so zahtevali, da bi bilo treba posnemati češko taktiko, ki pa se ni obnesla, ker je šel Beust preko nje na dnevni red; na drugi strani so se zopet začeli zavedati svojega programa, slonečega na narodnem načelu. In to je bila zdrava reakcija, ki je rodila živahnejše politično življenje obče, zlasti najlepšo dobo narodne politike: t a b o r e.

S v e t e c je prevzel nalogo, da je zagovarjal v »N o v i c a h« leta 1867. in 1868. novo decembrsko ustavo, oziroma postopanje slovenskih poslancev. Bil je mnenja, da centralizem ni takó velik in da se mora

dualizem po skušnji ovreči, skušnja ga mora ob vero in kredit dejati; veseli moramo biti § 19. o narodni enakopravnosti in razširjene deželne avtonomije, ki nam ju je dala nova ustava.

Nezadovoljnost z dualizmom in nedostatek večjega političnega lista, ki bi bil odločno zagovarjal narodno načelo, to je napotilo štajerske Slovence (med njimi so bili n. pr.: dr. Dominkuš, Herman, dr. Kočevar, dr. Muršec, Pfeifer, Raič, dr. Razlag, dr. Vošnjak), da so ustanovili v Mariboru leta 1868. »Slovenski Narod«.

Najprej so v Ljubljani snovali list »Slovenski Jug«, ki mu je 1867. leta spisal program Fr. Levstik. Med snovateli so bili še dr. Bleiweis ml., Murnik, Nolli, dr. Papež in drugi. Po Levstikovem načrtu se Slovenci ne morejo sklicevati na zgodovinske pravice, kakor Čehi, ker nimajo svoje zgodovine. V boju z italijanstvom in zlasti z nemštvom je edina njih rešitev v politični solidarnosti z drugimi avstrijskimi Slovani na jugu, t. j. s Hrvati. Zagovarjati to misel in jo širiti med narodom, to naj bi bil političen program »Slovenskega Juga«. Avstrija mora biti vsem narodom pravična, ker nemčiti in madjariti se Slovenci ne dajo; zato se narodna enakopravnost v šoli in uradu razume sama po sebi.

Levstik je poslal ta program v Maribor, kjer niso samo snovali, ampak tudi osnovali časnik po imenu »Slovenski Narod«. Tu je napravil dr. Sernec načrt za program: v njem se je naglašala zvestoba Avstriji; glede ustave se je zagovarjalo federalistično načelo na podlagi oktobrske diplome in v smislu narodnosti, kolikor je to mogoče; v verskem oziru se je priznavalo stališče katoliške cerkve, samo glede izpremenljivih cerkvenih naprav in ukazov cerkvené gospodke se je zahtevala neodvisnost; po možnosti naj bi se podpirale pravične želje drugih avstrijskih Slovanov, zlasti si je želeli združenja s Hrvati za vzajemne stvari, kakor n. pr. za južnoslovansko akademijo in univerzo; v zunanji politiki se je omenjalo prijateljstvo z italijanskimi in nemškimi državami, v

prvi vrsti pa zveza z ruskim cesarstvom, kar bi moglo osrečiti tudi turške Slované. V kulturi se je poudarjala literarna vzajemnost med Slovani.

Končno obliko je dal programu, kakor je natisnjen v 1. številu »Slovenskega Naroda« z dne 2. aprila 1868. leta, prvi urednik Anton Tomšič v smislu Sernčevega načrta. Zahteva se enotna in svobodna Avstrija na podlagi federalistične ustave, zato naj bi se Slovenci združili v eno administrativno celoto; listu »ne bodo samó verske zadeve, dogme in bistvene cerkvene naprave svete, kakor so vsemu narodu, ampak se bode poganjal n. pr. tudi za to, da se neoskrunjeno ohrani cerkveno imetje, da se ljudska šola ne loči od cerkve, da se oživlja bolj in bolj javno cerkveno življenje« (to je dobesedno vzeto iz Sernčevega načrta); poudarjajo se upravičene terjatve avstrijskih Slovanov, zlasti Hrvatov in Srbov, kakor tudi mir in sporazumljenje z vsemi avstrijskimi narodi ter duševna vez s Slovani sploh.

Pomen »Slovenskega Naroda« je bil, da je postal glasilo slovenskega izobraženega občinstva, ker so dopisovali vanj zlasti mlajši tedanji literati in politiki. Tudi ljudstvo je znalo ceniti važnost lista ter prihajalo pozdravljat in zahvaljevat Tomšiča za njegovo delo.

Anton Tomšič (1842—1871) je bil odličen žurnalist in govornik. Nasprotniki so ga imenovali »der windische Heiland«. Zaradi ostre pisave je nastala proti listu domača opozicija, da se je prišel dr. Tomljan pogajati; nato se je dosegel mir. Glavni sotrudniki so bili Tomšiču: Jurčič, Levstik in dr. Vošnjak. Zaradi Levstikovih člankov proti tedanji vladi je prišel Tomšič pred porotnike, a se je znal izbornó zagovarjati, da je bil oproščen. Jurčič ga je označil, da je bil rojen parlamentarec.

Slovenci so začeli na podlagi zakona z dne 15. novembra 1867. leta po češkem zgledu prirejati tabore, to je: shode pod milim nebom, o katerih je pisal v »Novica h« 1868. leta dr. Zarnik, da je stopil slovenski narod s tem dejanjem (s prirejanjem tabo-

rov) iz čitalničnega radovanja in rajanja prvokrat samostojno na politično polje. Misel o prirejanju taborov je prišla od štajerskih Slovencev. Kakor vidimo, so v tem času štajerski Slovenci dajali smer narodnemu delu. Ljubljana je zaostajala za Mariborom. Na taborih se je govorilo in glasovalo za zedinjeno Slovenijo ter za narodno enakopravnost v šoli in uradu (tudi pri bogoslovnih šolah in pri cerkvenih uradih; zahtevalo se je slovensko vseučilišče). Poleg tega so se razpravljale razne gospodarske stvari glede na potrebe dotičnega kraja, kjer se je vršil tabor.

Glavni tabori so bili: leta 1868. v Ljutomeru, Žalcu in Šempasu na Goriškem; 1869. v Brdih pri Gorici, v Sevnici, na Kalcu na Notranjskem, v Vižmarjih pri Ljubljani in v Ormožu; 1870. v Tolminu, v Sežani, v Cerknici, pri Kapeli pod Radgono, v Kubežu v Istri, na Bistrici pri Pliberku na Koroškem, v Vipavi in v Žopračah na Koroškem; 1871. v Kastavu v Istri in v Buhljah na Koroškem.

Tabori so se vršili po vsem Slovenskem in po Istri ter so se jih udeleževale vse vrste naroda. Udeležba je bila ogromna, zbralo se je vselej od blizu in daleč po več tisoč taboritov z zastavami; najznamenitejši je bil vižmarski tabor, o katerem se navaja, da je prišlo nanj nad 30.000 ljudi. Za spomin so se razdeljevale taborske svetinje. Na tabore so prihajali tudi sosede Hrvatje, od vseh strani so se pošiljali telegrafični pozdravi (s Češkega n. pr. od Palackega in Riegra). Dasi je bilo vselej zbranega na tisoče ljudstva, je vendar vladal red. Po več ur je vztrajala množica, tudi ob slabem vremenu. Zanimanje in navdušenje je bilo splošno.

Vlada obče ni delala zaprek taborom. Reči moramo, da so Slovenci za vlade dr. Giskre kot ministra notranjih stvari uživali veliko politično svobodo. Glede prvega tabora v Ljutomeru je imel okrajni glavar pomisleke, ali bi ga dovolil ali ne; toda dr. Giskra mu je na njegovo vprašanje odgovoril, da ga je treba dovoliti brezpogojno.

Kot govorniki so nastopali na taborih zlasti: dr. Costa, dr. Lavrič, dr. Razlag, dr. Tonkli in dr. Vošnjak; najimenitnejša ljudska govornika med vsemi pa sta bila dr. Zarnik in Raič.

Dr. Valentin Zarnik (1837 — 1888) je bil vsestransko izobražen človek, ki je imel posebno zmožnost za jezike. Po njegovem prizadevanju so se začeli slovenski tabori, na katerih je bil najbolj popularen govornik. Zlasti na Koroškem so ga zelo čislali in ga večinoma izvolili za predsednika taborov. Zarnik se je posebno prikupil zaradi dovtipnosti, s katero je solil svoje govore.

Božidar Raič (1827—1886) je bil duhovnik orjaške postave in gromovitega glasu — rojen ljudski govornik. Raič je bil zagovornik staroslovenskega obreda. V politiki ni nastopal diplomatično, ampak odkrito in odločno. Bil je za to, da bi se slovenski poslanci tesneje združili s slovanskimi. Napisal je poleg mnogobrojnih drugih spisov tudi večji sestavek v »Slovenskem Narodu« 1869. leta o Havličku, ki mu je bil učitelj v slovanski politiki, kjer si je želel, da bi imeli Slovenci kaj takih mož, in o Janu Husu, ki ga je tudi poslal »Slovenskemu Narodu«, a ni prišel — ne vemo, zakaj — na svetlo.

Tabori so zanesli med ljudstvo glavno točko slovenskega narodnega programa: zedinjeno Slovenijo in ji uglasili pot tudi v postavodajalne zборе.

Najprej so slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru 1869. leta vložili po Hermanu sestavljeno interpelacijo, v kateri so zahtevali na podlagi oktobrske diplome skupen deželni zbor za vse slovenske pokrajine z avtonomijo za notranjo upravo, uk in bogočastje ter pravosodje, poleg tega najvišje sodišče in vseučilišče. Podobno interpelacijo sta vložila dr. Tonkli in dr. Žigon v goriškem deželnem zboru. V kranjskem deželnem zboru se je sprejela resolucija, ki je slonela na popravljeni decembrski ustavi; zato je zahtevala razširjenje avtonomije za notranjo upravo, uk in bogočastje ter pravosodje, pri čemer naj se posameznim kraljevinam

in deželam pusti na prosto voljo, da se združijo v državnopravne skupine po svojih zgodovinsko-pravnih razmerah, po narodnem soplemenstvu ali glede na finančno-materialne okoliščine. Dočim so se goriškimi in štajerskimi poslancem pošiljale zaupnice, je Levstik šibal kranjsko politiko in vzkliknil: Res stavimo Slovenijo, da Bog pomaga!

V adresi kranjskega deželnega zbora z dne 30. avgusta leta 1870. se prvič omenja zedinjena Slovenija. Adresa govori o razširjenju avtonomije kraljevin in dežel ter se izjavlja ob enem za »združenje vseh pokrajin, koder prebiva slovenski narod, v eno administrativno in kolikor mogoče državnopravno celoto«. Takó se je v kranjskem deželnem zboru prvičkrat v ustavni dobi tudi formalno pojavila glavna slovenska zahteva. Bleiweis je pojasnjeval, zakaj se dotlej še ni staval izrekoma tak predlog ali resolucija. Po njegovem pojasnilu zató, »da bi se ne skrunila sveta Slovenija s tem, da bi jo bili po krivičnem volilnem redu sestavljeni deželni zbori na Štajerskem, Koroškem in Primorskem iz hiše zapodili. Neoskrunjeno so jo hoteli obdržati. Trije ustavni faktorji bi jo bili pokopali: deželni zbori, državni zbor s svojo centralistično večino in vlada, ker je n. pr. Giskra zedinjeno Slovenijo naravnost imenoval sanjarijo«. Ko je nastopil Potocki, je upal dr. Bleiweis, da je napočila prava doba za poudarjanje zedinjene Slovenije. Prihodnost je pokazala, da niti Potocki niti Hohenwart, ko se je dne 14. oktobra 1871. leta zopet sprejela takšna adresa, nista mogla izpolniti tega upanja, in »Novice« so črno obroblljene naznanjale Hohenwartov odstop z besedami: »Poravnava odložena!«

V tem času, 1870. leta je Peter pl. Radics v »Slov. Narodu« znova sprožil misel o notranjeavstrijski deželni skupini, ker je domneval, da se slovenski voditelji na Kranjskem zopet postavijo na isto zgodovinsko-politično stališče, ki so ga odobraval 1865. leta v »Triglavu«. To bi bil mariborski program v drugi izdaji; toda notranjeavstrijska sku-

pina je bila pokopana za vselej — nasprotno so tedanji svetovni dogodki oživili južnoslovanski program iz 1848. leta.

Pod vplivom francosko-pruske vojne in hrvaško-ogrske »nagodbe« so se sešli v Ljubljani dne 1. decembra 1870. leta južnoslovanski politiki, med njimi n. pr. Slovenci dr. Bleiweis, dr. Costa, Kosar, dr. Lavrič, dr. Poklukar, dr. Razlag, dr. Tonkli, Trstenjak; Hrvatje in Srbi Barčič, dr. Brlić, Danilo, dr. Kostić, dr. Mekanec, Miškatović, dr. Mrazović itd., ter sklenili t. zv. ljubljanski južnoslovanski program, ki je načelno nadaljevanje politike iz 1848. l.

Besedilo tega političnega programa obsega sledeče točke:

1. Edinstvo južnih Slovanov, začeto ob postanku naroda, je ostalo vse veke svetovnih dogodkov neprenehoma živo v narodnem čuvstvu in se javlja proti drugim narodom v edinstvu jezika.

2. Južni Slovani, ki živijo pod različnim imenom Slovencev, Hrvatov in Srbov v deželah habsburške monarhije, čutijo dandanes enake narodne potrebe. Da se jim zadovolji in takó zagotovi narodni obstoj, zedinjavajo oni vse svoje moralne in materialne moči ter jih hočejo uporabljati za svoje edinstvo na književnem, gospodarskem in političnem polju.

3. To svojo odločbo naznanjajo državnikom habsburške monarhije in vsem drugim narodom, ki živijo v isti državi, da izvedo, kako hočejo južni Slovani na vsak postavni način delati za uresničenje svojega edinstva v navedenem smislu na svojo korist in pravico, a nikomur na škodo in krivico.

4. Južni Slovani habsburške monarhije bodo osnovali svoje delovanje tudi na to, kako bi pomagali zadovoljiti v enakih potrebah svojim bratom onstran meje, s katerimi so ene narodnosti.

5. Doseganje svojega namena naslanjajo južni Slovani habsburške monarhije posebno na društva in skupščine, na zbornice in časopise, da vsak pomaga, kakor, kadar in kjer bo za to prilika.

6. Za obvarovanje skupne koristi bodo vsi južni Slovani habsburške monarhije delali sporazumno v vsakem vprašanju, ki se tiče njihovih posebnih zadev.

Plod ljubljanskega sestanka je bil skupni list Hrvatov in Slovencev »Südslavische Zeitung« v Sisku, ki je šest mesecev 1871. leta pod uredništvom Jos. Jurčiča (glavni urednik je bil Hrvat Jos. Praus) v nemškem jeziku zagovarjal južnoslovansko politiko.

VII.

V sedemdesetih letih je izbruhnil na Slovenskem razpor med »mladimi« in »stari mi«: med Bleiweisovci in »Narodovci«.

Fran Levstik (1831—1887) je bil prvi, ki je učil Slovence literarne in politične kritike. Bržobzirno je nastopal proti kričavemu ali sanjavemu rodoljubju, ki pozablja pri pitju in petju na drobno delo. V »Slovenskem Narodu« je pisal 1868. leta: »Odkritosrčnost je dolžnost, uljudnost ne (Lessingova misel). Ne bodi te strah sentimentalnega zdi-hovanja po zlati slogi, miru in spravi, po blagi edino-sti... V glavnih stvareh: v ljubezni do naroda in do-movine, v poštenosti, v resnicoljubju, v boju zoper svoje nasprotnike smo in moremo biti vsi složni, a v drugih rečeh smo in hočemo biti svobodni«. Samo-zavestno je odgovarjal:

»A vendar glave ne uklanjam
Ter vam ne bodem je nikdar,
I brez bojazni še oznanjam:
Ti slepec si, a ti slepar!«

(»Sovražnikom«.)

Dasi je pisal tako ostro proti nemškemu vladnemu sistemu, kakor dotlej še nihče med Slovenci, je pri tem obsojal nasilno taktiko s stališča zakonitosti, ki zameta samosilstvo, s človeško-kulturnega in političnega stališča.

Leta 1870. je izdajal na Dunaju zabavljivo-šaljiv list »Pavliho« z umetniškimi karikaturami, v katerem je šibal ljubljanske prvake po Stritarjevem geslu:

»Nemškutarje in narodnjake,
Če bodo delali napake.
A kar je poštenjaku sveto,
Nikdar ne bodi v zobe vzeto!«

Bleiweisovci so mu očitali, da je podkupljen od vlade, kar ni imelo nobene podlage. A ko je poleg ožjih Bleiweisovih pristašev grajal tudi Zarnikovo oportunistno politiko, se je še Tomšič s »Slovenskim Narodom« odrekel vsake osebne in stvarne solidarnosti ž njim. Levstik je po pravici tožil, da je »pri nas, kjer se vsaka stvar meri na mravljinčjo ped, mnogo lažje napačno delati nego napačna dela graditi«. Moral je opustiti »Pavliho«, ker »lagati ni hotel, a resnice ni smel govoriti«.

Josip Stritar je v svojih »Dunajskih sonetih« leta 1872. z žgočo satiro nastopal proti »starim«, a tudi »mladim« ni prizanašal. Za zgled Stritarjeve kritike in polemike naj navajam sledeča soneta:

Pisatelji slovenski, časnikarji!
Kakó surovi ste, neotesani;
Bosí, neumiti in nepočesani,
Po govori, vedenji ste drvarji!

S peresi ne, vi pišete z loparji!
Če v mislih ste, v jeziku telebani,
Vi menite, da pravi ste Slovani;
Kje plemenitost v vašem je slovarji?

V psovanju strášno vi ste izgovorni;
Z »nemčurji«, »mavtarji«, »liberaluhi«
Nam pridno bogatite jezik uborni.

A kakor goba ste v humorji suhi,
V salonu, kakor v coklah kmet, okorni;
Za vso lepoto slepi ste in gluhi.

»Boriš se vedno ti samó s prvaki,
Vse nanje tvoje letajo pušice,
Le njih napake vidiš in krivice;
A káki so nemškutarji?« — »»Enaki!««

»Zakaj ne mahaš njih?« — »»Prijatelj, čakil
Lepo po vrsti vse! Najprej resnice
Pri sebi mi iščimo in pravice;
Sami najpréj bodímo poštenjaki!

Ti Schreyi, Schafferji, in kar gospode
Enake je, kaj meni so? — Sramoto
Ko v naši krvi čutim, ta me bôde.

Napako tujo vidim pač in zmoto,
A iz domače dvakrat več je škode;
Ta peče me, ta vžiga mi tegôto!««

Minila je doba taborov, z njo pa tudi slovenski narodni program. Zopet se je uveljavljala deželna avtonomija pri vodilnih možeh slovenske politike. Proti nemški ustavoverni stranki se je bila ustanovila t. zv. državno-pravna stranka, ki je zahtevala samostojnost in zgodovinsko pravo posameznih kraljevin in dežel. Tej stranki so se pridružili tudi dr. Bleiweis, dr. Costa, Einspieler, Herman. — Pravni program je bil nasproten narodni avtonomiji in je deloval za vpliv cerkve v državnem življenju.

Dr. Etbin Henrik Costa (1832—1875) je bil brezdvomno zelo nadarjen in delaven človek. Sam Levstik je pisal o njem v »Slov. Narod« 1868. leta, da je skozi in skozi naroden, da je poln talenta in najobširnejšega znanja. Tudi Jurčič mu je priznaval v posmrtnici 1875. leta vztrajno delavnost in izvrstne zmožnosti, kakršnih je malo dobiti; zató ne bo pozabila zgodovina, kar je za slovenski narod govoril, storil in trpel. Glavno proti Costi se je zaradi njegove avtokratičnosti obračala ost opozicije, ki je črpala svojo moč iz sodobnega svobodomiselnega gibanja.

Glasilo opozicionalcev je bil »Slov. Narod« pod uredništvom Josipa Jurčiča (1844—1881), ki si je največ prizadeval, da je postal list leta 1873. dnevnik, in to je bil prvi slovenski dnevnik. Jurčič je bil energičen človek, mož dela in neomahljive volje. Ni sicer postal žurnalist iz veselja, kakor je sam priznaval, ampak iz potrebe in bi bil rajši ostal pri beletristiki; toda udal se je svojemu novemu stanu z vnemo, ki je bila na škodo njegovemu pisateljevanju. Ker ni mogel služiti dvema gospodoma popolnoma, poprijel se je onega, ki mu ga je diktirala realnost življenja, dasi ni opustil drugega.

Slovenskim poslancem se priporoča stroga načelnost in pravičnost, ne koristolovje; pogum in neustrašenost, ne podajnost in diplomacija. Nasproti »starim«, ki so bili proti direktnim volitvam za državni zbor, sklenjenim 1873. leta, poudarjajo »mladi«, da bode ta volilna reforma Slovincem, avstrijskim Slovanom in vsej proticentral. stranki lahko tudi na dobro. Slovenci se politično bolj zedinijo in več jih bo. »Mladi« zagovarjajo nasproti državnopravnemu programu narodni program. Državnopravni program podpira fevdalne in cerkvene namene, kar je reakcionarno. Slovensko pravo je edino le prirodno, to je narodno pravo. Historične pravice naj se varujejo, kjer so slučajno narodnim na korist. Prvo in glavno načelo v politiki je »mladim« narodnost in vsestranski slovenski napredek. »Mladi« so slovenski in slovanski narodnjaki; religije se ne dotikajo, pač pa so kot svobodomisleci protivniki cerkvene politike. Če bi jim nemška liberalna stranka (česar ne pričakujejo) hotela dati vse narodne pravice, zlasti zedinjeno Slovenijo, potem bi se takoj združili z njo. To poudarjajo nasproti »starim«, ker je neki dopisnik »Novic« 1873. leta izrazil mnenje, da se bo bolj bal in ogibal kandidata liberalnih Slovencev nego nemškutarjev. Sprejemajo kompromis s »starimi« na podlagi enakopravnosti in moškega poštenja, a ne v načelih. Kar se tiče parlamentarnega položaja, nastopajo »mladi« proti pasivni politiki Čehov, češ, da je bila

pač umestna takrat, ko je šlo za decembrsko ustavo, in tistikrat bi bili morali vsi federalisti posnemati Čehe. —

To bi bilo jedro političnih načel »mladih«, v kolikor jih je podajalo njih glasilo. Značilno je posebno še to, kakó je sodil takrat »Slov. Narod« o razmerju do Nemcev, o čemer navajam nekaj stavkov, ki so bili pisani proti Costi, češ, da je brez zakonite podlage zavlačeval verifikacijo dveh nemških mandatov. Člankar je umeval narodnost in narodni boj v etičnem smislu, kar je in mora biti, ako nočemo zabresti v šovinizem, ki je grobokop vsake kulture. »Slovenski Narod« je pisal 1873. leta: »Krivice ne trpi, a je tudi drugim ne delaj! To mora biti naše geslo. Treba tudi svojo moč zatajiti in pravičen biti celó tam, kjer je naši stvari na škodo. Ako naši politični protivniki nam nasproti rabijo vse, tudi nepošteno pripomočke — ne sledi iz tega nikakor, da jih moramo posnemati in isto takó ravnati. Mi moramo gledati, da smo v politični morali boljši nego oni. S tem poštenjem morda trenutno propadamo, kake izgube trpimo — ali zaupanje nas ne sme nikdar zapustiti, da resnica in pravica zmaga, da se nam izgube po krivici s časom povrnejo. Zakaj, kdor hoče pravice, mora sam znati pravičen biti, prijatelju in protivniku. V tem more grešiti, a vedoma ne sme.«

Tedanji Bleiweis—Costovi smeri v literaturi in politiki sta nasprotovala tudi duhovnika Božidar Raič in Davorin Trstenjak. Izmed posvetnjakov je Janko Pajk (1837—1899) že leta 1868. v »Slovenskem Narodu« grajal predsodek slovenskega kmeta, ki misli, da mora spočenjati same »gospode« (duhovnike). Leta 1869. se je v istem listu izrekel proti zvezi duhovništva s plemstvom in zahteval, da morajo biti duhovniki najprej in vedno narodni.

Dr. Janko Sernec (1834—1909) je pisal leta 1868. v »Slovenskem Narodu« o konfesionalnih postavah: glede zakona je priznaval državi oblast v vsem, kar se tiče pravnih in zunanjih razmer

pri sklepanju in razdružitvi; glede ljudskih šol je sicer zagovarjal versko podlago in bil zoper ločitev šole od cerkve, toda ob enem proti temu, da bi imeli duhovniki vso oblast nad šolami in učitelji, a ne tudi občine, okrajni in deželni zbori ter država.

Dr. Josip Vošnjak (1834—1911) je spoznal važnost gospodarske politike za Slovence in po češkem zgledu sprožil misel o ustanavljanju posojilnic in hranilnic. Prva slovenska posojilnica se je osnovala leta 1872. v Ljutomeru na Štajerskem. Pravi »oče slovenskih posojilnic« je postal od 80. let dalje njegov brat Mihael (1837—1920), a Josip sam se je bavil teoretično in praktično posebno s kmečkimi vprašanji.

Dr. Radoslav Razlag (1826—1880) je bil Ilirec, ki je delal z besedo in s peresom za ilirsko idejo, za katero ga je bil pridobil Vraz. Kot pravnik je gladil pot slovenskemu uradovanju. Bil je nadarjen človek, samo premehkega značaja. V politiki je hodil pota, ki jih tedanja slovenska večina ni odobraval; toda reči moramo, da se marsikaj, kar se mu je takrat štelo v greh, kaže sedaj v drugi luči.

L. 1871. je postal za Hohenwartovega ministrstva kranjski deželni glavar in se moral boriti s tiho opozicijo »starih«, ker je zagovarjal prepričanje, da se svoboda in javna nramnost ne smeta vtopiti v narodnosti in da se za rodoljubje ne sme zahtevati nagrada, a ravno takó tudi »mladim« ni bil čisto po volji, ker je hodil svojo srednjo pot, izogibajoč se skrajnosti. —

Boj med »starimi« in »mladimi«, katerih geslo je bilo: Vse za narod, svobodo in napredek! se je vnel po Kranjskem, Štajerskem in Primorskem. Začelo se je govoriti o Mladoslavencih in Staroslavencih, dasi si »mladi« niso pridevali tega imena, marveč so jih tako nazivali drugi po zgledu Mladočehov in Staročehov. Jurčič je n. pr. leta 1869., 1871. in 1872. zavračal naslov Mladoslavencev, češ, da v tem taboru, kjer je on s »Slov. Narodom«, stoje »mladi« in

»stari« ter da Slovenci ne preneso verskega boja poleg narodnega. Nastala so dvojna politična društva in dvojni listi, n. pr. goriški »Glas« (1872—1875) in ljubljanski »Slovenski Tednik« (1873—1875). Pri urzavnozborskih volitvah leta 1873. so si stali dvojni kandidatje nasproti. Glavni boj se je nameril proti grofu H o n e n w a r t u, nemškemu fevdalcu, ki so ga kandidirali »stari«. Proti njemu je zmagal dr. Razlag na Notranjskem, Hohenwart je bil potem izvoljen na Gorenjskem. »Mladi« so prodrli s štirimi kandidati (Nabergoj, Pfeifer, dr. Razlag in dr. Vošnjak), ustanovili so si svoj lastni klub in glasovali za Stremayrjeve cerkveno-politične postavbe; dr. Razlag je bil za samostansko postavbo celó poročevalec.

Leta 1871. so dobili goriški Slovenci list »S o č o«, ki jo je ustanovil dr. L a v r i č pod uredništvom V i k t o r j a D o l e n c a (1841—1887). Leta 1873. pa jo osnoval K a r o l K l u n proti »Slov. Narodu« časnik »Slovenec«, da bi uspešneje branil stališče »starih« nego je bilo to mogoče »Novicam« in »Slovenskemu Gospodarju«. Deset let pozneje je začel »Slovenec« izhajati dnevno. Leta 1876. je ustanovil I v a n D o l i n a r (1840—1886) list »E d i n o s t« v Trstu, ki je leta 1895. postala tretji slovenski dnevnik.

Boj med »mladimi« in »starimi« je trajal do 1875. leta, ko se je najprej na Goriškem dosegla sloga. Glasilo »starih« — »Glas« in njih društvo »Gorica« se je spojilo z listom in društvom »mladih« — »Sočo« v skupno glasilo »S o č o« in skupno društvo »S l o g o«. Sprava je bila sicer sklenjena; toda to je bilo več ali manj le premirje, ker načela gredo svojo logično pot dalje, čeprav jih umetno zadržujemo. Istó je bilo tudi na Kranjskem, kjer je zlasti smrt C o s t e olajševala pomirjenje duhov. »Slovenec« je zanteval, da »mladi« ne delajo veri na škodo propagande liberalizmu, sicer pa osebni liberalizem ne bo kalil edinosti. Vere jim vsiljevati ne more, ker je vera dar božji, ki se ne da komandirati v človeka. Vera in narodnost sta na Slovenskem eno in neločljivo. Ako pravi »Slovenski Narod«, da je narodnost

prva, odgovarja »Slovenec«, da je njemu prvo Bog in sv. vera, ker — kakšne narodnosti bomo po smrti? —

Juznoslovansko gibanje v letih 1875. do 1878. je povzročilo tudi pri Slovencih živahno narodno utripanje.

Leta 1875. je v »Slovenskem Narodu« dr. Fr. Skofič (1848—1892) razpravljal v članku »Nevarnost za Avstrijo?« o tem, kakó bi avstroogrski državniki ne bili mogli več tako tlačiti svojih Slovanov, ako bi bili imeli za sosedo na jugu krepko in urejeno slovansko državo, t. j. Bosno in Hercegovino; zato jim je bil pa ljubši sosed Turek, ker jim ni delal nobenih ovir pri njih poslu. Leta 1877. je sodil v istem listu dr. Janko Sernec v članku »Vzhodno vprašanje«, da Avstrija ne more privoliti Rusiji balkanskih dežel, a lastna moč balkanskih narodov ne zadošča proti Turkom. Avstrija bi bila v zvezi z Rusijo kos vzhodnemu vprašanju, Bosna in Hercegovina naj bi prišli v oblast Avstrije. In Janko Pajk je leta 1878. pravilno uvideval, da je v Bosni glavno vprašanje zemljiško in da bi bil ves trud za slovansko rajo zaman, ako bi se preveč gledalo na mohamedanske velike posestnike. Pri pravični ureditvi gospodarsko-političnih razmer bi se mogli avstrijski Slovani namesto v Ameriko izseljevati v Bosno in Hercegovino.

Okupacijo Bosne in Hercegovine po Avstro-Ogrski so potem Slovenci v celoti zagovarjali; toda posamezni glasovi so bili tudi pesimistični, kakor n. pr. dr. Vošnjak, ki je grajal, da ni Andrassy ob pravem času mirno zasedel Bosne in se je bal, da se nemško-madžarskemu gospodstvu pridruži še mohamedansko. »Slovenski Narod« je bil v začetku za to, da po prirodnem pravu pripade Bosna Srbiji, a Hercegovina Črni gori. Ko ni bilo tega upanja, je zagovarjal avstro-ogrsko okupacijo, ker se na ta način pomnoži slovanski živelj v monarhiji.

»Slovenec« je razvijal v dveh člankih z naslovom »Ilirija oživljena« sledeče misli: Namen ilirizma je bil vselej zedinjevanje južnoslovanskih de-

žel in narečij, dasi se je kazal v različnih podobah. Prešeren je odobral ilirsko idejo v načelu, a jej nasprotoval v praksi, ker so se Hrvati premalo ozirali na naše narečje. Med Hrvati in Srbi je zopet napuh zadušil bratovsko ljubezen.

Glede Bosne naj odločijo prebivalci sami. Sodimo, da bi se izjavili za Avstrijo, ker je tu večja omika. V Bosni vlada versko sovražstvo katoličanov in pravoslavnih. V deželi, kjer se ljudje sovražijo zaradi vere, mora biti civilizacija še na nizki stopinji; zakaj pravo krščansko načelo sovraži zmoti, a ljubi človeka, ki je v zmoti, kot svojega bližnjega ter ga na moder in previden način poučuje o zmoti. Ako se Bosna združi s Srbijo, bi se začel verski prepir: vlada bi podpirala pravoslavne, Hrvati pa katoličane. Najbolje je, da se Bosna združi z Avstrijo, kjer preganjanja zaradi vere ne poznamo več. Ne sme se pa Bosna prepustiti samo Hrvatom, ampak s Hrvaško naj se združijo tudi nekdanje ilirske dežele, da bi bili Slovenci posredovalci med prepirajočimi se Hrvati in Srbi.

»Ilirizem« pomenja združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ime »Iliri« najbolj odgovarja, ker Srb neče biti Hrvat, Hrvat ne Srb, Slovenec ne Hrvat ne Srb, a južni Slovani so tudi Bolgari. Ako ustvari Avstrija takšno »Ilirijo« od Beljaka na Koroškem do Trebinja v Hercegovini in od Osjeka v Slavoniji do Kotora v Dalmaciji, potem se srbska kneževina sama zase ne obdrži dolgo, marveč bi jo »Ilirija« pritegnila k sebi. Če pa Avstrija ne bo imela razuma za potrebe časa in svojih narodov, da se bo tudi po osvojitvi Bosne ravnala po načelu: Divide et impera! (Razdeluj in gospoduj!), potem sicer ne bo zamrla ilirska ideja, pač pa postane njena nositeljica namesto velike Avstrije mala Srbija, ki bi bila ravno zaradi te oživljajoče ideje nevarna Avstriji.

To je politični program Slovencev, Hrvatov in Srbov za prihodnost, ki naj bi bil ob enem program Avstrije v vzhodnem vprašanju. Sedanje njeno postopanje žene monarhijo v gotovo pogubo. Razpad Turčije

mora koristiti le Slovanom. Ako se Avstrija potegne za s v o j e Slovane, potem najde pri tem tudi ona korist, da lahko žanje, kjer ni sejala. —

Pri deželnozborskih volitvah na Kranjskem leta 1877. sta posvetna in duhovska gosposka vplivali proti Slovencem. Značilno je to za duhovsko gosposko. Tedanji knez in škof ljubljanski je bil dr. Janez Krizostom Pogačar (1811—1884). Ob svojem nastopu 1875. leta je izdal glede na slovenski razpor pomenljiv pastirski list duhovščini, kjer je dejal: »V naših časih se od vseh strani sliši klic: Vera je v nevarnosti! Dobro. Odkod pa prihaja nevarnost? Spominjajmo se evangeljske prilike: »Ko so delavci spali, je prišel sovražnik in je ljuliko prisejal med pšenico«. Preden kamen na druge vržemo, sami sebe vprašajmo: Ni li vera okrog nas zato v nevarnost prišla, ker smo spali ali, kar je ravno tisto, nepristojnosti počeli?« V istem pastir. listu je želel, da bi se duhovščina ne izogibala novodobne šole, marveč sodelovala pri njej, ker ni res, da bi bila ljudska šola ločena od cerkve. Omenjal je, kakò ima cerkev svoje zastopnike v deželnih, okrajnih in šolskih svetih ter sklepal: »Sami torej sodite, bi li prav bilo, ko bi se mi pravice, ki nam toliko vpliva zagotavljajo, posluževati ne hoteli . . . Mera dobrodejnega vpliva pa ne odvisi samo od vaše duhovske časti, ampak od vaše osebne vrednosti . . . Pridigajte z lastnim življenjem«.

Na kmetih so leta 1877. povsod zmagali slovenski kandidatje, a v mestih in trgih so propadli. Prejšnja slovenska večina se je izpremenila v manjšino. Dasi je ta deželni zbor dr. Bleiweis imenoval naravnost nepostaven in zahteval njegov razpust, vendar so ostali Slovenci v manjšini do novih volitev 1883. leta. Pri državnozborskih volitvah leta 1879. pa so prodrli vsi slovenski kandidatje na kmetih in v mestih z Ljubljano vred, Nemci so dobili le dva zastopnika veleposestniške kurije. Leta 1880. so vstopili Slovenci v deželni zbor z izjavo, da prihajajo iz patriotizma, ker kaže Taaffejeva vlada voljo biti pravična vsem naro-

dom. Ker tudi ta vlada ni hotela pred koncem volilne dobe razpustiti deželnega zbora, kakor so zahtevali Slovenci, sta ga zapustila dr. Bleiweis in Klun, dočim so drugi ostali.

Kakó je moglo priti, da so Slovenci celó na Kranjskem izgubili večino v deželnem zboru? V prvi vrsti je odločeval vpliv posvetne in cerkvene gosposke. Med posvetno gosposko se je zlasti odlikoval po svoji agitaciji litijski okrajni glavar dr. vitez Vestenček, da se je začelo naravnost govoriti o »Vesteneckovem deželnem zboru«. Na drugi strani je pa želel škof dr. Janez Krizostom Pogačar, naj se duhovščina ne udeležuje volitev, in je skušal izpodmakniti tla posebno Klunu, ki ga ni marala vlada in s katero se je bil združil zoper njega tudi sam. Kljub vsemu temu so zmagali Slovenci s Klunom vred, kakor rečeno v kmečki kuriji, a v mestih so propadli. In tega poraza si ne moremo razlagati samó takó, da zvrčamo vso krivdo na nasprotnika. Tu je bila krivda tudi na slovenski strani. Agitacijsko sredstvo je bil v prvi vrsti polom zavarovalne banke »Slovenije«, ki ji je bil podpreds. dr. Costa. Vodil jo je do propada ne iz samopridja, ampak zaradi nezadostne izkušenosti. Načeloval ji je človek, ki ni bil veščak. Ta polom je udušil v Slovencih podjetnost, ker je omajal zaupanje do domačih gospodarskih podjetij.

Po nesrečnih volitvah leta 1877. se je razpravljalo o združenju »Slovenskega Naroda« s »Slovincem« v en dnevnik. Zoper »Slovenčeve« zadržke združenja: verska vprašanja, namreč o šoli, zakonu, duhovni vzgoji in cerkvenem imetju, je odgovarjal »Slov. Narod«, da prepušča cerkvena in cerkveno-politična vprašanja »Zgodnji Danici«, zedinjenje je možno na podlagi narodnosti. »Slovenec« je odvrnil, da bi bilo treba tudi cerkvena in cerkveno-politična vprašanja obravnavati po skupnem programu. Do zedinjenja ni prišlo.

Leta 1882. so si pridobili Slovenci zopet večino v ljubljanskem mestnem svetu, ki so jo bili izgubili 1868. leta. Slovenski župan je postal Peter Grasselli.

VIII.

Po Bleiweisovi smrti je prevzel njegovo dediščino Luka Svetec, ki naj bi bil vodil slovensko politiko v smislu Bleiweisove tradicije.

V državnem zboru je bil vodja slovenskih poslancev grof Hohenwart (1824—1899). Slovenci so v tem času zidali svojo prihodnost na konservativno plemstvo in volili n. pr. na Kranjskem grofa Hohenwarta, grofa Margherija, viteza Schneida in kneza Windischgrätza, na Štajerskem pa barona Gödela. Storili so to, kakor je dokazoval »Slov. Narod« 1879. leta, ker je bilo treba pomnožiti število pri kroni vplivnih politikov, češ, s tem, da so Čehi zopet vstopili v državni zbor, so konservativni aristokratje zapustili svojo pasivnost, da aktivno paralizirajo vpliv liberalne aristokracije, ki je bila za Schmerlinga in Auersperga na površju. Slovenski poslanci so podpirali Taaffejevo vlado, da so dosegli vsaj nekaj enakopravnosti v šoli in uradu, zlasti na Kranjskem. V smislu Taaffejevega sistema je pisala mariborska »Südsteirische Post« (1881—1900), ki jo je osnoval Mihael Vošnjak z baronom Gödelom. Zvesti opori Hohenwarta sta bila kanonik Karol Klun (1841—1896) in profesor Fran Šuklje.

Ob Hohenwartovi smrti leta 1899. so pisale »Novice«, da si je pridobil posebnih zaslug za slovenski narod, ker je bil vnet zagovornik njegovih pravic in moder voditelj slovenske delegacije, češ, kar so dosegli Slovenci pozitivnega v dobi od 1873. do 1893. leta, za vse se morajo zahvaliti njemu. Leto pozneje so grajale »Novice«, da so bili Slovenci politični otročaji, ko so volili razne »pravične Nemce«; zakaj ti močje so bili glavno bojovníki za konservativnost ter se niso resno in odločno potegovali za slovensko narodnost. »Slovene« je priznaval, da se Hohen-

wart ni baval s slovenskimi zahtevami v tej meri, kakar bi bilo želeti; vendar pa so prišli Slovenci po njem v državnem zboru do ugleda, da je ministrski predsednik Taaffe upošteval njih glasove. Tudi »Slovenski Narod« je poročal, da Hohenwart ni imel v narodnem oziru pravega smisla za slovenske želje in potrebe; toda tiste drobtinice, ki so jih dobili Slovenci za Taaffeja, so največ njegova zasluga.

Pri deželnozborskih volitvah na Kranjskem leta 1883. so prodrli Slovenci v kmečki in mestni kuriji ter v trgovsko-obrtni zbornici. Nikdar še ni bilo posvetno izobraženstvo takó zastopano kakor tedaj; toda proti oficialnim kandidatom, n. pr. Kersniku, Vošnjaku, Zarniku, so nastopali duhovniki.

Kranjski deželni predsednik je bil takrat baron Andrej Winkler (1825—1916), slovenski rojak, ki si je že prej pridobil zaslug za goriške Slovence. Bil je pod avstrijsko vlado prvi in zadnji deželni predsednik slovenske narodnosti od 1880. do 1892. leta. Največ hrupa je vzbujalo dovoljevanje 600 gl. nagrade za neobligatni pouk drugega deželnega jezika v ljudskih šolah. Zarnik je prišel navzkriž z večino slovenskih poslancev; zató je odložil mandat. Pri novi volitvi je prodril vladni kandidat. Šuklje je postal urednik »Ljubljanskega Lista« (1884 do 1885), večerne izdaje uradnega dnevnika »Laibacher Zeitung«. Osnovel je bil svojo frakcijo, ki ji je bil namen pridobiti Slovence in Nemce za skupno delo v smislu načel tedanje vlade. Pričel se je boj med »elastiki« in »radikalci«, ki mu je bil neposredni povod verifikacija deželnozborskih mandatov Dežmana in dr. pl. Schreya iz veleposestniške kurije.

Zarnik je bil oče slovenskega radikalizma, ki se je pojavljal proti vladi barona Winklerja. Nastopala je opozicija, ki sta jo vodila Ivan Hribar in dr. Ivan Tavčar v »Slovanu« (1884—1887), političnem in leposlovnem časopisu. Ta opozicija je naglašala vseslovensko in slovansko stališče ter prinašala radikalnejšo taktiko. Nasproti narodni zmernosti se je poudarjal narodni radikalizem, ki ga je dr.

Tavčar formuliral leta 1885. tako-le: Kdor je Slovenec in Slovan, sme v politiki počenjati to in ono, nikdar pa ne sme paktirati z Nemci, ki morajo izgniti iz slovenskega političnega življenja ne samó kot faktor, ampak tudi kot pojem.

Leta 1885. je začel izhajati v Novem mestu lokalni list »Dolenjske Novice«.

Nove ideje je prinašal v slovensko politiko »Slovanski Svet« (1888—1899), ki ga je izdajal Fran Podgornik (1846-1904). Stal je splošno na stališču t. zv. slovanskega kulturnega programa, ki naj bi bil obsegal: 1. ruščino kot skupni znanstveni jezik Slovanov; 2. cirilmetodijsko cerkev, to je: grški (vzhodni) obred s staroslovenskim obrednim jezikom, pri čemer se je zahtevala zveza z Rimom.

Podgornik je oživil slovenski narodni program, čigar glavna točka je bila: narodna avtonomija; pri tem pa ni zametaval zgodovinskih državnih prav, marveč je zahteval najprej uveljavljenje narodne avtonomije za obe polovici avstro-ogrske monarhije, potem je še le pospeševati in podpirati težnje po izvršitvi zgodovinskih državnih prav. Dokazoval je, da z narodno avtonomijo dosežejo Slovenci svojo narodno samostojnost, s hrvaškim državnim pravom pa tudi svojo državnopravno neodvisnost, ker hrvaško državno pravo obsega tudi Slovene: hrvaško-slavonski deželni zbor je sprejel namreč leta 1712. pragmatično sankcijo z besedilom, da imajo v kraljevini Hrvaški in Slavoniji nasledno pravo oni habsburški potomci, ki bodo gospodovali ob enem v slovenskih deželah. Podgornik je deloval za parlamentarno zvezo južnih Slovanov z Mladočehi na podlagi narodnega programa, t. j. narodne avtonomije, in demokratične politike, t. j. splošne in enake volilne pravice.

Poglobil je pojem narodnosti, ko je dokazoval, da se jezik ne sme istovetiti z narodnostjo, da je jezik le del narodnosti, lupina, v kateri je sicer možno varovati lastno jedro, v katero pa more zlesti tudi tuje jedro, najsi bode že dobro ali slabo. Mogoče se je potujčiti s tujim jedrom pod lupino lastnega jezika. Borba

za narodnost ne sme biti samó boj za jezik, marveč tudi za slovensko mišljenje, za slovensko kulturno življenje, ki se naj pojavlja na raznih poljih gmotnega in duševnega ustvarjanja.

Glede južnoslovanskega vprašanja je poudarjal Podgornik, da hoče zapadna politika stalno ločiti Hrvate in Srbe (sporna točka je Bosna in Hercegovina) ter Srbe in Bolgare (sporna točka je Macedonija); zato izrablja zdaj hrvaški, zdaj srbski šovinizem. Za Slovence imata hrvaštvo in srbstvo le toliko pomena, kolikor sta sama kulturno krepka. Vsi trije potrebujejo drug drugega. Hrvati ne smejo prezirati programov drugih avstro-ogr. Slovanov, zlasti Srbov, a tudi Srbi morajo uvidevati nevarnosti, ki jim prete, ako ne postopajo sporazumno s svojimi hrvaškimi sosedi. Naj bi se posrečilo Starčeviču dati svojemu državnopravnemu programu takšno obliko, da bi jo sprejeli ne le Hrvati, ampak vsi južni Slovani avstro-ogrske monarhije. Hrvati in Srbi se morajo sporazumeti, a ne izpodrivati in slabiti drug drugega.

»Slovanski Svet« je prenehal z izjavo, da je učil v politiki strogo in dosledno misliti; v vsem je vladala resnost, ker se je vse takó napisalo, kakor je bilo mišljeno. Gojil pa ni samó pravilnega, razumu in dejstvu odgovarjajočega mišljenja, ampak tudi pošteno mišljenje, značajno hotenje. Voditeljica mu je bila pravičnost, ki stoji na čelu vsej morali in ki naj bi stala na čelu vsemu pozitivnemu pravu; toda pravičnost ne izključuje sovraštva: z gnusom se moramo odvrčati od podlosti, političnega sleparstva in vsaktere korupcije. Po »Slovanskem Svetu« je izdajal Podgornik »Slavisches Echo« (1899—1900, 1903—1904).

Neizprosen načelni boj v kulturi in politiki s katoliškega stališča je začel dr. Anton Mahnič (1850—1920), profesor bogoslovja v Gorici in pozneje škof na Krku v Istri, v reviji »Rimski Katolik« (1888/89—1896). Pobiljal je t. zv. katoliški liberalizem ter nastopal proti omnipotentni državi in absolutni narodnosti, podrejajoč narodnostno idejo

verski kot obsežnejši in splošnejši. Potegoval se je za ustanovitev katoliškega centra v državnem zboru, ki naj bi bil osnovan na podlagi verske misli in narodne enakopravnosti.

Mahniča je tedanja slovenska javnost podcenjevala. Opozicija proti njemu se je vodila lahkomišelnost s preziranjem in smesanjem, ker se je upalo, n. pr. dr. Tavčar v »Slov. Narodu« 1890. in 1892. leta, da izgine stranka, ki jo je začel dr. Mahnič, nekoga lepega leta sama po sebi, češ, da je nepotrebna. — Slovenski posvetni izobraženci so smatrali boj za osebna nasprotstva, za taktično vprašanje, dasi je dr. Mahnič jasno in dosledno izjavljal, da do sloge in edinosti more dovesti Slovence le katoliško načelo. — Njegovi nazori so dobivali vedno več pristašev med goriško in kranjsko duhovščino, ščitil in odobral pa jih je zlasti ljubljanski knez in škof dr. Jakob Missia (1838—1902), pozneje nadškof in kardinal v Gorici, ki je dajal ali pospeševal tudi iniciativo za praktično gospodarsko-socialno delovanje. »Novice«, ki so bile Svetčevo glasilo, so zagovarjale enotno slovensko stranko in poudarjale 1891. leta, da je strankarski prepir bolj umetno iz osebnih nasprotstev izvirajoče delo, češ, da pri Slovencih ni vprašanja, kaj je večje vrednosti: vera ali narodnost, temveč, kaj je zdaj v večji nevarnosti.

O Mahniču in »Rimskem Katoliku« je izrekel v leposlovnem listu »Domu in Svetu« 1897. l. njegov ustanovitelj in ured. dr. Fr. Lampe (1859—1900), ki je bil po svojem mehkega značaja nasprotje Mahničeve bojevitosti, a pri tem po izobrazbi univerzalen človek, sledečo sodbo: Med »Rimskim Katolikom« in »Domom in Svetom« ni bilo v bistvu nikdar nasprotja in ga ni moglo biti; toda pri presojanju oseb se je držal »Dom in Svet« milejše strani, ker jih je želel kot svoje brate pridobiti za krščansko prepričanje z dobroto. Boj proti slovstvenemu liberalizmu bi se bil vršil tudi brez Mahniča, ker je bil potreben; ne zdi se pa primerno, da bi vklepali katoličanstvo

na Slovenskem v edino osebo Mahničovo, ki je dal temu boju oster značaj, razkavo obliko. »Rimski Katolik« se je boril neustrašeno in stanovitno z liberalizmom v vedi in umetnosti, v politiki in življenju. Iz svoje dobe je izrastel in delal neposredno zanjo. »Rimski Katolik« ni še le sprožil katoliškega gibanja pri Slovencih, ki se je začelo že prej, ampak je zlasti v mlajših rojaki vzbudil samozavest ter jih učil uporabljati katoliška načela na vseh straneh življenja in delovanja, a se pri tem ne bati nikogar.

V »Času« je leta 1921. podal kritično sodbo o Mahniču dr. Aleš Ušeničnik v tem smislu, da je bil izrazit intelektualist, ki je vedno in povsod hotel uveljavljati strogo logičnost, kar ga je zavajalo v realnem življenju predaleč. Pozneje so ga skušnje uverile o tej enostranosti. Na podlagi absolutne logike je bila metoda njegovega javnega nastopa, kakor razpravlja o njej v istem »Času« dr. Josip Srebrnič, za nasprotnike odbijajoča, ker jih ni skušal pridobivati za svojo idejo, ampak mu je šlo skoro izključno za načelno ločitev, kar ni bilo prav. V soglasju z vsebino je bila tudi njegova brezobzirna oblika; to je bil »ognjen, strasten govor«, ki je dvo-rezen meč.

L. 1898. je branil dr. Fran Lampe v »Domu in Svetu« škofa Missio pred očitki nasprotnikov, da je oviral slovenski narodni razvoj. Domačega spora ni zakrivil on, ampak razmere, ki jih Missia niti ni ustvaril, niti odpravil. V politiki je pač dajal navodila, da bi bilo prišlo delovanje za narod in cerkev v potrebno soglasje; toda nikdar ni bilo njegovo delovanje v pravem pomenu besede politično, ampak vedno je stal na stališču duhovnega pastirja. Politični voditelj, ki bi bil odgovoren za vse strankine korake, ni bil. Ako je imel časih tudi kakšno svojo misel, je izhajalo to iz želje, da bi bil koristil vsem z besedo miru in sprave. Priznaval je materinščini vse pravice: škofijskemu listu je dal slovensko lice, cerkvenim uradom slovensko-nemške napise in polagoma je uvajal slovensko uradovanje. V »Katoliš-

kem Obzorniku« je pa pisál 1902. leta dr. Aleš Ušeničnik, da je bil Missia pač po svoji vzgoji bolj ali manj odtujen slovenskim težnjam. A če mu je nedostajalo tistega plamenečega čustva za slovensko narodnost, kakor ga ima kdo, ki je preživel mlada leta med narodom (Missia se je šolal in bival v Gradcu ter Rimu), da se je z njim veselil in trpel, da je gledal in čutil bedo ter nesrečo našega naroda, ko je ječal pod kleščami — vendar je imel Missia za slovenski narod ono moško, mirno, močno ljubezen, ki jo dajejo srcu načela. —

V kranskem deželnem zboru so nastali 1892. leta trije klubi: konservativni, liberalni in nemški. Konservativci so postopali skupno z Nemci, katerih vodja je bil baron Schwegel, bivši slovenski pesnik Žvegelj. Porajala so se dvojna politična društva: 1890. leta je nastalo »Katoliško politično društvo« in 1891. leta »Slovensko društvo«. Vsaka stranka je jela izdajati za preprosto ljudstvo svoj list: konservativna ali »katoliško-narodna« je imela od 1888. leta »Domoljuba«, liberalna ali »narodno-napredna« pa »Rodoljuba« (1891 do 1903). V tem času, leta 1891. je ustanovil Dragotin Hribar v Celju politični list za spodnještajerske Slovence »Domovino«, ki je izhajala do 1908. leta.

Shod slovenskih in hrvaških poslancev iz Istre leta 1890. je za trenutek združil obe slovenski stranki. Določile so se nekatere najnujnejše zahteve in se je sklenilo skupno postopanje v državnem in deželnih zbora. S slovenske strani se je pojavljal v tej dobi nasvet, naj bi se ustanovila nekdanja ilirska kraljevina; s hrvaške strani se je priporočalo, naj bi se deželni zbori oglašali za hrvaško državno pravo. »Slovenski Narod« je pisal 1894. leta, da program hrvaške »stranke prava« podpiše z obema rokama tudi slovenska »narodno-napredna stranka« in »katoliško-narodna stranka« se je izrekla po svojih poslancih Brejcu, Kalanu in Kreku za hrvaško državno

pravo na zborovanju hrvaške »stranke prava« na Trsatu 1898. leta, kjer je naglašal Andrej Kalan, da ima »stranka prava« tri velike ideje: krščanstvo, državno pravo in gospodarsko organizacijo.

Dve leti po shodu slovenskih in hrvaških poslancev iz Istre, leta 1892. se je vršil v Ljubljani prvi slovenski katoliški shod. To je bil uspeh Mahničevega delovanja. Misel o katoliškem shodu je menda prav za prav prvi sprožil jezuit dr. J. o. s. Lassbacher, štajerski Slovenec in sotrudnik »Rimskega Katolika«. Izmed aktivnih politikov sta nastopala Karol Klun in Fran Povše (1845 do 1916), ki je shodu predsedoval.

Katoliški shod je postavil vedo in umetnost, vzgojo in pouk, politično in socialno življenje na katoliško stališče. Zahteval je narodno enakopravnost v šoli in uradu, pri čemer je pri srednjih in visokih šolah poudarjal glavno verski moment in se izrekel za podpiranje svobodnega katoliškega vseučilišča v Solnogradu proti slovenski državni univerzi v Ljubljani. Shod se je izjavil za tesno zvezo s katoličani raznih avstrijskih narodov. Izražal je željo, naj se postavi v ljubljanskem mestu spomenik škofu Hrenu, očetu slovenske protireformacije, in proslavljal svojega pokrovitelja kneza in škofa Missio, čigar cerkveni govor o katoliški zavesti v ljubljanski stolnici je bil programatičen, kot Hrena II. Ob enem je terjal nazaj papeževo državo.

Prvi katoliški shod je trajno ločil duhove na Slovenskem, dasi je dr. F. r. L a m p e pisal pomirljivo v »D o m u i n S v e t u« 1892. leta: »Umevno je, da so v vsaki družbi, tudi v narodnih skupinah, stranke. Seveda je nesreča za narod, da so stranke; vendar morejo in morajo tudi posamezne stranke delati za srečo narodovo s tem, da se zedinijo v glavnih vprašanjih. In za takšno edinost je lepa prilika v katoliškem shodu«. Istega leta je poudarjal v »D r o b t n i c a h«, da sta v nevarnosti vera in narodnost, a sklepov katoliškega shoda ni smatrati tako, kakor bi bili sploh ali absolutno najboljši. Še bolj odločno je

zagovarjal pomirljivost v Mohorjevem Kalendarju 1894. leta: »Ne bodimo takó kratkovidni, da bi mislili: Samò v teh sklepih je pravo katoličanstvo, če se pa katera reč le nekoliko razločuje od njih, gotovo je napačna ali vsaj sumljiva. Katoliški shod ne sme biti nikak nepreihoden zid, ki naj loči Slovence na dve strani, ampak le prijazen in krotek kažipot vsem Slovencem, ki so dobrega srca in blage volje. A to trdim odločno, da nima ne katoliškega duha, ne katoliškega srca tisti, ki pobija in zametuje kar ves katoliški shod«.

Ljubljanskemu knezu in škofu dr. Missii je poslalo 186 kranjskih občin udanostne izjave.

V tej dobi je vedno bolj prodiralo na Slovensko tudi socialno gibanje. Marxiistični socializem je zlasti razširjal Fran Železnikar (1843-1903), ki je v 80. letih deloval v ljubljanskem delavskem izobraževalnem društvu. To društvo je postalo izrečno socialistično in združevalo v prvi vrsti obrtnike, ki so bili početniki in predstavitelji socializma na Slovenskem. Ko so jeli leta 1884. preganjati socialiste in je bil Železnikar obsojen v desetletno ječo, je gibanje v Ljubljani zaspalo. Vse socialistično delo se je potem koncentriralo v Trstu. Delavsko časopisje je bilo v povojih in se ni moglo vzdržati.

»Ljudski Glas« (1882—1884) v Ljubljani, ki sta ga izdajala Filip Haderlap in Ferdinand Suhadobnik, je bil prav za prav prvi krščansko-socialni list na Slovenskem. Zlasti ostro je nastopal proti t. zv. narodnim »kademtom«, t. j. proti doktorjem in profesorjem. Baval se je z gospodarskimi težnjami kmečkega in obrtnega stanu ter zagovarjal narodno spravo. Slovenskim socialnim demokratom je stal v začetku blizu, a pozneje se jih je odrekal, ker so mu šli predaleč in je bilo njegovo načelno stališče: postavna pot in brez skokov. »Ljudski Glas« je branil Winklerjevo vlado pred napadi radikalcev.

Kakó se je vedla slovenska javnost nasproti socialnemu gibanju tedanje dobe?

»Slovenec« se je leta 1881. izrekel proti »socialni demokraciji«, ker ji je pojem narodnosti enako malenkostna stvar, kakor razložek vere in ker ni treba slepo posnemati Nemcev; pač pa bi bil podpiral krščansko-socialno stranko, ako bi se bila osnovala na Slovenskem in se ozirala zlasti na stanje kmečkega prebivalstva. »Slovenski Narod« je leta 1880. svaril delavce, naj se ne udajajo socialno-demokratični agitaciji, ker Slovenci nimajo velikega kapitala, ampak so navezani v prvi vrsti na kmetijstvo, poleg tega se morajo boriti za svojo narodnost; sicer mu je bilo pa simpatično, da se ljudstvo svobodno oglašá, ker so zahteve delavcev in obrtnikov pravične in ne gre soditi, da »nižji stanovi« ne izdajo politično ničesar, ker nimajo volilne pravice. Zakonu proti socialistom iz 1885. leta, ki je bil zanj poročevalec slovenski poslanec dr. Jos. Tonkli in ki je omejeval društveno, tiskovno in zborovalno svobodo, je nasprotoval »Slovenski Narod« iz razloga, »ker oče ne sme dajati otrokom samó palice, ampak tudi kruha in ker je zakon takó elastičen, da ne določuje natanko meje, kjer pričinja socialistično teženje, ki ima tudi pravico do življenja, biti državi in človeški družbi opasno, torej kaznjivo«; zahteval je, da izvaja država socialne reforme, ki bodo pa le tedaj praktične in prikladne namenu, ako se nezadovoljnim željam ne jemlje prilika, da povedo, kakšne so njih potrebe in zahteve. Leta 1891. je označil »Slovenski Narod« v polemiki s »Slovencem« svoje stališče glede socialnega gibanja v tem smislu, da se hoče boriti za delavske zahteve, a Slovenci so premajhen narod, da bi mogli vplivati na rešitev socialnega vprašanja; izrekel se je i proti marxističnemu i proti krščanskemu socializmu, o katerem je sodil, da se zanj ne navdušujejo niti praktični državfiki, niti resni sociologi.

Kakor v kulturno-političnem, takó je imel tudi v gospodarsko-socialnem oziru Fr. Podgornik

svoje stališče, ki ga je ločilo od slovenskih posvetnjakov. Leta 1886. je izdal knjižico »Delavski prijatelj«, v kateri je razpravljal o razmerju med delom in kapitalom. Socialisti so po njegovem mnenju »mnogo dobrih misli našli in zaplodili med človeški rod«, a zavračal je nasilno taktiko. V praktičnem oziru je priporočal strokovno organizacijo, delavsko varstvo in zavarovanje, konsumna društva itd.; delavci vsega sveta imajo skupne interese, zato morajo biti prijazni med seboj, a za delavce enega in istega naroda veljajo še posebni razlogi, da živijo med seboj v prijateljski zvezi; vsi delavski stanovi, h katerim spadajo tudi učitelji in uradniki, se morajo združevati za dosego svojih skupnih koristi.

IX.

Hohenwartova politika, ki je s slovensko pomočjo strmoglavila Taaffejevo volilno reformo, je tudi priviedla Slovence leta 1893. v koalicijo z nemško levico in s Poljaki za Windischgrätzovega ministrstva. Slovenski poslanci so morali v koaliciji zatajevati svoja načela, a ko so zahtevali slovenske paralelke na gimnaziji v Celju, za katere se je zlasti prizadeval Mihael Vošnjak, je ta najskromnejša izmed skromnih slovenskih zahtev povzročila razpad koalicije 1895. leta.

Izmed slovenskih koalirancev sta bila glavna Klun in Šuklje, dočim so bili drugi, n. pr. grof Alfred Coronini, dr. Ferjančič, dr. Gregorčič, dr. Gregorec in Nabergoj, izstopili iz Hohenwartovega kluba 1893. leta in niso bili člani koalicije. Delali so politiko »proste roke« in niso pristopili k mladočeški opoziciji, ker se niso strinjali z njenimi nazori. Ti secesionisti niso načelno nastopali proti svojim tovarišem koalirancem, ampak le taktično. »Slovenski Narod« je v Ferjančičevem smislu dajal obojim prav: onim, ki so in ki niso izstopili iz Hohenwartovega kluba, češ, tisti, ki so izstopili, so pripravili vlado do

tega, da bo onim, ki so ostali v koaliciji, bolj naklonjena, ker bo v strahu, da bi je ne zapustili še ti . . .

Koalicija je dala povod, da so se slovenski narodnjaki ali naprednjaki tudi formalno ustanovili pod imenom »narodne stranke« na shodu zaupnih mož 1894. leta.

Shoda zaupnih mož so se sicer udeležili Slovenci iz raznih pokrajin; toda kot »narodna« stranka (namesto dotedanjega imenovanja »narodno-napreden«) so se ustanovili le kranjski zaupniki. Shod je izpopolnjeval program slovenskih in hrvaških poslancev iz 1890. l.; v gospodarskem oziru pa je pozdravljal krščansko-socialno gibanje. Od programa, ki ga je sprejel prvi slovenski katoliški shod, se je ločil program zaupnih mož bistveno v tem, da se je izjavljal za narodno avtonomijo in za splošno (ne enako) volilno pravico. Zahtevala se je verska šola in načela katoliške vere so se priznavala »kot trden temelj razvoju slovenskega naroda ter se je izrekala želja, da bi na tej in na narodni podlagi složno sodelovali vsi Slovenci v težkem boju za narodov obstanek«. Pri tem programu sta aktivno sodelovala dva duhovnika: dr. Gregorčič in Koblar. Shod zaupnih mož je obsojal koalicijo, a se ni izjavil za to, da bi slovenski poslanci iskali zaveznikov med slovanskimi opozicijskimi poslanci, zlasti med Mladočehi, kakor je to predlagal Podgornik; enako je odklonil Mandićev predlog o politični vzajemnosti z avstro-ogorskimi Slovani.

Ob deželnozborskih volitvah leta 1895. so si stali nasproti možje, ki so sedeli v državnem zboru v enem klubu. »Katoliška« stranka je zmagala pri teh volitvah v kmečki kuriji z vsemi kandidati, dočim si je priborila »narodna« stranka mestno kurijo s trgovsko-obrtno zbornico. Jeziček na tehtnici so postali Nemci, s katerimi so se 1896. združili poslanci »narodne« stranke v deželnozborsko večino, pri čemer so se dale obojestranske koncesije glede volitev v deželni odbor, deželni šolski svet ter glede podpore slovenskemu in nemškemu gledališču. Nekdanja Šukljeta

politična nasprotnika Hribar in dr. Tavčar sta sprejela njegovo zmerno taktiko. Posredovalec je bil Šukljjetov pristaš Kersnik. Izvenkranjski Slovenci pa so imeli leta 1895. hude boje z nemškimi in laškimi nasprotniki, da so zapustili štajerski, tržaški, goriški in istrski deželni zbor.

Med tem se je širila in poglobljala socialna misel. Oče slovenskega krščanskega socializma, dr. Janez Ev. Krek (1865—1917) je ustanovil v Ljubljani 1894. leta »Slovensko katoliško delavsko društvo«, »Katoliško društvo za slovenske delavke« in list »Glasnik« (1894/95—1899), ki mu je sledila »Naša moč« (1905/06—1918/19). Ob istem času je začel krščansko-socialno gibanje na Goriškem dr. Jos. Pavlica (1862—1902), ki je bil Mahničů desna roka pri »Rimskem Katoliku«. V »Glasniku« je bil leta 1895. priobčen »Socialni načrt slovenskih delavskih stanov«, ki obsega teorijo in prakso krščanskega socializma na Slovenskem. Krščanski socialisti niso nastopali kot samostojna stranka, ampak kot struja »katoliško narodne stranke«, a časih so bili tudi v boju proti njej, kakor n. pr. Gregoričev »Slovenski List« (1896 do 1903).

Socialno-demokratska časnika sta bila »Delavec« (1893—1898) in »Svoboda« (1896—1898), ki sta se morala seliti iz kraja v kraj. Prav za prav je bil to isti list z dvema imenoma, da je ceneje izhajal zaradi časniškega kolka. Leta 1896. se je ustanovila v Ljubljani na podlagi avstrijskega hainfeldskega programa iz 1888./89. leta »jugoslovanska socialno-demokratska stranka« pod vodstvom Etbina Kristana, ki je dobila za glasilo list »Delavec — Rdeči prapor« (1898 do 1905), oziroma »Rdeči prapor« (1905—1911), in obsegala v teoriji vse avstrijske južne Slovence, v praksi pa glavno Slovence. Njena časnika sta bila še »Naprej« (1903—1911) in »Delavski List« (1908—1909).

Leta 1897. je pisal »Slovanski Svet« o socialno-demokratski stranki, da je njena temeljna napaka ta, ker popolnoma prezira kakovost značaja pri tem ali onem narodu, ko močnejši tlačijo šibkejše, n. pr. Angleži, Židi. Naziranje, da je vera zasebna stvar, razjeda cerkveno organizacijo, ki more vezati posameznike v enote s posebnimi običaji, kar bi se oslabilo in pogubilo, ako bi se prepuščalo samovolji poedincev. V smislu slovanofilske teorije se je zagovarjal slovanski ustroj gospodarstva, češ, da ne pozna takšnih socialnih nasprotij kakor obstajajo v zapadni Evropi: na njegovi podlagi bi se moglo vršiti moderno razvijanje skupnega gospodarstva.

Leta 1902. je začela izhajati socialna revija »Naši Zapiski«, ki je skoro desetletje pod uredništvom dr. Antona Dermote (1876—1914) dajala streho vsej slovenski svobodoljubni publicistiki. —

»Katoliška« in »narodna« stranka, ki sta v državnem zboru skupno nastopali, sta se začeli polagoma nekoliko približevati tudi domá na Kranjskem. Sad tega približevanja je bil vseslovenski shod 1897. leta, ki so se ga udeležili poleg Slovencev obeh strank tudi odposlanci Čehov, Hrvatov in Rusinov. Shod se je izrekel za narodno avtonomijo in v gospodarskem oziru za idejo zadružništva.

Med »katoliško« in »narodno« stranko je vladalo tedaj ostro nasprotstvo glede gospodarske organizacije, zlasti konsumnih društev. Napaka »narodne« stranke je bila, da se ni borila le proti zlorabi zadružništva, ampak proti ideji sami. »Slovenski Narod« je 1899. leta glede konsumnih društev navajal dunajske krščanske socialiste, ki so v državnem zboru zvali to gibanje komunistično in protimonarhistično, ker se s tem ubija steber socialnega reda in monarhije. V tem boju se je izrekel solidarnega s trgovci vodja socialno-demokratskega delavstva Fr. Železnikar. »Slovanski Svet« je grajal takšno postopanje, ker so konsumna društva sama na sebi nekaj vrednega.

Da se ublaži medsebojno nasprotstvo, sta se leta 1898. izrekli obe stranki za spravo. Iz »narodne« stranke so se oglašali posamezni glasovi proti temu, češ, noben kulturni narod ni strankarsko homogen in to je narodni sentimentalizem: zahtevati slogu, ako so načelna nasprotja v politiki, gospodarstvu in kulturi. S »katoliške« strani se je 1897. leta izjavil proti breznačelni slogi zlasti »K a t o l i š k i O b z o r n i k« (1897—1906), ki je kot znanstvena revija »L e o n o v e d r u Ź b e« pod uredništvom dr. A l e š a U š e n i č n i k a prevzel dediščino »Rimskega Katolika«, češ, podlaga složnemu delovanju je enakost načel, teh pa ni; zato bi se ustvaril le katoliški liberalizem.

Leta 1898. se je dosegla sprava. Obe stranki sta sklenili delovati za razvoj javnega življenja v kulturnem, socialnem in gospodarskem oziru na krščanski podlagi in v smislu sklepov vseslovenskega shoda iz 1897. leta. Izrekli sta se za združenje vsega slovenskega ozemlja v eno upravno skupino s središčem v Ljubljani, za socialne reforme, za politično svobodo in razširjenje političnih pravic (zlasti volilne pravice v vse javne zastope) na najširše kroge prebivalstva.

Sprava je bilo mrtvorojeno dete, a porodne stroške je plačala »narodna« stranka. Boj se je nadaljeval v vseh oblikah posurovelosti. Novo fazo pa je začel dr. I v a n Š u s t e r š i č, poslanec »katoliške« stranke, ko je nastopil leta 1900. v smislu strankinega programa za splošno in enako volilno pravico. Nasprotoval mu je takrat v ostrem tonu Š u k l j e, ki je imel že od nekdanj svoje izjemno stališče (zmerno napredna stranka je bila njegov vzor), kar je pokazal tudi sedaj, ko je zagovarjal deželno avtonomijo v zvezi z zakonom za varstvo narodnih manjšin, dočim so bili drugi vsaj formalno v programih zadnjih let za narodno avtonomijo. Šuklje je ob tej priliki izpovedal tudi svoje življensko naziranje: Kar je izgubil v zgodnji svoji mladosti, to je zopet našel po notranji izpremambi v kasni moški dobi, ker je postal veren katoličan, ki izpolnjuje cerkvene zapovedi in verske dolžnosti.

»Katoliška« stranka je bila pod vodstvom konservativnega Kluna nasprotnica moderni volilni reformi. Pokazala je to v državnem zboru leta 1893. in leta 1897. so »katoliški« poslanci s svojo odsotnostjo onemogočili sklepanje o direktnih in tajnih volitvah za kranjski deželni zbor, a prihodnje leto so odnehali. Sedaj so sprejeli občno in enako volilno pravico kot poglavitno točko v svoj program.

»Narodna« stranka se je bila sicer oficijelno na shodu zaupnih mož izjavila samó za splošno volilno pravico, a njena voditelj Hribar in dr. Tavčar sta se ogrevala tudi za enako volilno pravico. V istem smislu je pisal 1894. leta »Slovenski Narod« in leto pozneje je izvajal dr. Triller: »Politična in socialna enakopravnost vseh članov je ravno tako aksiom pravičnosti kakor narodna enakopravnost in, kdor se bori za eno, se mora navduševati tudi za drugo, kdor je neprijatelj zadnje, se boji tudi prve«. »Narodna« stranka pa ni delovala dosledno in vztrajno v smislu moderne volilne reforme; zamudila je priliko, da jo je prehitel dr. Šusteršič. Kar je zagrešila taktično, to je mislila, da more popraviti s tem, ako omejuje načelo, ki se mu je nekdanj približevala, in nasprotuje splošni in enaki volilni pravici. A ko je začelo avstro-ogrsko socialistično delavstvo leta 1905. velikansko gibanje za splošno in enako volilno pravico, sta se izrekli obe slovenski stranki na Kranjskem proti glasovom Nemcev za to volilno reformo s proporcionalnim sistemom za državni in deželni zbor.

Leta 1900. se je vršil drugi slovenski katoliški shod, ki mu je stal v ospredju kardinal dr. Missia in pokrovitelj shoda ljubljanski knez in škof dr. Anton Bonaventura Jeglič; izmed aktivnih politikov sta imela poleg Povšeta glavno besedo dr. Krek in dr. Šusteršič, ki je shodu predsedoval. Drugi slovenski katoliški shod je sprejel podroben socialni program za kmeta, delavca, obrtnika in trgovca, a v narodnem oziru je odo-

braval sklepe vseslovenskega shoda iz 1897. leta. S tega stališča je tudi izpremenil nazore prvega katoliškega shoda glede šolstva ter zahteval ljudske, srednje in visoke šole na versko-narodni podlagi.

»Narodna« stranka je leta 1901. v nekaterih točkah izpopolnila program, ki ga je sprejel shod zaupnih mož 1894. leta. Poudarja se narodna avtonomija in se zahteva svobodna, sicer na kulturnih načelih krščanstva zgrajena, a od vsake cerkvene uprave popolnoma neodvisna narodna šola; v verska in cerkvena vprašanja se stranka načeloma ne vtika, pač pa zahteva zadostnih legislativnih sredstev zoper zlorabo cerkvene in duhovske oblasti v politične namene, zlasti pri uvedbi splošne, direktne in tajne volilne pravice; priznava se enakopravnost in enakoveljavnost vseh stanov ter se zato odklanja politično in socialno nadvladje katerega koli stanu; imenoma se navajajo nekatere socialne reforme, kakor n. pr. delavsko zavarovanje za starost in onemoglost, proti boleznim in nezgodam; konsumna društva kmetovalcev naj bi bila omejena na preskrbljevanje strogo kmetijskih potrebščin itd. Leta 1906. se je sprejel zopet nov program, po katerem naj bi se stranka organizirala na temelju nacionalizma, demokratizma in svobodomiselnosti. Zahtevala se je ločitev cerkve od države in šole ter splošna in enaka volilna pravica za vse parlamentarne zastope. Strankino uradno glasilo je postal list »Slovenija« (1907). Secesija »mladih« pod vodstvom dr. Vladimirja Ravniharja, ki so si leta 1906. ustanovili »slovensko gospodarsko stranko« z glasilom »Nova Doša« (1907—1908), je bila samočasna. L. 1907. je dr. Gregor Žerjav osnoval »kmečko stranko za Notranjsko« z glasilom »Notranjec« (1904/05—1909), a se ni vzdržala. »Notranjec« in kmečki list »Belokranjec« (1908 do 1909) sta se združila v skupno kmečko glasilo »Slovenski Dom« (1909—1914).

Liberalen list je bil še »Gorenjec« (1900 do 1916), ki je pa leta 1911. prešel v nasprotno roko; a »Naš List« (1905—1909) je bil nevtralen.

»Katoliška« stranka se je leta 1905. prekrstila v »slovensko ljudsko stranko« in »narodna« stranka se je začela imenovati zopet »narodno-napredna stranka«. Vsaka je imela v deželnem in državnem zboru svoj klub.

Poleg Kranjskega je prišlo najprej na Goriškem do cepitve v konservativce in liberalce. Ko je dr. Josip Tonkli (1834—1907), ki se mu je očitala narodna popustljivost, kot predsednik političnega društva »Sloge« izročil uredništvo »Soče« 1889. leta Mahničju, tedaj je nastopal dr. Anton Gregorčič skupno z Andrejem Gabrščkom v »Novi Soči« (1889—1892). Opozicija proti Mahničju in Tonklju, ki pa ni bila toliko načelna, kolikor krajevna in osebna, je dobila potem zopet »Sočo« nazaj.

Sloga med Gabrščkom in Gregorčičem je trajala do 1899. leta, ko je ustanovil dr. Gregorčič svoj časnik »Gorico« (1899—1914). Iz tega se je rodila »slovenska ljudska stranka«, ki je imela poleg »Gorice« za svoje glasilo še krščansko-socialni »Primorski List« (1893—1914). Leta 1900. je nastala »narodno-napredna stranka« z Gabrščkovim »Sočo« in »Primorcem« (1893 do 1914); toda njen ustanovitelj dr. Henrik Tuma je zaradi vladajočega nesoglasja hodil svoja pota, dokler se ni pridružil socialnim demokratom 1908. leta.

Leta 1907. se je ustanovila »slovenska kmečka stranka« pod vodstvom dr. Alojzija Franka (1853—1921). Izdajala je »Naš glas« (1907—1908), oziroma »Kmečki glas« (1909—1910), a se ni vzdržala.

Leta 1909. se je pojavila v »slovenski ljudski stranki« struja »mladih« z »Novim Časom« (1909/10—1915), ki je nastopala proti Gregorčičju za načelno politiko v smislu krščanskega socializma.

Na Štajerskem je prišlo do cepitve 1906. leta, ko se je ustanovila »narodna stranka« z glasilom »Narodni List« (1906—1914) in »Narodni Dnevnik« (1909—1910). Vodja nove stranke je postal dr. Vekoslav Kukovec. Takoj nato se je leta 1907. osnovala »slovenska kmečka zveza« pod vodstvom dr. Antona Korošca. Spodnještajerski Nemci in nemškutarji, ki so izdajali časnik »Štajerc« (1900—1918), so leta 1907. organizirali one Slovence, »katerim je ljubezen do nemštva prešla v kri in meso«, v »napredno zvezo« s kmečkim programom.

V tem času so nastali za Štajersko še nekateri novi listi, kakor n. pr. liberalna »Slovenski Štajerc« (1904—1905) in »Mladoslaveneec« (1906) ter nevtral. »Novi slovenski Štajerc« (1906—1908), oziroma pozneje »Sloga« (1909 do 1910). Kakor ti časniki, tako je skušal onemogočiti vpliv nemškutarskega »Štajerca« tudi »Naš Dom« (1901—1913), ki je pa 1910. leta postal glasilo mladine. Od leta 1909. izhaja v Mariboru »Straža«, ki tvori s »Slov. Gospodarjem« skupaj dnevaik.

V Trstu se je ustanovila v okviru ondotne slovenske stranke 1907. leta »narodna delavska organizacija«, ki ji je predsedoval dr. Josip Mandić. Izdajala je list »Narodni delavec« (1908—1911) in nastopala po Primorskem. Leta 1909. se je osnovala v Ljubljani enaka organizacija za Kranjsko.

Na Koroškem se je proti »Miru«, ki je bil pod vplivom nemške cerkvene gosposke, ustanovil list »Korošec« (1907—1911), da bi svobodno branil narodne in gospodarske koristi slovenskega prebivalstva.

Zadnji dnevi meseca avgusta (26., 27. in 28.) leta 1906. so bili na Slovenskem, zlasti v Ljubljani, prizorišče kulturnega boja. Vršil se je tretji katoliški shod, a po iniciativi socialnih demokratov so bila ob istem času v Ljubljani in po drugih večjih

krajih na Slovenskem s sodelovanjem liberalcev protestna zborovanja.

Namen tretjega katoliškega shoda je označil ilirski metropolit in goriški nadškof dr. Fr. B. Sedej v tem smislu, da nastopa za »svobodo svete cerkve, za svetost in nerazločljivost krščanskega zakona in za нравno, versko vzgojo mladine«. Izmed aktivnih politikov so govorili zlasti državni poslanci dr. Korošec, dr. Krek, predsednik snoda Povše in dr. Šusteršič.

Leta 1907. je začela namesto »Kat. Obzornika« izhajati revija »Čas«.

X.

Vprašanje volilne reforme je postalo gorišče slovenske politike, zlasti na Kranjskem. Za njo sta se potegovala »slovenska ljudska stranka« in socialno-demokratsko delavstvo, dočim se je »narodno-napredna stranka« v državnem zboru izjavila proti, a v kranjskem deželnem zboru je odnehala.

Po volilnem načrtu za avstrijski državni zbor, ki ga je predložil 23. februarja 1906. leta ministrski predsednik Gautsch, so dobili Slovenci v celoti približno toliko poslancev, kolikor jim je pripadalo po njih številu, dasi so imeli prednost Nemci in Italijani na škodo Slovanom; toda krivična je bila razdelitev slovenskih mandatov v posameznih pokrajinah. Koroški in štajerski Slovenci so bili oškodovani na korist kranjskih. Beckov načrt je potem izboljšal položaj štajerskih Slovencev, za kar so zahtevali zopet Nemci kompenzacijo, ki so jo tudi dobili. Koroški Slovenci so bili pri tem zapostavljeni, da so jim dovolili en mandat, kakor kočevskim Nemcem na Kranjskem; zato so na shodu v Celovcu dne 26. julija 1906. leta izrekli nezaupnico slovenskim poslancem in sklenili, »da koroškim Slovincem v današnjih razmerah ne kaže udeležiti se tretjega katoliškega shoda v Ljubljani«, dasi so udeležbo že napovedali. Ta odpoved naj bi bila demonstracija zlasti proti dr. Šusteršiču,

ki je bil vodja kranjskih državnih poslancev na Dunaju. Odgovoril jim je nató na katoliškem shodu z utemeljitvijo, da volilna reforma ni versko vprašanje, ampak čisto politično, in da pomenja kljub vsem svojim hibam velik napredek slovenskega naroda.

V slovenski javnosti se je pojavila misel obstrukcije proti volilni reformi; slovenski liberalci na Kranjskem so bili za tak nastop, a tudi koroški in štajerski Slovenci so zagovarjali ostrejšo taktiko. Končno je postala volilna reforma zakon z dne 26. januarja 1907. leta.

Izmed 516 poslancev so jih imeli Slovenci 23*): na Kranjskem 11, na Štajerskem 7, na Primorskem 4 (na Goriškem 3, v Trstu 1) in na Koroškem 1. V prejšnjem kurialnem parlamentu je bilo izmed 425 poslancev 15 slovenskih: na Kranjskem 9, na Štajerskem 4 in na Primorskem 2, a na Koroškem nobenega.

Dne 14. in 21. majnika 1907. l. so se vršile prve volitve po splošni in enaki volilni pravici za avstr. državni zbor. Na Slovenskem so nastopali v volilnem boju konservativci, oziroma kršč. socialisti, liberalci, narodnjaki in soc. demokrati poleg »Štajerčijancev« in »neodvisnih ali samostoj. kmetov«. Zmagali so kandidati »slovenske ljudske stranke« na Kranjskem (10), »kmečke zveze« na Štajerskem (5) in društva »Sloge« na Goriškem 2, skupaj 17; liberalci so dobili ljubljanski, dva štajerska in en goriški mandat (4), dočim sta prodrli na Koroškem in v Trstu kandidata, ki sta bila voljena na narodnem programu (2). Propadli so socialni demokrati, »Štajerčijanci« in kandidata »kmečke stranke za Notranjsko«. Izmed vodilnih politikov so bili izvoljeni: Grafenauer (Koroško); dr. Gregorčič (Goriško); dr. Rybář (Trst); dr. Korošec in dr. Ploj (Štajersko); Hribar, dr. Krek, Povše, Šuklje in

*) Istrski mandat Mandića je bil hrvaško-slovenski. Ako bi ga prištevali Slovencem, bi bilo vseh slovenskih mandatov 24; jaz ga prištevam Hrvatom.

dr. Šusteršič (Kranjsko). Do enotnega državno-zborskega kluba ni prišlo, ampak sta nastala dva: »Slovenski klub« (16) pod vodstvom dr. Šusteršiča in dr. Korošca ter »Zveza južnih Slovanov« (21) pod vodstvom dr. Ivčeviča in dr. Ploja. V prvem klubu so bili samó Slovenci, v drugem pa Slovenci (7, med njimi kot gost Grafenauer), Hrvati (12) in Srbi (2). Leta 1908. sta se združila oba kluba v »Narodno zvezo« s 37 poslanci, ohranivši ob enem vsak svojo samostojnost. Proti Bienenrthovi vladi, v kateri sta bila zlasti ministra Hohenburger in Stürgkh eksponenta nemštva na jugu, se je ustanovilo l. 1909. najprej »Slovansko središče«, potem pa »Slovanska enota«, ki je obsegala južne Slovane, Čehe in del Rusinov.

Dne 13. in 20. junija 1911. leta so bile nove državnozbornske volitve. Na Slovenskem so nastopali v volilnem boju krščanski socialisti, liberalci, socialni demokrati, narodnjaki in »Štajerčijanci.« Zmagali so kandidati »slovenske ljudske stranke«: na Kranjskem 10, na Štajerskem 7 in na Goriškem 2; liberalci so dobili ljubljanski in en goriški mandat (2), a na Koroškem in Tržaškem sta prodrli narodnjaka. Propadli so štajerski liberalci, socialni demokrati in »Štajerčijanci.« Ako primerjamo število južnoslovanskih poslancev pri volitvah 1907. in 1911. leta, dobimo naslednjo sliko:

		1907.	1911.
Slovenci	Konservativci, ozir.		
	krščanski socialisti	17	19
	Liberalci	4	2
	Narodnjaka	2	2
	Hrvati	12	12
	Srbi	2	2
Južni Slovani		37	37

Vodilni slovenski poslanci so bili v tej dobi: Grafenauer (Koroško); dr. Gregorčič in dr. Gregorin (Goriško); dr. Rybář (Trst);

dr. Korošec (Štajersko); dr. Krek, Povše, dr. Ravnihar in dr. Susteršič (Kranjsko). Poslanci »slovenske ljudske stranke« z Grafenauerjem (20) in dalmatinski »pravaši« (4) so bili združeni v »Hrvaško-slovenski zajednici«, istrski Hrvati ter Slovenca dr. Gregorin in dr. Rybař so imeli »Narodni klub« (5), a oboji so si osnovali za enotno taktiko v narodnih vprašanjih »Hrvaško-slovenski klub«, ki je štel 29 članov. Izven te parlamentarne zveze je bilo 5 dalmatin. Hrvatov, 2 Srba in Slovenec dr. Ravnihar.

Po državnozborskih volitvah leta 1911. je odstopil ministrski predsednik Bienerth, ki mu je sledil najprej baron Gautsch, potem pa grof Stürgkh.

V kranjskem deželnem zboru je od leta 1902. divjal boj zaradi volilne reforme v obliki obstrukcije, ki so jo vodili najprej poslanci »katoliško-narodne« in potem »narodno-napredne stranke«: prvi so si hoteli priboriti večino, a drugi so si želeli vsaj ohraniti svoje posestno stanje. Pri volitvah meseca februarja 1908. leta, ki so bile zadnje po starem volilnem redu, je volilo 39.564 kmečkih volilcev 16 poslancev, 5705 meščanov in tržanov (ob enem z 2 poslancema obrtne in trgovske zbornice) 10 in 83 veleposestnikov tudi 10 poslancev.

Med obema slovenskima strankama in Nemci se je končno dosegel sporazum in dne 26. avgusta 1908. leta je bila sankcionirana volilna reforma. Uvedla se je splošna kurija z 11 poslanci: eden za Ljubljano in deset za ostalo deželo; poleg tega je dobila Ljubljana namesto dveh štiri poslance iz mestne skupine. V splošnem razredu so volili vsi oni, ki so imeli volilno pravico za državni zbor. Namesto 37 je štel odslej deželni zbor 50 poslancev: 49 izvoljenih in 1 virilista (ljublanskega kneza in škofa). Pri dopolnilnih volitvah, ki so se vršile v smislu volilne reforme, je dobila »slovenska ljudska stranka« v mesecu decembru 1908. leta večino v deželnem zboru (S. L. S. je imela 26 poslancev iz kmečke in splošne kurije, pozneje še 1 poslanca iz mestne skupine poleg virili-

sta, a liberalci in Nemci vsak po 11 poslancev). Ko se je Šuklje, ki je postal 1908. leta deželni glavar, leta 1911. iz osebnih in političnih razlogov odpovedal svojemu uradnemu poslu, mu je sledil 1912. leta dr. Šusteršič.

Splošna kurija se je uvedla v tem času tudi po drugih deželnih zborih, a Slovenci so bili povsod v sorazmerno neupravičeni manjšini. Najboljše zastopstvo so imeli na Goriškem, kjer je bilo 14 Slovencev in virilist-nadškof ter 15 italijan., ozir. furlanskih poslancev. Najslabše je bilo na Koroškem: 2 slovenska poslanca poleg 41 Nemcev. Na Štajerskem so imeli Slovenci 13 poslancev in virilistaškofa nasproti 74 Nemcem. V Trstu je bilo 12 Slovencev in 68 Italijanov ter v Istri 18 Slovanov (16 Hrvatov in 2 Slovenca) poleg 26 Italijanov.

Novoslovanskega (neoslavističnega) gibanja, ki se je pojavljalo 1908. leta ob 60 letnici slovanskega shoda v Pragi (1848. leta) in v nasprotju z nekdanjim slovanofilstvom poudarjalo enakopravnost vseh slovanskih narodov, se je izmed slovanskih politikov udeleževal Ivan Hribar.

XI.

Aneksija Bosne in Hercegovine leta 1908. je spravila zopet na površje južnoslovansko vprašanje, o katerem je bil napisal leta 1907. programatično študijo dr. Henrik Tuma, tedanji deželni poslanec slovenskih trgov na Goriškem, z naslovom »Jugoslovanska ideja in Slovenci«.

V tej študiji (izšla je prvotno v splitski »Slobodi«) poudarja dr. Tuma najprej razliko med stariim pojmovanjem zgodovine, ki govori o junakih, in med novejšim naziranjem, ki preiskuje gospodarske, kulturne in socialne pogoje ljudskega življenja ter na tej podlagi dela zaključke o bodočem razvoju. Ker je med Slovenci, kakor med Hrvati, Srbi in Bolgari, izvršena diferenciacija v smislu lastne individualnosti, nastopa vprašanje gospodarskega, kulturnega in so-

cialnega združenja s sorodnimi plemeni v višji organizem južnega slovanstva, pri čemer smo Slovenci neobhodno potrebni, čeprav ne odločujoči. Misel južnega slovanstva je mogoča samo s sodelovanjem vseh, a nasprotno se z delom za Veliko Hrvaško, Veliko Srbijo in Veliko Bolgarijo onemogočuje. Južni Slovani smo gospodarsko enotni, ker je masa mali posestnik; zato je temeljna točka rešitve skupni gospodarski razvoj. Prvi korak do tega je organizacija trgovine v Trstu po Slovencih in Hrvatih v zvezi s Čehi, ki so edini industrijski narod med Slovani. Kakor kliče Adrija na skupno delo Slovence in Hrvate, takó morajo imeti Srbi in Bolgari uprte oči v Solun in Carigrad, da se južni Slovani združeno upro nemškemu, madjarskemu in italijanskemu gospodarskemu prodiranju. Skupna organizacija se mora razvijati v gospodarski, kulturni in politični smeri, a vse tri smeri se morajo med seboj dotikati in spajati. Gospodarsko delo se mora naslanjati na zadružništvo, a politično na demokracijo, t. j. v smislu interkonfesionalnosti, da se odstrani razpor med katoličanstvom in pravoslavljem, ter internacionalnosti, da se iznebimo historizma. V kulturnem oziru je treba odstraniti razliko v pisavi in uvesti latinico.

Avstrijska država bi morala po svoji zgodovini, zemljepisni legi in narodopisni sestavi stremeti proti vzhodu ter zato vzgajati in razvijati južnoslovanska plemena; toda Avstrija ne vidi, kakó si s svojo nemško politiko koplje sama sebi grob, ker si odtuja plemena, ki naj bi tvorila njeno veličino. Južni Slovani morajo začeti misliti zase ne glede na Dunaj. Kar dela avstrijski režim pridno in polagoma, to izvršuje madjarski brezobzirno na svojem teritoriju ob prijateljstvu Italije. — Italija ima svoje prirodne meje ob Soči. Ako pridobi vzhodno hrvaško-slovensko obal, pomčnja to pogin južnoslovan. misli za vedno, ker bi bil Balkan brez stika z zapadom ter brez pomorstva in trgovine preko Trsta in Dalmacije izgubljen za Slovane. Nemški imperializem izrablja Avstrijo za svoje namene, a Avstrija zopet iz nasprotstva do slo-

vanstva podpira italijanstvo in mu odpira pot na Balkan. Avstrija nam že pripravlja narodno smrt, a Italija jo bo bolj gotovo in prej. Potrebujemo samozvesti in samopomoči; zato pozdravljamo i mi Slovenci reško resolucijo kot prvi pojav te samozvesti in samopomoči, ki naj bo klic ponemčujoči Avstriji: Takò ne več naprej! a ob enem klic Madjarski in Italiji: Preko nas ne! Zato je treba združiti Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino s Hrvaško in Slavonijo; Slovenija jim sledi po svoji legi. Brez združene slovensko-hrvaško-srbske Ilirije ne more biti Avstrije . . .

To so temeljne misli dr. Tumove študije, ki je prva med Slovenci s široko koncepcijo presojala bodočnost južnega slovanstva na prirodni podlagi kulture in gospodarstva v nasprotju z zgodovinskim državnopravnim naziranjem. V tem je njen pomen.

V odseku avstrijske delegacije je dne 9. oktobra 1908. leta v imenu Slovencev in Hrvatov dr. Šusteršič pozdravljal aneksijo Bosne in Hercegovine kot etapo v razvoju južnoslovanskega vprašanja ter je zahteval za anektirani deželi demokratično ustavo in njuno združenje z drugimi deželami hrvaške krone. Glede bosensko-hercegovskih Srbov je poudarjal, kakor tudi dr. Korošec dan pozneje, naj se opušča retorzijska politika. Združenje Bosne in Hercegovine z drugimi južnoslov. deželami v državno-pravno telo v okviru habsburške monarhije je utemeljeval dr. Šusteršič v avstr. držav. zboru dne 16. decembra 1908. leta v imenu narodnega in zgodovinskega prava.

Ko se je po aneksiji izmed avtonomnih skupščin prvi sešel kranjski deželni zbor, je obravnaval dne 16. januarja 1909. leta sledeči nujni predlog »slovenske ljudske stranke«: »Deželni zbor pozdravlja aneksijo Bosne in Hercegovine v trdni nadeji, da je s tem zvršen prvi korak k združenju vseh južnih Slovanov naše monarhije v državno-pravno samostojen organizem pod žezlom habsburške dinastije«.

Utemeljevatelj dr. Krek je zagovarjal aneksijo, ker sta obe deželi zemljepisno in jezikovno združeni

z drugimi južnimi Slovani, a ta edinost naj se pokaže tudi državnopravno. Glede Srbov je zavračal metodo nemške žurnalistike, na drugi strani je pa sodil, da pri njih prevladuje poezija v življenju in politiki. Srbi so si sami priborili, kar imajo, in kdo bi jim zameril, ako so si pri tem ustvarili nedosegljiv ideal. Tak nedosegljiv ideal je Velika Srbija, ker se dotika tudi teženj hrvaškega naroda, kar mora vzbujati nasprotstvo. S tem, da je onemogočeno uresničenje Velike Srbije nastopa doba, da se zblížata oba brata, ki so ju razdvojili predniki in sovražniki.

V imenu »narodno-napredne stranke« je d. r. Triller pozdravljal aneksijo; toda grajal je način, kakò se je izvršila, ker bi bilo treba pravočasno iskati zveze in soglasja s prizadetimi državami.

Zavračal ga je d. r. Šusteršič, češ, če bi bila Avstro-Ogrska iskala prej soglasja s Srbijo in Črno goro, zlasti pa s Turčijo, ki je imela prav za prav edina še govoriti pri stvari, bi nikdar ne bilo prišlo do aneksije. Sklicujoč se na berlinsko pogodbo iz leta 1878. in na carigrajsko konvencijo iz 1879. leta, je naglašal, da se je formalno izvršilo to, kar je dejansko obstajalo že 30 let in kar je turški sultan mirno prenašal. Uprava Bosne in Hercegovine pa ni bila taka, kakor bi bila morala biti, ker so jo imeli v rokah Madjari. Izrekel se je za trializem kot realno-politično idejo, ker je od nje odvisna pozicija Avstro-Ogrske na Balkanu.

Baron Schwegel, ki se je bil leta 1878. kot avstrijsko-ogrski delegat udeležil berlinskega kongresa, je tudi grajal dotedanjo upravo Avstro-Ogrske, ker je zanemarjala gospodarsko-prometne zveze z Dalmacijo; toda trializem je označil za praktično neizvršljiv.

Končno je d. r. Tavčar izražal bojazen, da se okoristijo Madjari in da zveza z Nemčijo potegne kdaj tudi Avstro-Ogrsko v katastrofo. Svaril je pred tem, da bi se iz Bosne ustvarila kakšna južnoslovanska Lombardija.

»Jugoslovanska socialno-demokratska stranka« je imela dne 21. in 22. novembra 1909. leta v Ljubljani konferenco, ki so se je udeležili delegati iz Slovenije, Hrvaške in Slavonije ter Bosne in Hercegovine, kakor tudi kot gostje srbski, češki, italijanski in avstrijsko-nemški socialni demokrati. Njen uspeh je bila t. zv. tivoljska resolucija (po hotelu »Tivoli« takó imenovana), ki je zahtevala izpremembo Avstro-Ogrske v tem smislu, da se »na enotnem gospodarskem ozemlju zajamči vsakemu narodu ne glede na zgodovinske meje enotnost, samostojnost in samouprava v vseh narodno-kulturnih vprašanjih«. O avstro-ogrskih južnih Slovanih je izjavljala konferenca programatično, da »smatrajo za končni smoter svojega narodno-političnega stremljenja popolno narodno združitev vseh južnih Slovanov ne glede na različnost imena, vere, pisave in dialektov ali jezikov« v svrhu avtonomnega narodno-kulturnega življenja kot svobodna enota v popolnoma demokratični zvezi narodov.

Drugi del resolucije je naglašal, da smatra socialna demokracija sedanjé štiri južnoslovanske narode le za elemente, ki naj ustvarjajo enoten narod. V ta namen je treba zlasti sporazumljenja o skupnem narodnem jeziku in pravopisu, kar je pa dosegljivo le s sistematično postopno kulturno politiko.

Resolucija je pozivala v dodatku vodstvo stranke, da skuša v sporazumu z drugimi strankami Avstro-Ogrske izvesti revizijo brnskega programa (to je bil narodnostni program avstrijske socialne demokracije iz 1899. leta) v smislu zaključkov te konference.

Dne 7. do 9. januarja 1910. leta je bila balkanska konferenca socialno-demokratskih strank v Beogradu, katere se je udeležil izmed Slovencev dr. Tuma, ki je ob enem s Srbi Lapčevićem, Topalovićem in Tucovićem razpravljал o balkanskem in južnoslovanskem vprašanju v »Naših Zapiskih« 1912. leta v smislu na konferenci sprejete politične formule: Balkan balkanskim narodom v federativni republiki.

Istega leta je bil shod zaupnikov »jugoslovanske narodno-socialne stranke« v Ljubljani, ki je nastala namesto razpuščene »narodne delavske organizacije« in sprejela program po vzoru češke narodno-socialne stranke. Na podlagi zgodovine se je skliceval program na državno pravo (»rex Illyriae«) in zahteval ustanovitev »samostojne južnoslovanske države onih ljudstev in dežel, ki jih posedujejo južnoslovanski narodi na dosedaj ohranjenem ozemlju«. Glasilo »narodno-socialne stranke« je bil »Narodni Socialist« (1911); toda to gibanje se ni moglo ukoreniniti.

Aneksija Bosne in Hercegovine je izzvala vprašanje o reorganizaciji Avstro-Ogrske zlasti glede južnih Slovanov; zato se je začelo govoriti o trializmu. Poleg Avstrije in Ogrske naj bi bila obstajala še tretja državnopravno samostojna skupina, ki bi bila obsegala Hrvaško in Slavonijo, Dalmacijo, Bosno in Hercegovino, Kranjsko s slovenskim delom Koroškega in Štajerskega, Goriško in Gradiško ter Trst z Istro. — Leta 1909. je izšel na Dunaju trialistični zemljevid habsburške monarhije, ki ga je sestavil Henrik Hanau. Po tem zemljevidu bi bila meja Slovenije kot dela »Ilirije« od Beljaka dalje Drava. Ogrski bi bili pripadali Galicija in Bukovina, Avstriji pa sudetske dežele, ki bi se bile morale deliti v češke in nemške.

Na trialistični podlagi je baje hotel reorganizirati habsburško monarhijo naslednik prestola Fran Ferdinand, ki se je bavil s to mislijo že 1906. leta. In še pred aneksijo je leta 1908. obravnaval dr. Lueger kot posredovalec Frana Ferdinanda o trializmu s Šupilom, očetom reške resolucije.

XII.

Ne glede na to, da bi se bili upirali trialistični preosnovi monarhije Nemci in Madjari, tudi Čehi in Poljaki bi ji ne bili naklonjeni; vendar se je širila misel o državni samostojnosti južnih Slovanov z novo

siló ob balkanski vojni 1912. in 1913. leta. Pisatelj Ivan Cankar je rekel 1913. leta, da je moral, če dotlej kdo ni vedel, spoznati tedaj, da nismo samó Slovenci, še manj pa samó Avstrijci, temveč, da smo ud velike družine, ki stanuje od Julijskih Alp do Egejskega morja, in da se je v nas vseh vzbudilo nekaj, kar je bilo zelo podobno hrepenenju jetnika: slabič je videl, da je brat močán in začel je upati vase in v svojo prihodnost...

»Vseslovenska ljudska stranka«, ki se je leta 1909. osnovala iz sorodnih pokrajinskih strank, da izvrši — kakor je napisal tedaj v »Slovenec« dr. Krek — politično komasacijo in se namesto političnega kočarstva prične obrat v velikem, se je leta 1912. v Opatiji in na Dunaju dogovarjala z zastopniki hrvaške »stranke prava« in priznala v celoti njen državnopravni program iz 1894. leta, na kar se je pri skupnem zborovanju v Ljubljani dne 20. oktobra sprejela sledeča resolucija: »Izjavljamo, da tvorimo Hrvati in Slovenci narodno celoto. Zató hočemo pristaši S. P. in V. L. S. skupno delovati v duhu in pravcu programa S. P. za edinstvo, pravice in svobodni razvoj hrvaško-slovenskega naroda v okviru habsburške monarhije. V svesti smo si, da so hrvaško-slovenske dežele odločilnega pomena za pozicijo monarhije kot vevlasti in, kakor se zavedamo svojih dolžnosti nasproti monarhiji, takó odločno zahtevamo in pričakujemo, da se zave tudi monarhija svojih dolžnosti nasproti našemu narodu«. Na zborovanju so bili navzoči deželni in državni poslanci V. L. S. z načelnikom dr. Šusteršičem ter poslanci S. P. iz Hrvaške in Slavonije, Dalmacije, Bosne in Hercegovine ter Istre, ki jim je načeloval dr. Mile Starčević.

Nasproti temu je poudarjal Ivan Cankar v javnem predavanju, ki ga je priredila socialno-demokratska »Splošna delavska zveza Vzajemnost« v Ljubljani 12. aprila 1913. leta, kot politični smoter južnoslovansko zvezno republiko štirih sorodnih na-

rodov; zakaj južnoslovansko vprašanje mu je politično, t. j. vprašanje političnega združenja. Ugovarjal pa je proti temu, da bi bilo to vprašanje kulturno ali celó jezikovno. Glede tega morata vladati enakopravnost in enakovrednost. »Glejmo, da bomo v sebi zdravi, močni ali vsaj duševno bogati, da ne pridemo nekoč k bratom prosit miloščine, temveč, da jim prinesemo darov.«

Tudi »narodno-napredna stranka« je podala dne 18. aprila 1913. leta po svojem izvrševalnem odboru izjavo, v kateri obžaluje, da vodilni avstro-ogrski politiki ne uvidijo, kakô more postati združeno južno slovanstvo najmočnejši steber habsburške monarhije, ki naj iz gospodarskih in političnih razlogov išče svojih pravih prijateljev v prvi vrsti na slovanskem Balkanu; bodočnost slovenskega naroda vidi in išče stranka edino le v okviru habsburške monarhije, a ugotavlja, da niti stremljenje po kulturnem in političnem zedinjenju vseh avstro-ogrskih južnih Slovanov, niti želja po kulturnem zblizanju vseh južnoslovanskih plemen ne nasprotuje zgorajšnjemu nepremakljivemu temeljnemu načelu; končno odklanja stranka vsako zvezo s sanjarijami drugih eventualnosti in misli, da izvirajo take sanjarije iz duševnih refleksov, ki se pojavljajo vselej pri velikih svetovnih dogodkih med mladino, ne da bi mogle roditi realnih posledic.

Zadnji odstavek te izjave je bil namerjen proti tedanjemu, v prvi vrsti časnikarskemu gibanju v smislu južnoslovanskega nacionalizma, ki mu je bil smoter združenje vseh južnih Slovanov, zlasti Slovencev, Hrvatov in Srbov, v lastni državi izven okvira Avstro-Ogrske. To smer je začel dnevnik »Jutro« (1910—1912) in nadaljeval »Dan« (1912—1914), a med mladino jo je širil »Preporod« (1912/1913), ki je zavračal i trializem i federalizem s sledečim utemeljevanjem Rudolfa Giunia: Niti trializem, niti federalizem se ne dasta doseči po mirni poti, ampak samó z revolucijo. Ako je pa treba narodu, ki je raztrgan na več kosov, enako

krvaveti za delno svoje združenje in delno svobodo, kakor za popolno svoje združenje in neomejeno svobodo, tedaj je pač jasno, da ta narod ne more in ne sme težiti po delnem, ampak po popolnem združenju in neomejeni svobodi . . .

Kakor /med aktivnimi politiki in po časnikih, takó se je v tej dobi tudi v slovenski publicistiki razpravljalo o južnoslovanskem vprašanju. V l a d i m i r K n a f l i č je izdal 1912. leta spis »Jugoslovansko vprašanje«, v katerem je zahteval odpravo dualizma, narodno avtonomijo in carinsko-politično zvezo z balkansko federacijo, a je odklanjal trializem, ker je priznaval gospodarsko in prirodno potrebo enotne Avstrije. Znanstvena revija »V e d a« (1911—1915), ki so jo ustanovili dr. Albert Kramer, dr. Ivan Prijatelj, dr. Mihajlo Rostohar in dr. Bogumil Vošnjak, je priredila 1913. leta razgovor o jezikovnem približevanju južnih Slovanov, ki se ga je udeležilo 32 Slovencev, Hrvatov in Srbov, a dr. Bogumil Vošnjak je v njej 1914. leta pisal »Studije k problemu jugoslovanske narodne misli«, v katerih je dokazoval enotno narodno skupino Slovencev, Hrvatov in Srbov, pri čemer je pa poudarjal potrebo po kulturni samoniklosti nasproti uniformirajoči centralizaciji. Zgodovina ima za južne Slovane ta pomen, da uči, kakšno ne sme biti njih medsebojno razmerje, a na drugi strani leže v zgodovinskih činih pravne vrednosti in zato ni treba, da bi bila sedanost v neizprosnem boju s kulturnimi tradicijami preteklosti. Dosedanjih zgodovinskih razlik v mnogem oziru ni mogoče odpraviti hipoma. Južnoslovanski kulturni tip predstavlja nasproti drugim narodom edinstvo, a v njegovem okrilju uživajo Slovenci, Hrvati in Srbi svoje avtonomno duševno življenje, v katerem se razvijajo po tem, kar jim narekuje ožja skupina, ki ji pripadajo. Enoličnost, ki bi jo vsilil ta ali oni član po svoji kulturni ali politični premoči, bi bila ubijajoča. Enakopravnost vseh je poroštvo uspeha.

O razmerju med slovensko narodnostjo in južnim slovanstvom je leta 1912. razpravljal dr. Mihajlo Rostohar, ko se je bil ločil od »Vedek«, v svojem časopisu »Napredna Misel« (1912—1913/14), kjer je odklanjal kulturno, a zagovarjal politično edinstvo južnih Slovanov, da s tem lažje ohranimo svojo narodno individualnost. V praški »Union« je l. 1913. navajal kot psihologične vzroke kulturnega ilirstva, proti kateremu se je boril, narodni obup zaradi dotedanjega zatiranja, zmagujočo vojno balkanskih Slovanov in napačno avstrijsko vladanje. Monarhija mora dati Slovincem politično avtonomijo s srednjimi in visokimi šolami ter jih zavarovati pred germanizacijo in madjarizacijo. Od nje je odvisno, ali postane Slovenija njena krepka opora na jugu ali pa druga Lombardija.

V »Naših Zapiskih« je poudarjal 1913. leta dr. H. Tuma, da je leta 1878. zagovarjal bosensko okupacijo, ker mora postati Adrija slovanska ali pa poginiti, a na drugi strani da je leta 1912. pri predavanju v tržaškem »Ljudskem odru« prorokoval na podlagi realnih razmer, da bo končni izid balkanske vojne spor balkanskih dinastij za ozemlje, spor bolgarsko-srbske inteligence za nadvladje in izkoriščanje bolgarsko-srbskega ljudstva po kapitalizmu, ki nastopi po vojni s tem večjo silo. Abditus (psevdonim Albina Prepeluha) je pa opozarjal, da je prav za prav edina velika pasivna točka v slovenski narodni bilanci izseljevanje, ki se rodi iz domačih socialnih razmer; zato temelji praktično reševanje južno-slovanskega vprašanja v smotrenem delu za kulturni in socialni napredek slovenstva, ker ideja južnega slovanstva ne pridobi in ne izgubi ničesar, ako ji Slovenci žrtvujemo svojo individualnost.

Leta 1913. je pisal dr. Janez Krek v nemškem časniku »Reichspost« o vplivu balkanske vojne na avstrijsko notranjo politiko v naslednjem smislu: Čustva južnih Slovanov, posebno Slovencev, nasproti dogodkom na Balkanu temelje na simpatijah do balkanskih narodov; toda noben zastopnik Slo-

vencev in Hrvatov ne teži za Veliko Srbijo, ampak za idejo, ki je bila izražena dne 20. oktobra 1912. leta. Sedanje razcepljenosti slovenskega in hrvaškega naroda ne bo možno vzdržati dalje, ker bi se sicer pojavile v bodočnosti težnje, ki jih današnja generacija še ne pozna. Enotna uprava je neobhodno potrebna za uspešni razvoj. Večina južnih Slovanov je kmečkega stanu. Njih smoter je, da bi bil onadjarjeno, pridno in trezno južnoslovansko ljudstvo gospodarsko in kulturno enakopravno z drugimi narodi monarhije, a sredstvo do tega smotra je enotna uprava: državnopravnost ni namen južnoslovanske politike, ampak njen pripomoček. Veselje Slovencev in Hrvatov nad balkanskimi slovanskimi zmagami ima svoj vzrok tudi v krščanski zavesti našega ljudstva, ker je zmagala pravica križa nad krivico polmeseca. Slovenci in Hrvati upajo, da izgine tudi pri Srbih in Bolgarih enostranski separatizem in fanatizem, ki se tu in tam pojavlja v pravoslavju, ter da se tisti južni Slovani, ki so svoj čas zaradi strašnega pritiska razmer zavrgli krščanstvo in sprejeli islam, zopet vrnejo v naročje cerkve, ko je fizična moč kalifa strta.

V »Času« je razpravljal 1913. in 1914. leta dr. Aleš Ušeničnik o slovenstvu in južnem slovenstvu, ki mu je v prvi vrsti politično vprašanje. »Dualna monarhija« nosi v sebi kal razdora; vprašanje časa je, da iz razvalin požene novo življenje. Iz dualistične monarhije izide federalistična, pri čemer so tri možnosti: 1. Čehi, Poljaki, Madjari in Hrvati žrtvujejo Slovence za dež. avtonomijo z varstvom narodnih manjšin, ki bi bilo za Slovence le »pisana« pravica, ne dejanska; 2. mogoča bi bila za nas narodna avtonomija, kar je pa zelo teoretično zaradi sodeželanov Italijanov in Nemcev, ki se naslanjajo na mogočne rojake; 3. končna možnost bi bilo združenje s Hrvati v avstrijski zvezni državi, a tudi ta oblika je težko izvedljiva, ker sta oviri Trst in Reka. Ako si

Madjari prisvoje Reko, smo Slovenci in Hrvati zopet raztrgani na dvoje, za Trst pa se poganjajo Nemci in Italijani. — Alternativa južnoslovanskega nacionalizma je v političnem oziru edino ta: ali v habsburški monarhiji ali v Veliki Srbiji. Kot katoličani smo zvesti svoji državi; ako bi pa brez naše krivde zgodovinski dogodki raztrgali habsburško monarhijo, potem bi nastalo vprašanje: Kam sedaj? V Srbiji je mešanica nestrpnega pravoslavja z zapadnim svobodomiselstvom, kar ima za Slovence in Hrvate malo privlačnosti, dasi gre ljudstvu spoštovanje in ljubezen. Južnoslovansko edinstvo se mora naslanjati politično na meje prava in kulturno na načela krščanske etike. Prvi naš ideal mora biti npravna okrepitev; drugi politična vzgoja ljudstva; tretji vzajemnost z drugimi južnimi Slovani v monarhiji, a kulturna skupnost z južnimi Slovani zunaj monarhije: s Srbi in tudi z Bolgari.

Kakšno razmerje je vladalo med slovenskimi političnimi strankami v tej dobi?

V začetku je kazalo, da nastopi med »slov. ljudsko« in »nar.-napredno stranko« zdravo tekmovalje. — Povod temu so dali **s e p t e m b r s k i d o g o d k i** 1908. leta. Ker so bili ptujski Nemci in nemškutarji napadli skupščinarje Družbe sv. Cirila in Metoda, so Slovenci proti temu protestirali v Ljubljani, pri čemer je prišlo do demonstracij in pouličnih izgrediv. Ko je dne 20. septembra nastopilo nemško vojaštvo, ki je bilo takrat tu nastanjeno, so padle žrtve: četrtošolec Ivan Adamič in strojnik Rudolf Lundersta bila ubita, a več oseb je bilo ranjenih. Splošne žalosti se je udeleževala tudi socialno-demokratska stranka. Skupni nastop naj bi se bil kazal zlasti na gospodarskem polju, n. pr. v boju zoper »Kranjsko hranilnico«, ki je dajala gmotno podlago nemštvu.

Politična posledica septembrskih dogodkov je bila ta, da tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar leta 1910. ni bil več potrjen. Vlada je razveljavila mestno avtonomijo in imenovala gerenta Laschana, ki je bil sin zadnjega nemškega župana v Ljubljani. Pri mestnih volitvah, ki so se vršile

dne 23. aprila 1911. po novem, od deželnozborske večine uvedenem volilnem redu, je dobila »narodno-napredna stranka« 23 odbornikov, »sloven. ljudska« 14, Nemci 7 in socialni demokrati 1; župan je postal dr. Ivan Tavčar.

Strankarsko premirje je začelo ponehavati in vneli so se zopet strastni boji. Zakaj? Ob vsakem političnem preobratu se dogajajo uskoštva: нравni slabiči in koristolovci se oklepajo tistega, ki ima moč, a na drugi strani kri in oblast opajata, kakor pravi Dostojevskij v »Zapiskih iz mrtvega doma«. To se je pojavljalo tudi, ko je dobila politično vlado v roke »slov. ljudska stranka«. Glede tega navajam, kar je očital l. 1912. tedanji upravi bivši dež. glavar Šuklje v svoji kritiki o dež. financah, dasi je sicer v marsičem priznaval krepki vzlet vladajoče večine, ki ji je pripadal tudi sam. Izražal je željo, naj bi se kompetentni faktorji ravno pri oddaji deželnih služeb ozirali v prvi vrsti na strokovno izvežbanost in osebno poštenost prosilcev, a ne zgolj ali vsaj glavno na strankarsko kvalifikacijo. Pri razdelitvi kreditov iz deželnih sredstev bi bilo treba gledati najprej na stvarne momente in ne pred vsem na strankarske oziré, ker se s takšno pristranostjo zaštruplja narodni organizem.

Proti političnemu katoličanstvu je nastopil programatično dr. Aleš Ušeničnik v »Času« 1913. leta, kjer je zahteval idealizem tudi v politiki, ki se naj bi kazal objektivno kot dejanje za krščanske ideale in subjektivno kot vera v te ideale. Ni dovolj, da kdo kandidira na katoliškem programu in glasuje za katoliški program. Načelo političnega katoličanstva, ki se ne briga za resnično prepričanje, je vaba za brezvestne sebičneže in ubija katoliško moč.

Socialno je bilo utemeljeno, da so dobili kmečki zastopniki večino v kranjskem deželnem zboru, ker je prebivalstvo Kranjskega, kakor sploh Slovenije, po svoji premoči kmečkega stanu. Tudi narodno je bilo upravičeno, da so bili Nemci, s katerimi se je dotlej iz strankarstva vezala zdaj ena, zdaj druga

slovenska skupina v deželnozborsko večino, potisnjena v ozadje; toda še vedno je prihajalo kranjsko nemštvo politično in administrativno, n. pr. v šolstvu, sodništvu itd., do vpliva, ki mu številno ni pripadal.

Leta 1913. se je vršil v Ljubljani četrti katoliški shod, ki je bil prvi slovensko-hrvaški katoliški shod, ker so zborovali Slovenci in Hrvati pod vodstvom svojega episkopata. Izmed aktivnih politikov so govorili zlasti Fran Grafe-nauer, dr. Janko Brejc, dr. Evgen Lampe in dr. Janko Šimrak. Po »Slovincu« je bil glavni namen shoda, da se poživita verska in narodna misel: kakor se ne sme trpeti polovičarstvo v katoliškem oziru, takó ne mlačnost v narodnem!

V tej dobi so nastali poleg omenjenih še nekateri časniki, kakor: socialno-demokratska »Zarja« (1911—1914), liberalna »Sava« (1913—1917), vladni list »Domačin« (1913—1915), ki je pripovedoval kmečkemu in obrtnemu stanu o »kranjskem jeziku«, in »Goriški List« (1914—1915) kot nadomestilo za »Gorico« in »Primorski List«, ki sta prenehala 1914. leta.

XIII.

Dne 28. junija 1914. leta se je dogodil sarajevski atentat.

Na Slovenskem je bila politična odgovornost v rokah »vseslovenske ljudske stranke«, oziroma njenecentralne organizacije »slov. ljudske stranke« na Kranjskem, ki jo je vodil njen načelnik dr. Ivan Šusteršič.

V smislu svojega programa — hrvaškega državnega prava — se je čutila »slovenska ljudska stranka« politično prizadeta, ker je smatrala nadvojvodo Frana Ferdinanda za pospeševatelja južnoslovanske ideje v okviru monarhije; zakaj po tem programu se kaže južno slovanstvo konkretno kot politična ideja

hrvaštva, srbstva in bolgarstva, a Slovenci morajo s prirodnega in zgodovinskega stališča upoštevati hrvaško državno idolo, ki s habsburško dinastijo stoji in pade.

Pri žalni manifestaciji v »Unionu« dne 5. julija je govoril dr. Šusteršič, da »bo težka pest slovenskega vojaka, slovenskega fanta razdrobila črepinjo tistega Srba, v katerem živi požrešna megalomanija«. In »Slovence« je priobčil dne 27. julija pesem »Bojni grom«, kjer se pravi v 3. kitici: »S kanoni vas pozdravimo, vi Srbi; dom hladen vam postavimo ob vrbi«. V mesecu juliju je izšla okrožnica na tajništvo o protiavstrijskih pojavih in o čitanju slabega, t. j. liberalnega in socialističnega časopisja. »Jugoslovane« (1917—1918), ki so ga izdajali Krekovi somišljeniki, je poročal v decembru 1917. leta, da ta okrožnica ni bila nikdar sklenjena niti v seji vodstva, niti v seji izvrševalnega odbora, ampak nosi zanj odgovornost dr. Šusteršič sam. Nato je pa odgovarjala Šusteršičeva »Resnica« (1917—1918) v decembru 1917. leta, da je bil uspeh okrožnice zelo povoljen, ker se je izkazalo, da je imelo »velesrbstvo« na Kranjskem prav malo korenin . . .

Sarajevski atentat je dal povod avstro-ogrski monarhiji za boj proti Srbiji, iz katerega se je potem razvila svetovna vojna. — V manifestu regenta Aleksandra na srbski narod z dne 29. (16.) julija je bilo rečeno, da je uprava v Bosni in Hercegovini izzvala globoko nezadovoljnost, zlasti pri nagli in nepremišljeni mladini, kar je končno dovedlo do sarajevskega atentata, ki ga je srbska vlada iskreno obžalovala, obsojala in bila pripravljena, da izroči sodišču vsakega udeleženika; toda Avstro-Ogrska je zvrčala odgovornost za sarajevski umor na vso srbsko kraljevino: njeno vlado, njene častnike in uradnike.

Bivši vseučiliški knjižničar na Dunaju, dr. J. A. Žibert je izdal po preobratu leta 1918. spis o sarajevskem umoru. Devet let je opravljal duhovniško službo pri Franu Ferdinandu v Belvederu in poznal

zakulisno življenje. Pol drugo leto prej, preden je mogel spis izdati v tisku, je opozoril na njegovo vsebino dr. Kreka in dr. Korošca. Vsebina je sledeča: Fran Ferdinand je padel kot žrtev intrige in kot žrtev oficijelne avstro-ogrške narodnostne politike; zakaj kljub raznim sva-ri-lom, tudi od srbske vlade, se ni storilo potrebno za njegovo varnost in, dasi nerad, je moral ravno na Vidov dan v Sarajevo, a ob njegovi smrti so iskali krivca v Srbiji, da izvedejo svoje imperialistične na-mene! — Tu imamo poleg drugih psihologično raz-lago dejstva, da sta smatrala dr. Krek in dr. Ko-rošec t. zv. majniško deklaracijo, o kateri govorim v naslednjih poglavjih, za minimum slovenske in ju-žnoslovanske politike v Avstro-Ogrski.

Avstro-ogrška monarhija ni vodila vojne samó proti Srbiji, ampak tudi proti lastnemu slovanskemu prebivalstvu, zlasti je začela s preganjanji svojih dr-žavljanov Srbov, Hrvatov in Slovencev, kakor da bi jih bilo treba uničiti. Slovence so na fronti uporabljali v prvih vrstah, posebno v boju proti Italiji, kjer so izkoriščali njih ljubezen do rodne grude. Po stati-stičnih podatkih vojnega državnega urada v Avstriji je bilo do konca decembra 1917. leta mrtvih Nemcev 2.91%, Slovencev 2.75%, Čehov na Moravskem 2.67%, Čehov v kraljevini 2.25%, Ukrajincev 2.15%, Rumunov 1.92%, Italijanov 1.83%, Hrvatov in Srbov 1.7%, Poljakov 1.62%. Na Hrvaškem je prišlo na 100 prebivalcev mrtvih 2.02%, v Bosni 1.91%, na Ogr-skem so imeli Srbi 2.22% izgub.

Vojaški absolutizem, ki je divjal v zaledju, ko ni bilo ne držav. in ne dežel. zborov, je razpuščal dru-štva in ustavljaj liste, obešal in streljal, interniral in konfiniral. Cvetelo je ovađuštvo. Poleg tega ni bilo nikoli dosti rekvizicij in vojnih posojil. Kakor so bili preganjani pristaši vseh slovenskih strank in slojev, posvetnjaki in duhovniki, moški in ženske, takó so zopet na drugi strani podpisovali vojna posojila člani in voditelji vseh slovenskih strank, zlasti oni, ki so načelovali občinam in gospodarskim korporacijam,

ker so bili sicer v nevarnosti, da se jim denar vzame po sili ali njih organizacija uniči.

Po poročilu lista »Neues Wiener Tagblatt« je bilo v prvih 14 mesecih vojne zaradi veleizdaje in drugih političnih prestopkov obešenih ali ustreljenih v Bosni in Hercegovini 900, v Hrvaški in Slavoniji 513, a v Sloveniji 469 oseb. Dunajski časnik dostavlja, da »med temi žrtvami ni bilo niti enega Nemca ali Madjara«. Slovenski ameriški list »Glas Naroda« je šibal pri tem poročilu dejstvo, da je dobila beseda »izdajalec« v vojni obširnejši pomen: ne le oni, ki je pomagal sovražniku k zmagi, ampak vsak državljani je bil izdajalec, ako je javno kazal svojo nezadovoljnost z vladnimi odredbami!

Avstro-ogrska monarhija je zahtevala od Slovanov dolžnosti, a jim ni priznavala pravic. V njenem kršenju vzajemne obveznosti je bilo dano npravno opravičilo odpora in upora. Iz avstro-ogrske vojne proti Srbiji je po zgodovinski nujnosti dogodkov nastala južnim Slovanom monarhije potreba njih narodne obrambe.

Dne 7. decembra (24. novembra) 1914. leta je izjavila srbska vlada narodni skupščini v Nišu, da je postala vojna ob enem borba za osvobojenje in združenje vseh nesvobodnih bratov Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Ob izbruhu vojne se je posrečilo nekaterim srbskim, hrvaškim in slovenskim politikom, publicistom in žurnalistom iz monarhije oditi v tujino. Nastanili so se najprej v Rimu, potem v Ženevi in Parizu, a končno so se zbrali v Londonu, kjer so se 1. maja 1915. leta definitivno organizirali kot »Jugoslovanski odbor«. Predsednik je postal dr. Ante Trumbić, slovenski člani so pa bili dr. Gustav Gregorin (ki je dobil na tajnem shodu Slovencev in Hrvatov v Trstu meseca aprila 1915. leta, od koder se je poslala poverilnica Trumbiću, ob enem z istrskim Hrvatom dr. Trinajstićem mandat,

da odide v tujino), dr. Bogumil Vošnjak in dr. Niko Zupanič.

»Jugoslovanski odbor« je podal svoj program v spomenici, ki jo je dne 6. maja 1915. leta izročil francoski vladi, ruskemu poslaniku v Parizu in dne 15. maja tudi angleški vladi. Ta spomenica ima dva dela: V prvem delu se izraža pričakovanje, da se s pomočjo entente posreči na podlagi prava in volje naroda združenje vsega južnoslovanskega ozemlja, t. j. a) Srbije in Crne gore, b) Bosne in Hercegovine, c) Dalmacije z otoki, č) hrvaške in Slavonije z Reko in Medmurjem, d) Baranje, Bačke in Banata, e) Trsta z Istro in otoki, f) Kranjske in Goriške, g) južne Koroške in Štajerske s Prekmurjem v enotno neodvisno državo, kar se izvrši z razpadom Avstro-Ogrske; v drugem delu pa se zavrača intervencija Italije v smislu londonskega pakta, ki je bil sklenjen dne 26. aprila t. l.

Vse delo »Jugoslovanskega odbora« se je odslej gibalo v dveh smereh: v prepričevanju entente o potrebi in možnosti ustanovitve enotne južnoslovanske države na razvalinah Avstro-Ogrske ter v pobijanju londonskega pakta; zakaj ne smemo pozabiti dejstva, da ententa prvotno ni imela v načrtu razpada Avstro-Ogrske. Ustanavljale so se organizacije (v Franciji, Rusiji, Švici, Severni in Južni Ameriki, Avstraliji in Novi Zelandiji), izhajala sta od 1. oktobra 1915. leta angleški in francoski časopis J. O., izdajali so se propagandni spisi in spomenice, vršila so se informacijska predavanja in posvetovanja ter pisali članki za ententino časopisje. Izmed slovenskih članov J. O. je izdal dr. Vošnjak zlasti spisa »Jez proti Nemčiji« in »Umirajoče cesarstvo«, a dr. Zupanič zemljevid ozemlja Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Gmotno podlago je dajala »Jugoslovanskemu odboru« Amerika, zlasti južna s svojimi hrvaško-srbskimi naselbinami. Ameriški južni Slovani so odobraval program in delovanje »Jugoslovanskega odbora« razen republikancev, o katerih govorim v XV. poglavju. Med Slovenci sta širila program J. O. dr. Vošnjak

n j a k i n d r. Z u p a n i č. Dne 10. in 11. marca 1915. leta se je vršil v Chicagu prvi narodni kongres s 563 delegati severnoameriških Srbov, Hrvatov in Slovencev (iz Združ. držav in Kanade). Kongres se je izrekel za osvoboditev od Avstro-Ogrske, za združenje vseh južnoslovanskih dežel s Srbijo v enotno državo in je ustanovil »Jugoslovanski narodni odbor«. V juniju 1915. leta so si Srbi, Hrvati in Slovenci iz peterih južnoameriških držav (Argentinija, Bolivija, Chile, Peru in Uruguay) osnovali »Jugoslovan. narodno obrambo« v Antofagasti (Chile). Dne 29. in 30. novembra 1916. leta je bil drugi narodni kongres ameriških Srbov, Hrvatov in Slovencev v Pittsburgu, ki se ga je udeležilo 615 delegatov iz Severne Amerike, a tudi Južna Amerika je poslala pooblaščenca. Dočim je imel prvi narodni kongres v Chicagu namen, da se južnim Slovanom v Ameriki pojasni značaj združenja s Srbijo in Črno goro ter da se izvrši definitivni prelom s habsburško monarhijo, je drugi kongres v Pittsburgu podal finančno osnovo za podpiranje »Jugoslovanskega odbora«.

Takoj ob napovedi vojne Srbiji po Avstro-Ogrski so ustanovili Hrvati in Srbi v Buenos Airesu društvo »Hrvatska straža« in pozvali dne 3. avgusta 1914. leta avstro-ogrske Slované v Severni in Južni Ameriki, da organizirajo dobrovoljce, ki naj bi se borili v srbski ali francoski vojski proti Avstro-Ogrski. In ko so bili naši emigranti, ki so pozneje ustanovili v Londonu »Jugoslovanski odbor«, še v Rimu in tam snovali »Jadransko legijo«, da bi pomagala srbski vojski, so meseca januarja 1915. leta pozvali Srbe, Hrvate in Slovence v tujini na »boj za svobodo, za skupno domovino Jugoslavijo«. Misel »Jadranske legije« se je pozneje sicer opustila, pač pa je »Jugoslovan. odbor« izdal oklic ameriškim južnim Slovanom, kakor tudi onim v ruskem ujetništvu, da organizirajo dobrovoljniške legije.

V Rusiji je ustanovil F. L. T u m a, bivši urednik kamniškega »Našega Lista«, slovenski časopis »Jugoslavijo«, ki je začela izhajati v Petrogra-

du 8. oktobra 1916. leta in prenehala z 9. številko dne 1. septembra 1917. leta. Prispevki so se priobčevali v slovenščini, hrvaščini in srbsčini ter ruščini. V ruski pisanem uvodniku je bil označen program: 1. nerazkosanje in združenje vseh slovenskih pokrajin v »Sloveniji«, ki bodi v notranjih vprašanjih avtonomna; 2. najtesnejše združenje s Hrvati in Srbi v zvezni državi »Jugoslaviji«, ki bodi teritorialno spojena s Češko-Slovaško; 3. defenzivna in ofenzivna zveza vseh slovanskih držav pod egido Rusije ter najožje zблиžanje z rusko narodno kulturo.

List je nastopal proti Avstro-Ogrski, ob enem pa tudi v nasprotju z Veliko Hrvaško, Veliko Srbijo in Veliko Bolgarsko za Jugoslavijo, ki da je široko postavljen program o rešitvi južnoslovanskega vprašanja v smislu enakopravnosti: kdor bi hotel delovati v Jugoslaviji proti tej osnovi, ta bi izpodkopaval njen temelj.

»Jugoslavija« je širila dobrovoljniško akcijo in priporočala vstop v rusko, srbsko, češko, francosko ali katero koli zavezniško vojsko, a pozneje je po svojem programu vodila opozicijo proti srbskemu dobrovoljniškemu zboru, čigar glasilo je bil »Slovenski Jug« v Odesi. Ko so izstopili nezadovoljni Slovenci, Hrvati in Srbi iz srbske dobrovoljniške legije, so se pridružili revolucionarni ruski armadi kot samostojna južnoslovanska edinica, a »Jugoslavija« je postala svobodno glasilo ne le disidentov Slovencev, ampak tudi Hrvatov in Srbov.

XIV.

Dne 21. oktobra 1916. leta je ustrelil dr. Friderik Adler ministrskega predsednika grofa Stürgkha in dne 21. novembra je po smrti Frana Josipa I. nastopil cesar Karol. »Jugoslovanski odbor« je podal v imenu 7 milijonov južnih Slovanov, ki niso mogli svobodno govoriti ob priliki Karlovega kronanja za ogrskega kralja, izjavo z dne 18. decembra, v kateri je novič poudarjal svoj program, da je »naš narod prost

vsake podločnosti in zvestobe do habsburške dinastije ter vsake zveze z avstro-ogrsko monarhijo. Meseca marca 1917. leta je izbruhnila ruska revolucija, ki je strmoglavila carski absolutizem in razglasila svetu blagovestje: mir brez aneksij in vojnih odškodnin na podlagi samoodločbe narodov. Končno je meseca aprila, oziroma decembra 1917. leta vstopila v vojno proti Nemčiji in Avstro-Ogrski na strani entente tudi Amerika, a njen predsednik Wilson je 8. jan. 1918. leta formuliral svoj program v 14 točkah (12. februarja je dodal 4 in 27. septembra še 5 točk), kjer je dejal glede avstro-ogrskih narodov, da jim bo treba dati priliko za avtonomni razvoj (X. točka), a poprava italijanskih meja naj bi se izvršila po jasno vidnih narodnih črtah (IX. točka).

Vsi ti dogodki so vplivali politično. Nastajal je odlih po težkem ozračju. Povečnega triletnem absolutizmu je bil zopet sklican avstrijski državni zbor na dan 30. maja 1917. leta.

V zbirki »Schriften zum Verständnis der Völker« je napisal dr. Krek leta 1916. za informacijo Nemcev študijo o Slovencih, kjer je poudarjal, da so Slovenci in Hrvati navezani na habsburško monarhijo, ker bi bili državno razcepljeni, ako se ustanovi Velika Srbija in se izpolnijo zahteve italijanskega imperializma; toda treba jih je združiti, da postane monarhija privlačno središče za vse južne Slované. In tik pred zasedanjem avstrijskega državnega zbora leta 1917. je skušal še enkrat pokazati Nemcem južnoslovansko vprašanje, ko je objavil v reviji »Süddeutsche Monatshefte« članek s sledečo vsebino:

Južni Slovan je zemljepisni pojem. Narečja 17 milijonov južnih Slovanov se prelivajo druga v drugo od Karnijskih in Julijskih Alp do Črnega morja. Južnoslovansko vprašanje more rešiti habsburška monarhija, a ona naj bi ga tudi rešila, ker gre za njene najbolj življenske koristi. Brez monarhije in proti njej ga stremi rešiti velikosrbska ideja, ki

je dala neposredni povod svetovni vojni, ker sta bili žrtvi te ideje Fran Ferdinand in njegova soproga. Ni pa mogoče tajiti, da je zunanja in notranja politika avstro-ogrske monarhije dajala pobude za poglobitev in razvoj velikošrbske ideje. Država, ki hoče voditi balkansko politiko, mora z vsemi balkanskimi državami živeti v prijateljstvu. Monarhija mora smatrati Srbe za jadranski narod in to spraviti v sklad s svojimi interesi, kar je mogoče le, ako jih popolnoma priključi nase, ali se pa sprijazni z nevarnostjo vednih sovražnosti, po katerih bo iskala Srbija pota do Adrije.

V okviru habsburške monarhije rešuje južnoslovansko vprašanje hrvaško državno pravo, ki združuje po zgodovini Hrvaško, Dalmacijo, Istro ter Bosno in Hercegovino. Po solidarnosti, ki se je kazala posebno v bojih s Turki in je izražena tudi v raznih pogodbah in konfederacijah, zlasti slovesno v hrvaški pragmatični sankciji, so tudi slovenske dežele zvezane s Hrvaško. Pri uresničenju hrvaške državne ideje se ne dotikamo usode Srbije in Črne gore, čeprav brez ovinkov priznavamo, da vsebuje hrvaška državna ideja dovolj prostora tudi za rešitev tega vprašanja na podlagi narodnega edinstva Srbov, Hrvatov in Slovencev. Hrvaška država bi imela v monarhiji isto samostojnost kakor Ogrska ali Avstrija.

Ne da se tajiti potreba, da ohranijo zavezniki Bolgarijo na svoji strani. Bolgarija je že doslej pazno zasledovala usodo juž. Slovanov v monarhiji in nikakor ni tako izključeno, da postane polagoma Sofija privlačna točka za vse južne Slované. Svobodni slovensko-hrvaško-srbski narod v monarhiji bi se držal svojega Zagreba in Ljubljane. —

Kot uvod k zasedanju se je vršil dne 19. maja razgovor o južnoslovanskem vprašanju, ki ga je sklicala »Oesterreichische Politische Gesellschaft« na Dunaj. Udeležila sta se ga tudi dr. Krek in dr. Korošec. Razpravljalo se je o ustvaritvi hrvaške države pod habsburškim žezlom, ki bi ji pripadali tudi Slovenci. Dne 24. maja je skle-

nil izvrševalni odbor »narodno-napredne stranke«, da morajo južnoslovanski poslanci »z največjo odločnostjo zahtevali v okviru monarhije združitev in osamosvojitve vsega našega naroda.« Kot prvi pogoj za uspešno delovanje parlamentarnih zastopnikov je smatrala stranka enotno organizacijo vseh. In dne 25. maja je predložil dr. Šusteršič v seji ožjega sveta »sloven. ljudske stranke« to-le soglasno sprejeto izjavo: »Na temelju ogromnih žrtev, ki jih je doprinesel hrvaško-slovenski narod v tej vojni za obrambo države in domovine, izreka stranka trdno prepričanje, da se skoraj uresničijo težnje hrvaško-slovenskega naroda po celotnem združenju v okviru habsburške monarhije. Ker so v tem temeljnem teženju edine vse hrvaško-slovenske stranke, jih poziva S. L. S. na edinstveno delovanje v vseh zakonodajnih zastopih.«

Izjava »narodno-napredne stranke« je temeljila na narodnem načelu; zato je govorila o južnih Slovanih monarhije sploh; a izjava »slovenske ljudske stranke« je slonela na zgodovinskem načelu: zato je omenjala samo Hrvate in Slovence. Za skupni politični nastop se je sprejelo oboje: odločevali so oziri na hrvaške poslance in Srbe. Varnost dobe je združila vse poslance v enotni »Jugoslovanski klub«, ki se je ustanovil 29. maja pod predsedstvom dr. Korošca in dr. Laginje.

Dne 30. maja je ob otvoritvi avstrijskega državnega zbora podal dr. Korošec v imenu »Jugoslovanskega kluba« sledečo izjavo v hrvaško-srbskem jeziku in nemškem prevodu:

»Podpisani poslanci, ki so združeni v »Jugoslovanskem klubu«, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega načela in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in osnovano na demokratični podlagi. Za uresničenje te zahteve enotnega naroda bodo zastavili vse moči.

S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.«

To je bila t. zv. majniška deklaracija, ki je postala nekakšna »magna charta« v narodni politiki avstrijskih Slovencev, Hrvatov in Srbov, deloma tudi na Hrvaškem in v Slavoniji, Bosni in Hercegovini.

Za njo so se izrekale politične organizacije, vaške in mestne občine, razna društva, duhovniki in posvetnjaki, moški in ženske, bodisi posamezno, bodisi skupno na številnih taborih. Zlasti K r e k o v a smrt je bila povod veliki manifestaciji za majniško deklaracijo, ker je bil ravno on njen glavni glasnik. Izmed vseh teh izjav omenjam na Slovenskem ono, ki so jo skupno podali dne 15. septembra 1917. leta: ljubljanski knez in škof dr. Anton Bonaventura Jeglič s svojima kanonikoma dr. Josipom Grudnom in Andrejem Kalanom; dalje v imenu »slovenske ljudske stranke« njen načelnik dr. Ivan Šusteršič ter za »narodno-napredno stranko« dr. Ivan Tavčar in dr. Karol Triller; končno za »slovensko katoliško delavsko demokracijo« Mihael Moškerc z dvema somišljenikoma. Ta izjava je poudarjala edinstvo in svobodo Slovencev, Hrvatov in Srbov pod žezlom habsburške dinastije ter se zaupljivo zanašala na »očetovsko naklonjenost« nositelja habsburške krone, ki je v kratki dobi svojega vladanja tolikrat pokazal svojo pravičnost nasproti svojim narodom.«

V avstrijski delegaciji so podali dne 3. decembra 1917. leta južnoslovanski delegati dr. Čingrija, Fon, dr. Korošec in dr. Laginja ob enem s Čehi sledečo izjavo: »Naš narodni razvoj more biti zagotovljen le, ako bo priznana pravica samoodločbe naših narodov v najpopolnejši meri splošno, očitno in jasno brez zahrbtnosti ter ako bodo podane nepreklicne, vsake dvoumnosti proste, popolnoma obvezne garancije, da se ta pravica brez odloga vzame v razpravo.«

Avstrijski ministrski predsednik C l a m - M a r t i n i c je skušal najprej doseči, da bi južni Slovani ne

bili podali svoje deklaracije. Ko se to ni posrečilo, je upala vlada, da jih zadovolji s kakšno drobtinico. Clam-Martiničev naslednik Seidler je pozval v ministrstvo leta 1917. Slovence dr. Ivana Zolgerja, ki je bil v Avstriji prvi južnoslovanski minister; toda stališče »Jugoslovan. kluba« se ni moglo izpremeniti, ker Zolger ni bil politični zaupnik svojega naroda, ampak je postal minister kot uradnik. Deputaciji alpskih Nemcev in nemškutarjev je dejal cesar Karol dne 25. maja 1918. leta v Seidlerjevi navzočnosti, da vlada ne bo zamudila nastopiti proti agitatorjem, ki grozé škodovati sili in strnjenosti države, z vsemi zakonitimi sredstvi. Enako se je vedla ogrska vlada, a zunanji minister grof Czernin je razlagal načelo o narodni samoodločbi na ta način, da že obstoječi ustavi monarhije zagotavljata narodom možnost svobodnega razvoja. —

Srbski, hrvaški in slovenski emigranti so ob enem s srbsko vlado pripravljali radikalnejšo rešitev južnoslovanskega vprašanja, ki so ji dali konkretno obliko na Krfu. Tu je nastala dne 20. (7.) julija 1917. leta t. zv. krfska deklaracija, ki sta jo podpisala v imenu srbske vlade ministrski predsednik Nikola Pašić in v imenu »Jugoslovanskega odbora« njegov predsednik dr. Ante Trumbić.

Krfska deklaracija se izreka za »Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev« na enotnem ozemlju in z enotnim državljanstvom. Kraljevina bodi ustavna, demokratska in parlamentarna monarhija z vladarsko rodbino Karadjordjevičev. Vsa tri narodna imena (Srb, Hrvat in Slovenec), obe pisavi (cirilica in latinica), vse tri konfesije (pravoslavna, katoliška in mohamedanska) so enakopravne. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev naj obsega vse pokrajine, ki ji pripadajo po narodnosti; zato se izključuje vsaka delna rešitev in po načelu samoodločbe se brez soglasja naroda ne more pravilno odcepiti od skupnosti noben njen del. Jadransko morje bodi svobodno in odprto vsakemu. Vsi državljani so enakopravni. Volilna pravica za nar. predstavništvo, za občine in druge upravne

edinice je splošna in enaka ter se izvršuje direktno in tajno po občinah. Ustavotvorna skupščina izdelava ustavo, ki bodi temelj vsega državnega življenja in mora biti sprejeta s kvalificirano večino. Ustava naj omogoči narodu razvoj njegovih posebnih energij s tem, da ustvari samoupravne edinice na podlagi prirodnih, gospodarskih in socialnih prilik. Ustavo sankcionira kralj.

Na podlagi zapisnikov o sejah na Krfu, ki so izšli leta 1921. v srbski reviji »Novi Život« v Beogradu, podajam nekaj podrobnosti o postanku krfske deklaracije.

Zakaj je bilo razmerje med »Jugoslovanskim odborom« in srbsko vlado samo vzporedno, da sta postopala vsak zase drug poleg drugega, je povedal Pašić, rekši, da je bilo taktično bolje, ako je J. O. vodil propagando, ker bi se bilo sicer poudarjalo, da je to in ono zahtevala Srbija, a ne prizadeti narod sam. Edini so pa bili v tem, da je treba združenja vseh, pri čemer se je skliceval dr. Vošnjak, ki se je kot Slovenec udeležil krfskega dogovora, na majniško deklaracijo kot dokaz za to, češ, da so mu dejali pristaši »vseslovenske ljudske stranke«: Združeni bomo; vprašanje je le, ali pod Habsburžani ali pod Karadjordjevići. Na Pašićevo opozoritev, da more Srbija po izjavah zaveznikov računati na srbske dežele, a na druge manj, je poudarjal dr. Trumbić, da je treba delati za združenje vseh južnih Slovanov. Ako zahtevajo zavezniki, da se vprašajo Hrvati in Slovenci, potem se moramo pripravljati. Največja priprava bo, da ne razlikujemo med Srbi, Hrvati in Slovenci. Majniška deklaracija je tudi izraz tega, ker bi je ne bilo, ako bi bili njeni ustvaritelji mislili, da je mogoča kakšna druga kombinacija in ne združenje vseh. Pašić se je strinjal s tem naziranjem in omenjal, da so ga Srbi jasno povedali tudi zaveznikom. Sporazum z Italijo je prišel brez znanja Srbov, a zavezniki so jim rekli, da se more izpremeniti, kar bo odvisno od jakosti italijanske vojaške akcije, ter od sile in nastopanja južnih Slovanov. Glede maj-

niške deklaracije je dejal Pašić, da je prišla po zunanjem pritisku; ako ne bo tega pritiska, bo dobila izjava drugo obliko in pomagala ustvarjanju nove Avstrije.

Ko so razpravljali o verskem vprašanju, je zagovarjal dr. Vošnjak sistem verske paritete nasproti državni cerkvi, konkordatu in ločitvi. Razmerje med posameznimi cerkvami ureja država. Glede verstva moramo biti konservativni, čeprav smo povsod drugod revolucionarni. Ne boji se krščanskega značaja države, kakor je v Ameriki, a mohamedanci naj bi bili enakopravni. Ako bi bilo občevanje s papežem odvisno od ministrske odobritve, bi to žalilo katoliške mase. Slovenska duhovščina je eminentno narodna, saj je izvršila narodni preporod; malo je izjem v tem oziru. Zapadni del našega naroda ni bolj pod vplivom cerkve kakor vzhodni. O narodnosti duhovščine se je v istem smislu izjavil glede Istre dr. Trinajstić.

Kar se tiče notranje državne uredbe, so srbski politiki zagovarjali centralno zakonodajo poleg lokalne samouprave, a dr. Trumbić je razlikoval koncepcijo o državnem edinstvu od edinstvene države, dasi je zavračal federacijo. Tudi dr. Vošnjak je bil proti federaciji in načelno za samoupravo. Državno edinstvo ne pomenja popolne unifikacije, ker ne moremo napraviti »tabula rasa«. Ves narod je za eno državo, toda ne za centralizirano državo. Osnova našega državnega življenja mora biti po anglo-saksonskem zgledu načelo samouprave v jako široki obliki. Treba je najprej garancij za državno edinstvo, potem naj se pa ustvari avtonomne edinice. Ni mogoča takojšnja preuredba uprave, nasprotno moramo biti glede tega konservativni.

Daljša debata se je vnela o tem, ali se naj sprejme ustava z navadno ali s kvalificirano večino, pri čemer je zagovarjal dr. Vošnjak kvalificirano večino, ker se s tem izpodbi vsako preglasovanje. Pašić je predlagal $\frac{2}{3}$ večino, a dr. Trumbić je bil za to, da si konstituanta sama da svoj poslovnik in odloči kvalificirano večino, ker ona mora rešiti, ali

bo država centralistična ali decentralistična. Končno je bila sprejeta kvalificirana večina, ne da bi se bilo navajalo število.

XV.

Odkar je dobila na Slovenskem večino »vseslovenska ljudska stranka«, je imel v slovenski politiki poleg dr. Kreka odločilno besedo dr. Šusteršič, a leta 1917. ni postal načelnik »Jugoslovanskega kluba« in ni bil izvoljen v avstrijsko delegacijo: oboje zato, ker mu strankarski somišljeniki niso več zaupali. V »vseslovenski ljudski stranki« sta že dalje časa obstajali dve struji: Krekova in Šusteršičeva. Glede Šusteršičeve politike so se zlasti izobraženci in delavci pritoževali, da je premalo narodna, a preveč absolutistična. Smatralo se je za neskladnost, da je bil kot načelnik stranke zaupnik ljudstva, a obenem kot deželni glavar zaupnik vlade. Krekovci so mu očitali, da je posebno kranjsko duhovščino izigral proti drugim stanovom in da ni bil izbirčen v sredstvih, ker mu je bil odločilen uspeh.

V nasprotju s Šusteršičem je bil dr. Krek južnoslovanski demokrat. Njegov življenjepisec Ivan Dolencec dokazuje, da se je razvijala pri njem južnoslovanska misel v treh stopinjah: Avstro-ogrski južni Slovani morajo postati enakopravni z drugimi narodi, kar se zgodi z lastno državo pod dinastijo Habsburžanov. Taka država naj bi bila privlačna sila za balkanske Slované, s katerimi naj bi bila stopila Avstro-Ogrska v carinsko zvezo in postala njih zaščitnica v boju zoper Turka, ki mora ven iz Evrope. Avstro-Ogrska pa ni imela smisla in moralne kvalifikacije za svojo zgodovinsko nalogo, kar je pokazala že pred in še bolj med svetovno vojno; zato se ni moglo izvršiti združenje južnih Slovanov v njenem okviru.

Kakor pripoveduje drugi njegov življenjepisec dr. Rogulja, je naglašal duhovnik dr. Krek, da je splošno proti konfesionalnim strankam, ker

svet njih napake pripisuje cerkvi in skuša država pritiskati na hierarhijo, da vpliva na strankarsko politiko: ne naslov, ampak vs bina naj odločuje, ki mora biti v soglasju s katoliškim naukom.

Po dogodkih v avstrijski državni zbornici je dr. Šusteršič 15. novembra 1917. leta izstopil iz »Jugoslovanskega kluba«, češ, da je izgubil do raznih klubovih članov in zlasti tudi do načelnika politično in osebno zaupanje. Nató je izvrševalni odbor »slovenske ljudske stranke« dne 22. novembra odobril njegov izstop, izrekel kranjskim državnim poslancem nezaupnico, ker niso volili Šusteršiča za delegata, dasi je bilo takó odločilo strankino vodstvo, in sklenil razpust stranke. Šusteršičevci so si takoj osnovali dve novi stranki, eno za kmete in drugo za meščane: »slovensko kmečko stranko« in »slovensko ljudsko stranko za mesta, trge in industrialne kraje«. Začeli so izdajati tednik »Resnico« in dnevnik »Novice«. A tudi Krekovci niso mirovali: v decembru 1917. leta so zopet ustanovili »slovensko ljudsko stranko« s predsednikom Andrejem Kalanom; za načelnika »vse-slovenske ljudske stranke« je bil pa izvoljen dr. Korošec.

V boju med Krekovci in Šusteršičevci je stal ljubljanski knez in škof dr. Jeglič na strani prvih, kar je pokazal javno s člankom v »Slovencu« z dne 26. nov. 1917. leta, dasi se je najprej posrečilo Šusteršičevcem, da so spravili Kreka pri škofu v ozadje. Za majniško deklaracijo je nastopil dr. Jeglič po lastni izjavi iz štirih vzrokov: da izpriča slovanski patriotizem zoper naklepe izvenavstrijskih slovanskih krogov proti Avstriji; da ugovarja zoper krivice Nemcev slovenskemu narodu; da ugovarja zoper krivice Madjarov njih slovanskim narodom in zató, ker bi bili zadovoljni južni Slovani najboljša zaščita avstrijske monarhije in habsburške dinastije. Poleg Jegliča je zagovarjal majniško deklaracijo tudi škof dr. Anton Mahnič in priporočal Hrvatom spravo s Srbi v imenu krščanske ljubezni. Pisal je n. pr. glede lista

»Reichspost«, da se navdušuje za Veliko Hrvasko brez Srbov in proti njim, da hujska narod proti narodu, dasi se smatra za edino pravega ortodoksnega katoličana.

Nobeden izmed obeh imenovanih škofov ni užival vladne milosti, nasprotno je hotela vojaška oblast n. pr. Mahnič in njegov stolni kapitelj deportirati z otoka Krka in ju konfinirati, a dne 24. septembra 1918. leta mu je grozil ministrski predsednik Hussarek, da ga bo znal »streti z vso državno silo!« Še huje se mu je godilo ob italijanski okupaciji, ko je branil duhovščino in ljudstvo svoje škofije proti nasilju, zaradi česar je bil zahrbtno odveden v pregnanstvo v Italijo.

Ko je bila podana majniška deklaracija, je bilo rečeno, da je to minimum.

»Slovenski Narod« je pisal dne 18. septembra 1917. leta, da so južnoslovanski poslanci računali z dejanskimi razmerami in z verjetnostjo bodočega razvoja, po katerem se bo dalo rešiti vprašanje v sporazumu z državniki avstro-ogrske monarhije; zato je pripuščala deklaracija kot minimum možnost, da se s pravočasno in sporazumno ustanovitvijo samostojne južnoslovanske države omeji vprašanje na avstro-ogrsko monarhijo. »Slovenec« pa je poročal 22. oktobra 1918. leta, da je dr. Krek takoj opozoril vodilne državnike, da je to zadnja prilika rešiti južnoslovanske vprašanje v okviru monarhije na federalistični podlagi, ker majniška deklaracija ni bila krinka za protidinastično misel; toda po krivdi avstro-ogrske vlade, ki je s svojim nasiljem ubijala patriotizem, je prišlo drugače.

Angleška vlada je opozarjala »Jugoslovanski odbor« na habsburški okvir majniške deklaracije; zakaj, kakor je povedal Pašić na Krfu, so zavezniki vedno zahtevali, da je treba vprašati Hrvate in Slovence, ako sami žele, da bi bili združeni s Srbijo. V ta namen je sestavil dr. Gregorin spomenico, v kateri je pojasnoval, da sta pojmovala vodji največje slovenske politične stranke dr. Krek in dr. Ko-

rošec majniško deklaracijo kot minimum, ker brez habsburškega okvira ni bilo misliti v vojnem času na parlamentarno delo za južnoslovansko državo.

Nasproti temu pojmovanju je smatrala Šusteršičeva skupina majniško deklaracijo za svoj maksimum in očitala Krekovicem, da imajo neko zagrinjalo. »Novice« so pisale dne 3. julija 1918. leta, da so ob vojni z Italijo odločilne osebe resno mislile na zedinjeno Slovenijo in tedaj je bila majniška deklaracija dobra politična poteza: program za bodočnost.

Dne 8. aprila 1918. l. je sklical dr. Šusteršič sestanek duhovnikov in posvetnjakov. Tu so obsojali postopanje kranjskih poslancev »slovenske ljudske stranke« v »Jugoslovanskem klubu«; uresničenje majniške deklaracije so zahtevali le v sporazumu s svojim katoliškim vladarjem in zato so bili proti vsaki njeni potvorbi; obsojali so južnoslovanske emigrante; odrekli so »slovenski ljudski stranki« vsako zaupanje; izražali so višji cerkveni oblasti udanost in pokorščino v vseh verskih stvareh, a v političnih so si hoteli varovati po cerkvenih in državnih postavah zagotovljeno jim svobodo z željo, da bi v najbližji bodočnosti mogli tudi v politiki delovati v popolnem soglasju z višjo cerkveno oblastjo.

Na tem sestanku so ustanovili osrednje politično društvo »Slovensko katoliško zvezo«. Sklicatelj dr. Šusteršič je izvajal, da centralni velesili ne bosta nikdar premagani; saj tudi Amerika ne bo mogla ničesar izpremeniti. Zmaga entente bi bila za Slovence največja nesreča, ker bi pomenjala ob enem zmago Italijanov. In »Resnica« je pisala 24. avgusta 1918. leta, da bi bila zmaga entente pogin za slovenstvo, ker bi prišli ali pod Italijo ali pod Srbijo, dočim je v monarhiji še vedno upanje na federalizacijo države, ki nas lahko reši.

Na podlagi tega pojmovanja je obsojal kranjski deželni odbor, kjer so bili v večini Šusteršičevi pristaši, proti glasu dr. Trillerja dne 19. junija 1918. leta Trumbičevo delovanje kot veleizda-

jalsko in pozival občine, da v 14 dneh sklepajo o tem.

»N o v i c e« so poročale, da je do 7. avgusta 1918. leta došlo od občin deželnemu odboru 249 izjav, od katerih je 164 obsojalo »Jugoslovanski odbor« in podarjalo zvestobo vladarju, 81 jih ni odgovarjalo na sklepe deželnega odbora in 4 so se izjavljale v nasprotnem smislu.

Poleg Šusteršiča je nastopal proti Krekovicem zlasti deželni odbornik dr. Evgen Lampe (1874 do 1918), ki je bil nadarjen politik.

Tudi med slovenskimi socialisti sta se ob majniški deklaraciji pojavljali dve struji: »m l a d i«, ki jih je vodil A b d i t u s, in »s t a r i«, ki sta jim dajala smer — programatično dr. T u m a in agitatorično A n t o n K r i s t a n.

Majniška deklaracija je dala povod, da so se dotaknili »m l a d i« vprašanja demokracije in socializma sploh v zvezi s političnim položajem, kakor so ga pojmovali zlasti nemški socialisti v Avstriji. Za kaj je šlo, to je povedal A b d i t u s v članku, ki ga je priobčil 22. septembra leta 1917. v socialističnem dnevniku »N a p r e j u« pod naslovom: I d e j a a l i d o g m a ? Socializem mu je ideja, ki dobiva pri raznih narodih razno življensko obliko. Nemci so socializem znanstveno predelali in v njem uveljavili doslednost razuma; ruskemu človeku je socializem glavno čustvo. Slovenci so imeli doslej pred očmi nemški tip socializma, ki kljub svoji ogromni organizaciji ne čuti demokratično, dočim je ruska demokracija vrgla carizem. Slovenski delavec, mali kmet in nižji uradnik so zatirani narodno in socialno. Njih geslo v tej veliki dobi mora biti: s l o v e n s k a a v t o n o m i j a v J u g o s l a v i j i; zato stoje v narodnem oziru na stališču majniške deklaracije. Socializem naj postane med Slovenci živa ideja in ne mrtva dogma.

Narodno-politični program Slovencev kot avtonomijo v južnoslovanski skupnosti je utemeljeval A b d i t u s zlasti z gospodarsko-socialnega stališča v študiji »Problemi malega naroda« 1918. leta.

»Stari« so se sklicevali na tivolsko resolucijo iz 1909. leta, češ, da je jasnejša, odločnejša in širša (dr. Tuma je pozdravljal v majniški deklaraciji izraženo idejo južnega slovanstva, ki je postala last vsega slovenskega naroda), ter so očitali majniški deklaraciji, da je vezana na hrvaško državno pravo in habsburško-lotarinsko dinastijo. »Mladi« so odgovarjali, da je treba priznavati in se boriti za b i s t v o, ki ga je vsebovala majniška deklaracija, t. j. za j u ž n o s l o v a n s k o d r ž a v n o s t, dočim je govorila tivolska resolucija v svojem prvem delu o a v t o n o m i s t i č n i p r e u r e d b i A v s t r o - O g r s k e kot tedaj aktualnem političnem programu, po katerem naj se avstro-ogrski južni Slovani organizirajo kot enoten narod v svrhu avtonomnega narodno-kulturnega življenja v popolnoma demokratični zvezi narodov, a v drugem delu je razpravljala tivolska resolucija o potrebi narodno-kulturne enotnosti doslej razcepljenih štirih južnoslovanskih narodov.

V kolikor je naglašala tivolska resolucija vprašanje kulturne enote vseh južnih Slovanov (Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov), v toliko je bil njen pomen širši od majniške deklaracije, ki o tem sploh ni govorila, a je nasprotno politično po svoji bistveni vsebini zahtevala več nego tivolska resolucija.

»Stari« so živeli v Rennerjevi ideologiji o narodnostni državi, dočim so »mladi« zagovarjali v smislu Kautskega samostojne narodne države. Takó je dr. Tuma odobral spomenico avstrijsko-nemških socialistov za stockholmsko konferenco glede tega, ker je poudarjala, da mora biti socialno-demokratska stranka proti malim državam, posebno zoper to, da bi se razbila že obstoječa velika državna in gospodarska ozemlja v državice, ker bi to pomenjalo zgodovinsko nazadovanje, nasprotno je pa potrebno, da se narodom in narodnim manjšinam, ki ostanejo v zvezi narodnostne države, zagotovi njih narodno-kulturna svoboda v obliki avtonomije. Vendar je dr. Tuma pri avtonomiji uvideval težko izvedljivost t. zv.

čistega personalnega načela, kakor ga je širil dr. Renner, ter je zagovarjal kombinacijo personalnega in teritorialnega načela. Jugoslavija bi kot samostojno državno telo tvorila oviro svobodnemu razvoju ostalih podonavskih dežel in bi tudi ne imela v sebi dovolj prirodnih moči, da bi ustvarila veliko produktivno skupino. Niti zmaga entente, niti zmaga centralnih velesil ne zagotovi polnega uresničenja južnoslovenske ideje. Ako zmaga ententa, poseže Italija preko Adrije na Balkan; v nasprotnem primeru se okrepi nemško-madžarski imperializem; zato je odrešilna le ena pot: kompromisni mir.

V tem smislu je sprejel X. redni zbor »jugoslovanske socialno - demokratične stranke«, ki se je vršil v Ljubljani dne 25. in 26. decembra 1917. leta, dr. Tumovoro resolucijo o političnem položaju. Majniško deklaracijo je strankin zbor pozdravljal »kot prvi enotni in politični izraz združenih meščanov in kmetov za važno politično idejo, katero je izreklo razredno organizirano delavstvo že leta 1909. ob pravem času, na pravem kraju in v pravi obliki ob polni indiferentnosti vse južnoslovenske javnosti.«

»Mladi« so začeli izdajati revijo »Demokracijo« (1918—1919), kjer so razširjali svoja načela, ki so pomenjala idejni prelom s tradicionalnim socializmom na Slovenskem. Ker jim je narod oni okvir, v katerem more posameznik razvijati svojo osebnost do najvišje stopinje in kar se da vršiti le v svobodi, zato zagovarjajo narodne države, ki naj bi tvorile podlago za zvezo narodov. Slovensko-hrvaško-srbska ozemlja naj bodo združena federalistično. Nemški marxistični socializem skoro popolnoma prezira duševno stran človeške narave; zato je njegovo naziranje o socialnih vprašanjih čisto mehanično, dasi imajo v življenju i duševni činitelji odločilno vlogo. Nravno visoki ljudje morejo udeleževati smotre demokratizma in socializma. Versko čustvovanje tvori bistveni del duševnosti pri ogromni večini slovenskega ljudstva, kar je treba upoštevati. Na Slovenskem je domača buržoa-

zija še le v razvoju, narodni in socialni nasprotnik se dotikata. Razredni boj je sredstvo pri demokratizaciji socialnega življenja. Socializem izvaja gospodarski red iz nramnega načela: Kdor ne dela, naj ne je. Tisto plačilo je prav naše, ki je v sorazmerju z delom: vse drugo je upravljano imetje. Z nramnim pritiskom mora iti vzporedno zunanji, pravni pritisk. —

Dne 2. in 3. marca 1918. leta se je vršil v Zagrebu sestanek politikov iz Bosne in Hercegovine, Dalmacije, Hrvaške in Slavonije, Istre, Slovenije in Medmurja, ki se ga je udeležila tudi hrvaška socialno-demokratska stranka. Tu se je sprejela izjava o potrebi koncentracije vseh strank in skupin, ki zahtevajo, stoječ na podlagi narodnega edinstva in opirajoč se na načelo narodne samoodločbe, demokratično urejeno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Majniška deklaracija je bila političen program, ki je vzbujal zlasti Slovence k samozavesti in jim omogočeval boj za narodno svobodo. Po logiki vojnih dogodkov je izgubljala vedno bolj avstro-ogrske okvir.

Krfska deklaracija je bila nasprotno že konkreten sporazum med »Jugoslovanskim odborom« in srbsko vlado v temeljnih vprašanjih notranje in zunanje politike bodoče skupne države, ki mu je pritrdil tudi črnogorski odbor za narodno združenje (predsednik Andrija Radović) v Parizu dne 11. avg. (29. julija) 1917. leta. Krfska deklaracija je prvi naš državotvorni (ne državnopravni) akt.

Proti krfski deklaraciji je nastopalo »Slovensko republikansko združenje« v Chicagu, ki ga je vodil Etbin Kristan. Dne 29. junija 1917. leta je bila sprejeta t. zv. chicaska izjava, ki jo je potem odobril dne 11. in 12. avgusta ustanovni občni zbor »Slov. rep. združenja« v Chicagu. Njena temeljna načela so bila: Upoštevaajoč, da ima vsak izmed južnoslovanskih delov (vprašanje, ali so južni Slovani en narod ali štirje narodi, ni politično, ampak znanstveno) svojo kulturo in literaturo, svoje šege in tradicije, je edina uspešna rešitev slovenske-

ga in južnoslovanskega vprašanja v takšni politični združitvi vseh južnoslovanskih delov, ki prepušča vsakemu delu avtonomijo v vsem, kar ni po svoji naravi skupno. Smoter je: južnoslovanska federativna republika, ki se ne more uspešno ustvariti v nobeni izmed obstoječih držav, ampak le kot popolnoma nova tvorba, v katero vstopijo vsi deli po svoji svobodni volji.

S tega stališča so bili ameriški slovenski republikanci proti krfski deklaraciji zaradi njenega monarhističnega načela, zaradi določbe, da dobi ustava veljavo še le po kraljevi sankciji in zaradi dinastičnega vprašanja. Odrekli so »Jugoslovanskemu odboru« in srbski vladi pravico, da sta govorila v imenov južnih Slovanov in sklepala o njih bodočnosti, ne da bi bila vprašala Srbe, Hrvate in Slovence, kako se mislijo med seboj sporazumeti, ampak sta še pred sestankom ustavodajne skupščine dekretirala centralistično državo, dasi bi noben del ne smel biti majoriziran od drugega in bi vsaka skupnost morala biti plod svobodnega sporazuma. »Slovensko republikansko združenje« je zagovarjalo narodno suverenost, po kateri narod ni vezan, ako ustavodajna skupščina sklene nekaj, kar ni volja naroda.

XVI.

Ko se je bližal konec vojne, se je uvidevala potreba po strankarski koncentraciji, da bi bilo vodstvo naroda v enotnih rokah. »Ljudska« in »socialno-demokratska« stranka sta bili vseslovenski, a »narodno-napredne« stranke so bile še pokrajinske. Dne 13. januarja 1918. leta so se izrekli v Mariboru zaupniki »narodne stranke« na Štajerskem za združitev vseh sorodnih pokrajinskih organizacij v enotno »jugoslovansko demokratsko stranko«. Isto so storili dne 2. februarja v Ljubljani zaupniki »narodno-napredne stranke« na Kranjskem. Obe stranki sta se ob enem potegovali za ustanovitev skupnega narodnega odbora vseh deklaracijskih strank v dunajskem državnem zboru.

Dne 29. in 30. junija 1918. leta se je ustanovila v Ljubljani »jugoslovanska demokratska stranka«, ki ji je postal načelnik dr. Ivan Tavčar.

Dne 16. in 17. avgusta se je osnoval Narodni Svet v Ljubljani, da je vodil vse pripravljajno delo za ustanovitev južnoslovanske države. Predsednik je postal dr. Anton Korošec. V njem so bile združene vse deklaracijske stranke Slovenije in Istre. Dalmacija formalno ni bila v Narodnem Svetu zaradi oddaljenosti. Slovenska socialistična stranka ni poslala delegatov v Narodni Svet, a se je udeleževala sej ad intormandum. Dne 28. julija je bil namreč vseslovenski delavski shod, ki je sprejel resolucijo, v kateri je razglašal svojo trdno voljo po združitvi troimenskega naroda v lastno demokratično državo, pri čemer ni izključeval, dasi je bil načelno in praktično za samostojni nastop, v tej izredni zgodovinski dobi potrebe skupnega postopanja z vsemi drugimi strankami naroda, kar je pa kot strankino taktiko prepuščal izvrševalnemu odboru, oziroma strankinemu zboru.

Ko je dne 14. septembra 1918. leta avstro-ogrski zunanji minister Burian vabil vse vojujoče se in nevtralne države k mirovnemu razgovoru, so izdali o tem politični zastopniki Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu dne 24. septembra spomenico, ki jo je prečital dr. Korošec v seji državnega zbora na Dunaju dne 2. oktobra. V tej spomenici so priznavali Avstro-Ogrski pravico, da govori v imenu Nemcev in Madjarov, a ne v imenu slovansko-romanskih narodov, ki zahtevajo zase narodno samoodločbo v mednarodno priznanem smislu, t. j., da si ustvarijo samostojno državo ali se združijo z drugimi narodi v državno celoto.

Dne 4. oktobra je po bolgarski katastrofi prosila Avstro-Ogrska (ob enem z Nemčijo in s Turčijo) po švedskem posredovanju Ameriko za premirje in pogajanja o miru. Nato se je dne 5. in 6. oktobra ustanovilo Narodno Vijeće v Zagrebu z avse av-

stro-ogrske južne Slované. V istem času, dne 6. oktobra je bila v Zagrebu tudi konferenca hrvaških in slovenskih socialistov, ki je sklenila, da zahteva na podlagi narodne samoodločbe samostojno, demokratično državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ker smatra narodno državo za pogoj uspešnega razrednega boja; zato je v interesu južnoslovanskega proletariata in nujne rešitve južnoslovanskega vprašanja, da stranka sodeluje v Narodnem Svetu, oziroma Narodnem Vijeću, v kolikor bi to ne nasprotovalo socialističnim načelom.

S tem je bila strankarska koncentracija na Slovenskem dovršena. Izven nje so ostali Šusteršičevci. Njih glasilo »Novice« so pisale: Jugoslavija je tu — gre za to, ali se »Jugoslovanski klub« izreče za Avstrijo v smislu majniške deklaracije ali pojde korak naprej.

Fran Šuklje je v prvi polovici meseca oktobra v ljubljanskih slovenskih dnevnikih priobčil pet člankov o bodoči upravi Jugoslavije, kjer je delil državo v tri avtonomna upravna ozemlja (Slovenija z Istro, Hrvaška in Slavonija, Bosna in Hercegovina z Dalmacijo) z deželno vlado in deželnim zborom, v okrožja (v Sloveniji: Kranjsko, Štajersko s Koroško in Primorje), okraje in občine. To je bil prvi podrobni načrt za avtonomijo Slovenije v Jugoslaviji, ki so mu ugovarjali Hribar (deloma), dr. Tavčar in dr. Triller: zadnja dva v smislu programa »jugoslovanske demokratske stranke« o razdelitvi države na občine in okrožja. Omenjam tudi K r e k o v e misli o notranji uredbi Jugoslavije, ki so bile objavljene po preobratu 1918. leta.

Narodno življenje — takó je razlagal dr. K r e k — se razvija v političnem, gospodarskem in kulturnem oziru. Centralni parlament naj bi imel dve zbornici: nacionalno-politično za t. zv. pragmatične posle in socialno-politično za stanovske interese. Vsa država naj bi obsegala 10—12 pokrajin s pokrajinskimi zbori, ki bi vršili samoupravo na podlagi okvirnih zakonov centralnega parlamenta. Pokrajine bi bile razdeljene

po zemljepisno - gospodarskih načelih. Kulturno življenje bi bilo treba decentralizirati po občinah, kjer bi odločevali starši otrok, ali bodi ljudska šola konfesionalna, interkonfesionalna ali akonfesionalna. — Državne cerkve ne smemo imeti: rebus sic stantibus je zagovornik ločitve cerkve od države. Kdor bo najbolj sposoben, ta naj vlada. V svojem srcu je republikanec; ako pa pride do monarhije, mora to biti po norveškem zgledu t. zv. republikanska monarhija, kjer je kralj samó dedni predsednik republike in njen reprezentant. Tri načela nas morajo voditi v bodočnosti: en narod in en vladar, ena država od Beljaka do Soluna ter mnogo, mnogo svobode. —

Dne 16. oktobra je izšel cesarski manifest s podpisom ministrskega predsednika Hussaraka, po katerem naj bi bila postala Avstrija zvezna država. Vsako pleme naj bi bilo tvorilo na svojem ozemlju lastno državnost, a Trst z okolico bi bil dobil poseben položaj. Ogrske se ta reforma ni tikala. Slovenci bi bili skupaj z istrskimi Hrvati, njih severna meja bi bila Drava.

Med tem je odgovoril Wilson dne 18. oktobra na avstro-ogrsko prošnjo za premirje v tem smislu, da ne more več priznavati samó avtonomije Čeho-Slovakov in Jugoslovanov za podlago miru, ampak je prisiljen zahtevati, da ti narodi sami sodijo o tem, katera akcija avstro-ogrske vlade zadovoljuje njih težnje in pravice.

Cesarski manifest je slovenska javnost zavrgla soglasno. Šusteršičeve »Novice« so pisale, da ga odklanjajo, ker je oktroiran, nasprotuje majniški deklaraciji in ne odgovarja niti stari zahtevi po zedinjeni Sloveniji. »Jugoslovanski odbor« v Londonu ga je odklanjal, ker bi bili Slovenci, Hrvati in Srbi zopet razdeljeni med Avstrijo in Ogrsko ter onemogočena njih združitev s Srbijo in Črno goro. In Narodno Vijeće v Zagrebu, ki mu je postal predsednik Slovenec dr. Anton Korošec, podpredsedni-

kap a Hrvat dr. Ante Pavelić in Srb Svetozar Pribičević (izmed štirih tajnikov je bil dr. Albert Kramer tajnik za Slovenijo in Istro), je izdalo dne 19. oktobra razglas, s katerim je prevzelo vodstvo narodne politike v svoje roke in zahtevalo združenje vsega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njegovem etnografičnem ozemlju ne glede na kakršne koli pokrajinske in državne meje v enotno, popolnoma suvereno državo, ki naj bi bila zastopana na mirovni konferenci po posebnih odposlancih. Razglas N. V. je odklanjal cesarski manifest z dne 16. oktobra, kakor tudi vsak bodoči predlog, ki bi imel namen rešiti južnoslovan. vprašanje deloma in mu odvzeti njegov mednarodni značaj. Ob enem je pozdravljalo N. V. dne 21. oktobra Wilsonov odgovor Avstro-Ogrski.

Ob istem času, ko je izdalo N. V. svoj razglas o narodni samoodločbi Slovencev, Hrvatov in Srbov nasproti Avstro-Ogrski, je izjavljal (dne 17. oktobra) predsednik srbske vlade Nikola Pašić v london-skem listu »Morning-Post«, da bodo imeli avstro-ogrski Srbi, Hrvati in Slovenci pravico samoodločbe nasproti kraljevini Srbiji; ali se pridružijo Srbiji na podlagi krfske deklaracije, ali si osnujejo male države.

Prva politična posledica Narodnega Vijeća je bil na Slovenskem sklep kranjskega deželnega odbora v seji dne 22. oktobra (Šusteršičev predlog): I. Deželni odbor pozdravlja razglas N. V. in se mu v imenu slovenske dežele pridružuje v celoti. II. Deželni odbor se ne smatra za kompetentnega, da bi izvrševal kakšne politične posle, ampak samo, da objektivno vodi tekočo upravo. Namestnik deželnega glavarja je postal po Lampetovem odstopu dr. Triller kot član večinske stranke v deželi.

O razglasu Narodnega Vijeća z dne 19. oktobra je pisal dr. Šusteršič v »Resnici«, da je bil v tedanjem položaju edino mogoč. Glede dinastičnega vprašanja je zagovarjal dr. Šusteršič sporazum s

Habsburžani; ako bi pa postala država S. H. S. popolnoma samostojna, potem bi bil on za republiko.

O tej novi orientaciji kranjskega deželnega odbora je pisal »Slovene«, naj se obe struji, ki sta bili kulturno tako že prej edini, združita zopet politično; toda s tistimi, ki so bili odgovorni činitelji in voditelji v nasprotni struji, ne more imeti ničesar skupnega.

Dne 23. oktobra je pozvalo Narodno Vijeće pristaje političnih strank in skupin, da po vseh mestih in vaseh organizirajo Narodne Svete, ki naj bi skrbeli za varnost oseb in imetja ter izvrševali odredbe N. V.

V »Novica h« je tedaj razpravljal dr. Šusteršič glede stališča nasledstvenih držav Avstro-Ogrske v sledečem smislu: Vsaka izmed teh držav (Avstrija, Čeho-Slovaška, Jugoslavija, Madjarska, Poljska, Rumunija in Ukrajina) se ustanovi kot popolnoma neodvisna republika ali monarhija, a vse skupaj tvorijo »Podonavske Zedinjene države« z zveznim svetom za skupne stvari, h katerim spadata diplomacija in gospodarstvo. Zveza kot taka nima vojaštva, pač pa vzdržuje vsaka država toliko vojakov, kolikor jih potrebuje za notranji mir in red. Predsedstvo zveznega sveta bi kot dedno pravo pripadalo habsburški dinastiji.

Na Wilsonov pogoj premirja je odgovoril dne 28. oktobra zunanji minister grof Andrássy, da Avstro-Ogrska priznava ameriško stališče glede pravic Čeho-Slovakov in Jugoslovancev ter je pripravljena za pogajanja na tej podlagi. S tem je bila izrečena kapitulacija avstro-ogrske monarhije. Posledica je bila, da so Čeho-Slovaki in južni Slovani razglasili svojo državno samostojnost.

Pri nas se je to zgodilo dne 29. oktobra 1918. leta ob nepopisnem navdušenju.

Hrvaški sabor je soglasno sklenil v slavnostni seji, da pretrga državnopravno razmerje med kraljevino Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo ter kraljevino Ogrsko in cesarstvom Avstrijo; da se razveljavi hrvaško-ogrska »nagodba« z vsemi dopolnili ali revi-

zijami; da so Dalmacija, Hrvaška in Slavonija ter Reka nasproti Ogrski in Avstriji popolnoma neodvisna država, ki stopi v skupno suvereno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem etnografičnem ozemlju tega naroda; da o državni obliki in njeni notranji uredbi odloči ustavotvorna skupščina s kvalificirano večino brez vsakega majoriziranja. Ob enem je priznal hrvaški sabor Narodno Vijeće kot vrhovno oblast.

Predsedništvo Narodnega Vijeća je postalo z 29. oktobrom najvišja izvršujoča oblast na ozemlju bivših avstro-ogrskih južnih Slovanov. Dne 31. oktobra je naznanilo predsedništvo N. V. ameriški, angleški, francoski, italijanski in srbski vladi, da se je na ozemlju avstro-ogrskih južnih Slovanov ustanovila država Slovencev, Hrvatov in Srbov (Jugoslavija), ki se hoče združiti s Srbijo in Črno goro v skupno državo in ni v vojnem stanju z ententnimi državami, nasprotno smatra te države za prijateljske, od katerih tudi pričakuje pri mednarodnem kongresu pomoči glede zagotovila suverenosti.

Dne 31. oktobra se je sestavila prva narodna vlada za Slovenijo, ki ji je bil predsednik Josip Pogačnik. Izmed vladnih članov jih je pripadalo »slovenski ljudski« 6 poleg predsednika, »narodno-napredni« 5 in »socialno-demokratski« 1.

Predsednik Josip Pogačnik je sporočil istega dne avstrijskemu ministrskemu predsedniku Lammachu, da prevzema vse vladne posle na Kranjskem, Primorskem ter v slovenskem delu Koroške in Štajerske. Dne 31. oktobra se je razglasila prva razsodba pri ljubljanskem deželnem sodišču »v imenu zakona«.

Dne 1. novembra je Narodno Vijeće S. H. S. pooblastilo »Jugoslovanski odbor« v Londonu, da ga zastopa pri drugih državah.

Dne 3. novembra je prosil dr. Korošec kot predsednik N. V. iz Ženeve, kamor se je bil napotil

v političnih poslih, entento in Združene države v Ameriki, da priznajo N. V. v Zagrebu za zakonito vlado, da smatrajo S. H. S. za zaveznike in južnoslovenske dobrovoljce v srbski vojski za del ententnih čet. Ob enem je izjavil dr. Korošec, da se hoče vlada v Zagrebu združiti s Srbijo in Črno goro v neodvisno državo in je poveril diplomatično zastopstvo N. V. predsedniku »Jugoslovan. odbora« dr. Trumbiću.

XVII.

Država Slovencev, Hrvatov in Srbov je morala takoj ob svojem rojstvu začeti boj z — Italijo, ki je na podlagi londonskega pakta po razsulu Avstro-Ogrske zasedla Goriško in Gradiščansko, Trst, Istro z otoki, del Kranjskega (Notranjsko) ter severno Dalmacijo z otoki. Londonski pakt je bil sklenjen med državami entente za ceno, da se je Italija udeležila vojne proti dotedanji svoji zaveznici Avstro-Ogrski. Amerika ni bila vezana po londonskem paktu, ker se takrat ni še bojevala, ko se je ta pakt sklenil, in ga niti pozneje ni priznala. Tudi Rusija ni bila več po marčevi, a še bolj po boljševiški oktobrski revoluciji leta 1917. obvezen pogodbenik, ker se je sploh ločila od ententnih držav.

Italija je vojaško zasedla pokrajine s čisto ali vsaj z večino slovensko-hrvaškega prebivalstva kljub rimskemu kongresu zatiranih narodov, ki se je vršil v dneh 8. do 10. aprila 1918. leta in določil, da se sporna teritorialna vprašanja med Italijo in Jugoslavijo poravnajo na podlagi načel narodnosti in samoodločbe. Italijanska vlada ni mislila resno s kongresom, ker ga je po svojem ministrskem predsedniku Orlandu podpirala, a ob enem po zunanjem ministru Sonninu prezirala.

Dne 4. novembra je poslalo Nar. Vijeće protest Wilsonu glede italijanske okupacije s prošnjo, da pomaga izvesti državi S. H. S. skupno s Srbijo in Črno goro državno združenje vsega naroda. Ob enem je istega dne prosilo srbsko in ententino vojsko, da za-

sedeta južnoslovan. ozemlje in ga ščitita pred umikajočo se avstro-ogrsko armado. Dne 8. novembra je protestiralo N. V. pri italijanski vladi glede njene okupacije z utemeljevanjem, da se je z manifestom dne 19. oktobra, oziroma 29. oktobra neodvisnost države S. H. S. izvršila prej, preden je bilo sklenjeno premirje (3. novembra) med Italijo in avstro-ogrskim vrhovnim poveljstvom, ki tedaj že ni imelo nobene pravice do južnoslovanskega ozemlja. N. V. je omenjalo, da se država S. H. S. sicer ne more s silo upreti italijanski okupaciji, vendar pa ugovarja takemu postopanju na podlagi načela neodvisnosti in samoodločbe.

Dne 8. novembra (26. oktobra) je priznal ministrski predsednik Nikola Pašić v imenu srbske vlade Narodno Vijeće v Zagrebu kot zakonito vladu Slovencev, Hrvatov in Srbov na bivšem avstro-ogrskem ozemlju v smislu Koroščeve note z dne 3. novembra in se je ob enem po srbskih diplomatičnih zastopnikih v Parizu, Londonu, Washingtonu in Kimu obrnil na zavezniške vlade s prošnjo, da store isto. Tega dne je N. V. prosilo srbsko vladu, da tudi ona nastopi proti italijanski okupaciji krajev, ki so integralni del države S. H. S.

Ko se je ustanovila država S. H. S., je izjavila takoj od početka, da želi združenja s Srbijo in Črnogorom v skupni državi. V ta namen se je vršila od 6. do 9. novembra konferenca v Ženevi, ki so se je udeležili predsednik srbske vlade Nikola Pašić in predstavitelji treh parlamentarnih skupin v srbski narodni skupščini: Drašković, dr. Markinković in Trifković, za Narodno Vijeće v Zagrebu dr. Anton Korošec, dr. Melko Čingrija in dr. Gregor Žerjav ter zastopniki »Jugoslovanskega odbora« v Londonu dr. Ante Trumbić, Banjanin, dr. Gregorin, dr. Stojanović in Vasiljević. Ženevska konferenca je sklenila, da kraljevina Srbija prizna Narodno Vijeće kot predstavitelja in vladu S. H. S., kar se je takoj izvedlo s Pašićevo noto dne 8. novembra;

da se osnuje ministrstvo 12 oseb za kraljevino Srbijo in področje N. V. v Zagrebu, ki naj organizira skupno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev (imenoma se navajajo skupni posli), a dotlej vršita srbska vlada in N. V. v Zagrebu dalje svoje posle do konstituante; da protestirata proti italijanski okupaciji srbski zunanji minister in predsednik Narodnega Vijeća S. H. S.; da spada v skupno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev tudi kraljevina Črna gora, s katero naj začne v ta namen pogajanja skupno ministrstvo.

Srbska vlada ni odobrila ženevskega dogovora, ker ni hotela priznati ozemlju S. H. S. državnega značaja in ženevskemu dogovoru mednarodnega pomena; zato je Pašić demisioniral in nova vlada, ki ji je bil ministrski predsednik zopet Pašić, ni bila več vezana.

Notranje in zunanje prilike države S. H. S. so sile, da se čim preje izvede združenje s Srbijo in Črno goro. Narodno Vijeće ni bilo uradno priznано od nobene ententine države; Italija je zasedala južnoslovenske kraje, ne da bi se bila brigala za demarkacijsko črto; Nemci in Madžari so ogrožali meje; mobilizacija N. V. ni uspela, kakor bi bila morala; ponekod so se pojavljali nemiri.

Dalmatinska vlada, ki se ji je pridružila tudi bosensko-hercegovska, je predlagala, da se zaradi brambe proti Italiji in notranjega miru brez odloga izvrši združenje s Srbijo in Črno goro v »Državo Srbov, Hrvatov in Slovencev«. Podala je v ta namen sledeči načrt: Konstituanta odločuje o državni obliki (monarhija ali republika) in osnovnih zakonih, o imenu, zastavi in glavnem mestu države; do konstituante ima zakonodajno oblast Državno Vijeće in vladarske pravice izvršuje regent Aleksander, srbski prestolni naslednik, ki imenuje parlamentarno vlado iz članov D. V.; sedež vlade in D. V. je Sarajevo; skupna vlada je sestavljena iz 11 ministrov in 5, oziroma 7 državnih tajnikov, ki posredujejo med državno in pokrajinskimi vladami v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu in Splitu, oziroma na Ce-

tinju in Novem Sadu; pokrajinam načelujejo guvernerji (v Zagrebu ban), ki jih imenuje regent; začasno ostaja dosedanja pokrajinska uprava neizpremenjena pod nadzorstvom državne vlade; posli, ki jih upravlja samó državna vlada, so zunanji, vojaški, pomorski in finančni.

Predlog dalmatinske vlade je izzval polemiko. Glede bodoče državne uredbe so se borile med seboj skupine centralistov in decentralistov, oziroma federalistov, monarhistov in republikancev.

Na Slovenskem je načelstvo »jugoslovanske demokratske stranke« sklenilo v seji dne 13. novembra, da vidi politično, kulturno in gospodarsko bodočnost južnoslovanskega naroda zagotovljeno edino le v popolnoma enotni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev z osrednjo vlado; ustava bodi demokratična ter omogočuj državljanom svobodo in socialno pravičnost; vprašanje državne oblike ne sme motiti in onemogočevati enotnosti. V seji dne 20. novembra je sprejelo isto načelstvo predlog dalmatinske vlade za svoj.

»Vseslovenska ljudska stranka« je na svojem zaupniškem shodu dne 21. novembra odklanjala dalmatinski predlog ter se izjavljala za republiko, za kulturno individualnost slovenskega naroda in za njegovo svobodno odločitev glede položaja v državi na podlagi popolne enakopravnosti. V sklepnem govoru je naglašal dr. Janko Brejc skupno usodo s srbskim ljudstvom; zato je treba izruvati iz sre separatizem glede Srbòv, ako ga je še kaj ostalo izza Šustersičevih časov. »Slovence« je pisal, da ni republikanec ad hoc in ne zatò, da onemogoči ravno Karadjordjevićem prestol. Ako se odloči konstituenta za monarhijo, ostane sicer pri svojem stališču, dasi hoče lojalno in iskreno delovati za blaginjo mlade države.

O sklepu »vseslovenske ljudske stranke« je pisal dr. Tavčar, da je prenagel, dokler je obstoj Jugoslavije v nevarnosti: o republiki in monarhiji bo čas govoriti pri volitvah za konstituento. V »Slo-

venskem Narodu« so priobčili dne 23. novembra duševni delavci (profesorji in zdravniki, pesniki in pisatelji, znanstveniki in upodablajoči umetniki) izjavo za takojšnje popolno politično združenje s srbsko državo, zlasti glede na italijansko okupacijo, ko preti razkosanje slovenskemu ozemlju; o državni obliki odloči končno konstituenta.

Dne 24. novembra so sprejeli slovenski socialisti na številnih shodih resolucijo svojega izvrševalnega odbora, v kateri so nastopali proti italijanskemu imperializmu in zahtevali časno enotno državno oblast na vsem južnoslovanskem ozemlju, ki naj bi ščitila na zunaj enakomerno koristi Slovencev, Hrvatov in Srbov; časna državna oblast naj bi bila sestavljena iz članov Narodnega Vijeća, srbske in črnogorske skupščine ter »Jugoslovanskega odbora« v Londonu; iz njene srede naj bi se volila časna skupna vlada s predsednikom; zagovarjali so republiko, enakopravnost slovenščine s hrvaščino in srbščino, svobodo vseh verstev in gospodarsko-socialne reforme v smislu socialističnega programa; bili so proti federalizmu. »Naprej« je grajal, da se ni N. V. takoj ob razglasitvi neodvisnosti S. H. S. izreklo ob enem za združenje s Srbijo in Črno goro. Glede notranje uredbe je nastopal i proti prestrogemu centralizmu i proti federalizmu, nasprotno je zagovarjal centralno vlado s samoupravnimi občinami in okrožji, ki naj bi bila sestavljena po gospodarskih načelih in bi vršila svoje posle deloma samostojno, deloma po državnih okvirnih zakonih.

Glede dalmatinskega predloga je soglasno sklenila narodna vlada za Slovenijo v Ljubljani v seji dne 21. novembra, da prepušča provizorično ureditev skupnih državnih razmer Narodnemu Vijeću, ker so člani ljubljanske vlade itak tudi člani N. V., kjer podado izjave v imenu svojih strank.

Dne 23. novembra je bila sklicana seja osrednjega odbora N. V. v Zagrebu, da se končno reši to vprašanje, kar se je zgodilo dne 24. novembra. Vloženih je bilo več predlogov. Zastopniki »vseslo-

venske ljudske stranke» so izjavljali skupaj s Starčevićanci, da so pripravljeni tvoriti enotno državo vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev; zato naj se N. V. pooblasti, da začne pogajanja s pooblaščenci srbskega naroda, pri čemer mora biti izključeno vsako majoriziranje. »Jugoslovanska demokratska stranka« je podpirala predlog hrvaško-srbske koalicije, ki je zahtevala, da se razglasi popolna združitev s kraljevino Srbijo in Črno goro ter da se vrše v ta namen pogajanja s srbsko vlado na podlagi krfskega pakta in načrta dalmatinske vlade. Slovenski in hrvaški socialisti so zahtevali kot načelni republikanci, da se do konstituyente, ki naj se voli po splošni, enaki, direktni in tajni volilni pravici s proporcem za moške in ženske od dovršenega 20. leta dalje, poveri vladarska oblast direktoriju trojice iz Državnega Vijeća Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vodja »hrvaške kmečke stranke« Stjepan Radić je zagovarjal zvezno državo začasno s tremi regenti kot najvišjimi oblastniki (srbski naslednik prestola, hrvaški ban in predsednik Narodnega Sveta za Slovenijo), ki imenujejo zvezno vlado treh ministrov za zunanje posle, narodno brambo in prehrano; druga opravila vodijo državne vlade za Slovenijo, Hrvaško in Slavonijo ter Srbijo in Črno goro, a poleg njih pokrajinske vlade za Bosno in Hercegovino, Dalmacijo in Vojvodino.

Izbran je bil ožji odsek 7 članov, med katerimi je bil Slovenec dr. Izidor Cankar. Ta odsek je predlagal, da se razglasi združenje države S. H. S. s kraljevino Srbijo in Črno goro v enotno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Izvoli se odbor 28 članov, ki je pooblaščen, da brez odloga izvede organizacijo enotne države v sporazumu z vlado kraljevine Srbije ter z zastopniki vseh srbskih in črnogorskih strank po danih navodilih.

Delegatom dana navodila so bila v glavnem sledeča: Konstituenta, ki se mora sklicati najkasneje 6 mesecev po sklenjenem miru, izdela ustavo z dvetretjinsko večino; ona odloči glede državne oblike (mo-

narhija ali republika), notranjega državnega ustroja in osnovnih pravic državljanov, glede državne zastave in glavnega mesta; do konstituante izvršuje zakonodajno oblast Državno Vijeće in vladarske pravice kralj Srbije, oziroma kot regent naslednik prestola Aleksander, ki imenuje, zaprisežen po D. V., parlamentarno vladu; D. V. se odgodi po lastnem sklepu, a se ne more razpustiti pred sklicanjem konstituante; D. V. izvede volitve v konstituanto na podlagi splošne in enake volilne pravice s proporcem; državno vladu tvorijo ministri in sedem državnih tajnikov za posamezne pokrajine; državni vladi so pridržani zunanji, vojaški, pomorski, državno-finančni in poštni posli, drugo spada v področje avtonomnih pokrajinskih vlad, ki delajo po navodilih državne vlade; glede avtonomnih poslov izvršujejo nadzorstvo pokrajinski zbori; predsednike pokrajinskih vlad (v Zagrebu ban) imenuje kralj, ozir. regent na predlog pokrajinskih zborov; pokrajinske vlade dobivajo potrebna denarna sredstva od državne vlade v okviru od D. V. dovoljenega proračuna; vsi dosedanji zakoni in naredbe, kakor tudi upravna in sodna organizacija ostanejo neizpremenjeni.

Predlog sedmorice je bil ob enem z navodili sprejet v celoti, proti njemu sta glasovala dva člana (Hrvoj in Radić). Za predlog je glasovala »jugoslovanska demokratska stranka« brez pridržka, a drugi dve slovenski stranki s pridržkom: socialisti so bili proti regentstvu in »ljudska stranka« se je zavarovala, da bi sprejeti sklep prejudiciral konstituenti.

Dne 25. novembra so sklenili zastopniki Vojvodine (Bačka, Banat in Baranja) združitev s kraljevino Srbijo in z državo Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Dne 26. (13.) novembra je sklenila velika narodna skupščina v Podgorici z imenskim glasovanjem soglasno, da se odstavi s prestola kralj Nikola I. Petrović Njegoš in njegova rodbina; da se Črna gora združi s Srbijo v eno državo pod dinastijo Karadjordjevićev in stopi v enotno dr-

žavo Srbov, Hrvatov in Slovencev; da vodi državne posle, dokler se ne izvrši združenje Srbije in Črne gore, narodni odbor 5 oseb; da se ti sklepi naznanijo bivšemu črnogorskemu kralju Nikoli Petroviću, vladi kraljevine Srbije ter ententnim in nevtralnimi državam.

Od dne 27. do 29. novembra je bila v Zagrebu konferenca katoliškega episkopata države S. H. S., katere se je udeležil izmed slovenskih škofov dr. Jeglič. Konferenca je pozdravljala državno združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov in priznavala N. V. kot začasno najvišjo oblast; po papeževem dovoljenju naj se izvede agrarna reforma tudi pri cerkvenih imetjih s pravično odškodnino; katoliški episkopat želi živeti v krščanski ljubezni z vsemi priznanimi konfesijami, zlasti s pravoslavno hierarhijo in pravoslavnim ljudstvom; staroslovanska liturgija naj se uvede po vsej državi, kakor tudi hrvaški in slovenski obrednik.

Odbor »osem in dvajsetih«, v katerem so bili Slovenci dr. Cankar, dr. Korošec, dr. Kramerin Anton Kristan, se je peljal dne 27. novembra v Beograd, kjer je začel 29. novembra dogovore s srbsko vlado (Protić, Lj. Jovanović, Ninčić). Dne 1. decembra je v navzočnosti ministrov Stojana Protića in Ljube Jovanovića ter vojvode Mišića pozdravil naslednika prestola Aleksandra v imenu Narodnega Vijeća v Zagrebu podpredsednik dr. Ante Pavletić z adreso, v kateri je razglasil združenje države S. H. S. s Srbijo in Črno goro v enotno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ji vlada kralj Peter, oziroma kot njegov namestnik regent Aleksander, ob enem je ugovarjal londonskemu paktu in italijanski okupaciji. Nato je odgovoril regent Aleksander, da v imenu kralja Petra objavlja združenje Srbije s pokrajinami neodvisne države Slovencev, Hrvatov in Srbov v enotno kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki jim hoče biti vedno ustavni, parlamentarni in demokratični vladar; ob enem upa, da uvidijo zavezniki in sama Italija pravičnost našega stališča glede london-

skega pakta, ki je bil podpisan brez nas in nikdar od nas priznan.

Prvi december leta 1918. je rojstni dan nove države Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je nastala iz bivših kraljevin Srbije in Crne gore ter Narodnega Vijeća Slovencev, Hrvatov in Srbov na bivšem avstro-ogrskem ozemlju.

Dne 3. decembra je naznanilo predsedništvo N. V., da je z državnopravnim aktom 1. decembra prenehala funkcija N. V. kot vrhovne suverene oblasti države S H. S. na ozemlju bivše Avstro-Ogrske.

Dne 20. (7.) decembra je bilo imenovano prvo ministrstvo v državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je bilo koncentracijsko in mu je postal predsednik Stojan Protić, a podpredsednik dr. Anton Korošec. V ministrstvu je bil še Slovenec dr. Albert Kramer.

Dne 29. (16.) decembra se je vršila zadnja seja srbske narodne skupščine v Beogradu, ki je ratificirala državnopravni akt z dne 1. decembra.

Končno je izšel dne 6. januarja 1919. leta (24. decembra 1918. leta) s podpisi vseh ministrov regentov manifest narodu Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je naznanjal težko pričakovani, s toliko krvjo odkupljeni dan osvobojenja in združenja v narodni državi, zagotavljal ustavno-parlamentarno vlado, napovedoval socialne reforme, zlasti agrarno, da postane zemlja v bodoče samo »božja in kmetova«, poudarjal potrebo po etnografičnih mejah države ter pozival k vztrajnemu in složnemu delu za blagostanje in srečo naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Druga polovica XVI. in prva polovica XIX. stoletja sta dali Slovencem po Trubarjevem in Prešernovem jezikovno-slovstvenem ustvarjanju podlago za narodno-kulturno življenje. Leto 1848. je rodilo slovenski minimalni (zedinjena Slovenija) in maksimalni (združenje s Hrvati in

Srbi) narodno-politični program v okviru Avstrije, ki se ni uresničil. Politični narod so postali Slovenci, ko so se po svetovni vojni leta 1918. na razvalinah Avstro-Ogrske združili s Hrvati in Srbi v samostojno državo.

Ako so v boju za narodno svobodo prednjačili zlasti Srbi in potem Hrvati, vendar tudi Slovenci niso bili brez umevanja zanjo — pravi češki vseučil. prof. Kadlec v svoji monografiji »Jugoslavia« in nadaljuje: S tem, da so se Slovenci izjavili za državo, ki bo po svojem prebivalstvu prav za prav hrvaško-srbska, so pokazali najvišjo politično zrelost, ker je bilo treba tudi pri njih za to odločitev zatajevanja. To nescbičnost morata druga dva družabnika v državi primerno ceniti in omejevati centralizacijo le na resnično nujne posle, a glede vseh drugih panog naj bi bila nova država urejena tako, da bi uživala posamezna plemena kar največjo avtonomijo...

Slovenci so se po več nego tisoč letih politično otresli tujstva. Sedaj jim je zgodovina odredila nalogo, da pokažejo, ali so zmožni največje človeške umetnosti: vladati samim sebi.

Gradivo.

(Viri in pripomočki.)

I.

Politični časopisi (revije).

Opomba: Znamenje * pomenja, da je podatek pomanjkljiv

»Stimmen aus Innerösterreich.« V Celovcu, 1861 do 1863.

»Čitalnica.« V Gradcu, 1865—1866.

»Besednik.« V Celovcu, 1869—1878.¹

»Adria.« V Ljubljani, 1871. (V nemškem jeziku je izšla 1. številka.)

»Slovan.« V Ljubljani, 1884—1887.

»Slovanski Svet.« V Ljubljani, Trstu in na Dunaju, 1888—1899.

»Rimski Katolik.« V Gorici, 1888/89—1896.

»Katoliški Obzornik.« V Ljubljani, 1897—1906.

»Der Süden.« Na Dunaju, 1898—1901.

»Slavisches Echo.« Na Dunaju, 1899—1900, 1903 do 1904.

»Naši Zapiski.« V Ljubljani, 1902/03—1907; v Gorici 1909—1914. (Od leta 1920. dalje zopet v Ljubljani.)

»Čas.« V Ljubljani, od 1907. leta dalje.

»Veda.« V Gorici, 1911—1915. (Za leto 1915. sta izšli 2 številki.)

»Napredna Misel.« V Pragi, 1912—1913/14.

»Demokracija.« V Ljubljani, 1918—1919.

»Jugoslavija« (naslov v latinici in cirilici, v 9. št. samo v cirilici). Organ Slovencev, a v 9. števk. kot ne-

¹ »Besednik« je bil slovstveni list, a je imel prva leta tudi politični pregled.

odvisno južnoslovansko glasilo. V Petrogradu, štev. 1 do 2. dne 8. oktobra 1916; štev. 3.—4. dne 20. decembra 1916; štev. 5.—6. dne 27. marca 1917; štev. 7.—8. dne 9. julija 1917; štev. 9. dne 1. (14.) septembra 1917.

Dijaški.

»Torbica.« V Ljubljani in Zagrebu, 1862—1864. (Glasilo slovenske, hrvaške in srbske mladine.)

»Vesna.« V Celju, 1892—1894.

»Zora.« Na Dunaju in v Ljubljani, 1895—1919/20 (s presledkom štirih let).

»Novo Doba.« V Pragi, 1898. (Glasilo slovenske, hrvaške in srbske mladine.)

»Glas.« Na Dunaju, 1899—1900. (Glasilo slovenske, hrvaške in srbske mladine.)

»Jug.« Na Dunaju, 1901.

»Omladina.« V Ljubljani, 1904—1914.

»Svoboda.« V Celju in Ljubljani, 1907—1908.

»Preporod.« V Ljubljani, 1912/1913.

*»Zora.« V Pragi, 1913—? (Glasilo slovenske, hrvaške in srbske mladine.)

*»Glas Juga.« V Ljubljani, 1914. (Glasilo slovenske, hrvaške in srbske mladine.)

II.

Politični časniki.

O p o m b a : Znamenje * pomenja, da nisem mogel ugotoviti časovnega reda po dnevu in mesecu, dasi je letnica pravilna.

»Lublanske Novice.« V Ljubljani, 1797—1800.

»Kmetijske in rokodelske novice.« V Ljubljani, 1843—1902.

»Slovenia.« V Novem mestu, 1848. (Izšla je 1. številka za poskušnjo. Njen naslednik je bil list »Sloveniens Blatt.«)

»Celjske Slovenske Novine«, pozneje »Celske Novine« in »Slovenske Novine«. V Celju, 1848—1849.

»Slovenski cerkveni časopis«, oziroma od 1849. leta »Zgodnja Danica« in od 1903. leta »Danica«. V Ljubljani, 1848—1905.

»Sloveniens Blatt.« V Novem mestu, 1848.

»Slovenija.« V Ljubljani, 1848—1850.

*»Cillier Zeitung. Zeitschrift für Stadt und Land mit besonderer Rücksicht auf deutsche und slavische Interessen.« V Celju, 1848—1849.

»Pravi Slovenec.« V Ljubljani, 1849.

»Slavjanski Rodoljub.« V Trstu, 1849. (V slov. in hrv. jeziku.)

»Jadranski Slavjan.« V Trstu, 1850. (V slov. in hrv. jeziku.)

»Ljubljanski Časnik.« V Ljubljani, 1850—1851.

Lo Speculatore Goriziano. — Goriški Oglednik. V Gorici, 1862. (Izšla je 1. številka v ital. in slov. jeziku.)

»Naprej.« V Ljubljani, 1863.

»Umni gospodar.« V Gorici, 1863—1865.¹

»Drau-Post.« V Celovcu, 1863—1866.

»Triglav.« V Ljubljani, 1865—1870. (V nem. jeziku.)

»Slovenec.« V Celovcu, 1865—1867.

»Ilirski Primorjan.« V Trstu, 1866.

»Tržaški Ljudomil.« V Trstu, 1866.

»Domovina.« V Gorici, 1867—1869.

*»Primorec.« V Trstu, 1867—1869, 1871.

»Slovenski Gospodar.« V Mariboru, od 1867. leta dalje.

*»Slovenski Primorec.« V Trstu, 1868.

»Slovenski Narod.« V Mariboru, 1868—1872; v Ljubljani od 6. X. 1872. dalje.

»Kärntner-Blatt.« V Celovcu, 1869—1876.

»Jadranska Zarja.« V Trstu, 1869—1870.

*»Slovanska Lipa.« Na Dunaju, 1870—1871.

»Pavliha.« Na Dunaju, 1870.

»Slobodni Slovenec.« V Mariboru, 1870. (Nemškutarski list kot priloga k »Tagesbote für Untersteiermark«.)

¹ Obsegal je poleg gospodarstva tudi politiko.

- »Südslavische Zeitung.« V Sisku, 1871.
»Soča.« V Gorici, 1871—1891, zopet 1892/93 do 1915.
»Glas.« V Gorici, 1872—1875.
»Slovenski Tednik.« V Ljubljani, 1873—1875.
»Slovenec.« V Ljubljani, od 1873. leta dalje.
»Edinost.« V Trstu, od 1876. leta dalje.
»Kärntner-Volksstimme.« V Celovcu, 1876—1883.
»Südsteirische Post.« V Mariboru, 1881—1900.
»Mir.« V Celovcu, od 1882. leta dalje.
- »Ljudski Glas.« V Ljubljani, 1882—1884. (Leta 1885. je izšla 1 številka.)
»Kmetški prijatelj« (Der Bauernfreund). V Celju, 1882—1885. (Nemškutarski list v slov. in nem. jeziku.)
»Ljubljanski List.« V Ljubljani, 1884—1885.
»Slovenski Delavec.« V Trstu, 1884.
»Dolenjske Novice.« V Novem mestu, od 1885. leta dalje.
»Resni glasovi.« V Ljubljani, 1885. (Za 1886. leto je izšla 1 številka.)
»Domoljub.« V Ljubljani, od 1888. leta dalje. (Prvi letnik kot priloga »Slovincu«.)
»Obrtnik.« V Ljubljani, 1888—1889. (Kot strokovno glasilo je izhajal že leta 1883—1884.)
*»Novi čas.« V Ljubljani, 1889. (Takoj 1. številka zaplenjena.)
»Nova Soča.« V Gorici, 1889—1892.
»Gorica.« V Gorici, 1890—1891. (Priloga »Soči«.)
»Delavski list.« V Trstu, 1890—1891.
»Domovina.« V Celju, 1891—1908.
»Rodoljub.« V Ljubljani, 1891—1903.
»Primorec.« V Gorici, 1893—1914. (Leta 1893. kot priloga »Soči«.)
»Sloga.« V Gorici, 1893—1895.
»Primorski list.« V Trstu in Gorici, 1893—1914.
»Novičar.« V Trstu, 1893. (Priloga »Edinosti«.)
»Delavec.« V Ljubljani, Zagrebu, na Dunaju in v Trstu, 1893—1898.

»Štajerski kmet.« V Mariboru, 1894—1895. (Nemškutarski list.)

»Glasnik.« V Ljubljani, 1894/95—1899.

»Svoboda.« Na Dunaju in v Trstu, 1896—1898.

»Slovenski List.« V Ljubljani, 1896—1903.

»Zarja.« V Ljubljani, 1897.

»Luč.« V Celju, 1897.

»Bela Ljubljana.« V Ljubljani, 1897.

»Koroški kmetski list.« V Celovcu, 1898—1899.
(Nemškutarski list kot priloga nemški »Bürger- und Bauern-Zeitung«.)

*»Delavec. Rdeči prapor«, oziroma od 1905. leta
»Rdeči prapor.« V Trstu in Ljubljani, 1898—1911.

*»Delavski Prijatelj.« V Gorici, 1898—1899.

*»Adriatische Post.« V Gorici in Pulju, 1899—?

»Novi List.« V Trstu, 1899—1908.

»Gorica.« V Gorici, 1899—1914.

*»Narod.« V Gorici, 1900.

»Gorenjec.« V Kranju, 1900—1916. (Leta 1905. je imel 2 številki priloge »Dolenjec«.)

»Štajerc.« V Ptuju, 1900—1918. (Nemškutarski list.)

»Südsteirische Presse.« V Mariboru, 1901 do 1904.

»Jednakopravnost.« V Idriji — Gorici, 1901 do 1903.

»Naš Dom.« V Mariboru, 1901—1913. (Do 1909. leta političen, pozneje mladinski list.)

»Svetilnik.« V Trstu, 1901—1902.

»Naprej.« V Idriji in Ljubljani, 1903—1911.

»Slovenski Štajerc.« V Kamniku in Kranju, 1904 do 1905.

»Jeseniška Straža.« Na Jesenicah, 1904/05 do 1905/06. (Od 16. do 46. štev. 1906. leta kot priloga »Gorenjcu«.)

»Notranjec.« V Postojni in Ljubljani, 1904/05 do 1909.

»Naš List.« V Kamniku in Ljubljani, 1905—1909.
(Priloga »Kamničan«, 1905—1907.)

»Naša moč.« V Ljubljani, 1905/06—1918/19.

- »Dolenjec« V Novem mestu, 1906.
- »Novi Slovenski Štajerc«, oziroma od 1909. leta
- »Sloga«. V Ljubljani, 1906—1910.
- »Slovenske Pravice.« V Celju 1906.
- »Mladoslovenec.« V Ljubljani, 1906. (Za 1907. leto je izšla 1 številka.)
- »Narodni List.« V Celju, 1906—1914.
- »Posavska Straža.« V Krškem, 1906/07. (Za leto 1908. je izšla 1 številka.)
- »Nova Doba.« V Ljubljani, 1907—1908.
- »Slovenija.« V Ljubljani, 1907.
- »Naš glas«, oziroma od 1909. leta »Kmečki glas«.
- V Gorici, 1907—1910.
- »Korošec.« V Celovcu, 1907—1911.
- »Zarja.« V Trstu, 1908—1909.
- »Delavski List.« V Trstu, 1908—1909.
- »Belokranjec.« V Ljubljani, 1908—1909.
- »Slovenski Meščan.« V Ljubljani, 1908.
- * »Delavski tovariš.« V Gorici 1908.
- »Narodni delavec.« V Trstu, 1908—1911.
- »Narodni Dnevnik.« V Celju, 1909—1910.
- »Straža.« V Mariboru, od leta 1909. dalje.
- »Slovenski Dom.« V Ljubljani, 1909—1914.
- »Novi čas.« V Gorici, 1909/10—1915.

- »Jutro.« V Ljubljani in Trstu, 1910—1912.
- »Triglav.« V Radovljici, 1910. (Izšli sta 2 številki.)
- »Narodni Socijalist.« V Ljubljani, 1911. (Leta 1919. je izšlo zopet 24 števil.)
- »Zarja.« V Ljubljani, 1911—1914.
- »Dan.« V Ljubljani, 1912—1914.
- »Sava.« V Kranju, 1913—1917.
- »Domačin.« V Ljubljani, 1913—1915. (Vladni list.)
- »Goriški List.« V Gorici, 1914—1915.

- »Naprej.« V Ljubljani, od 1917. leta dalje.
- »Jugoslovan.« V Ljubljani, 1917—1918.
- »Resnica.« V Ljubljani, 1917—1918.
- »Domovina.« V Ljubljani, od 1918. leta dalje.

»Novice.« V Ljubljani, 1918.

»Goriška Straža.« V Gorici, od 1918. leta dalje.

»Jugoslavija.« V Ljubljani, od 1918. leta dalje.

III.

Življenjepisi politikov, publicistov in žurnalistov.

A.

1. Alešovec Jakob (24. VII. 1842—17. X. 1901). Alešovčevi Izbrani spisi, 3. zv. (Jos. Volc). — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Lj. Zvon, 1901. — Slovenec 1901, 239; 1909, 298 (Adolf Robida). — Slov. Narod, 1901, 240.

2. Ambrož Mihael (14. II. 1808—25. IV. 1864). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Novice, 1864, 17. — Zg. Danica 1864, 13.

B.

3. Barbo Josip, grof (25. X. 1825—23. XI. 1879). Novice, 1879, 48. — Slovenec 1879, 132. — Slov. Narod, 1879, 271, 275.

4. Belec Ivan (3. IV. 1856—9. VI. 1889). Drobtnice, 1889 (dr. Fr. Lampe). — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Lj. Zvon, 1889 (Fr. Levec). — Slovanski Svet, 1889, 13. — Slovenec, 1889, 132. — Slov. Narod, 1889, 134.

5. Benkovič Josip (25. II. 1869—5. XI. 1901). Dom in Svet, 1901 (Viktor Steska). — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Slovenec 1901, 256 (dr. Aleš Ušeničnik).

6. Bleiweis Janez, dr. (19. XI. 1808—29. XI. 1881). Biografije: Bezenšek-Celestinova, Levčeva, Marnova, Tomišnkova, Šulekova. — Bleiweisova politična korespondenca (dr. Lončar). — Bleiweisov Zbornik (dr. Demeter Bleiweis, dr. Lokar, dr. Prijatelj in drugi). — Glaserjeva Zgodovina III. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Holz, Spomini itd. — Ilustr. nar. koledar, 1889. — Jugoslovan, 1918, 24 (dr. Lenard). — Koledar Družbe sv. Moh., 1883 (Iv. Vrhovec). — Kres, 1882 (Pavlovski). — Lj. Zvon, 1891 (Svetčev govor); 1920 (dr. Žigon). — Lončarjeva monografija. — Novice, 1881, 48—49; 1882, 38 (Ivan Lavrenčič); 1883, 23—26 (Jos. Cimperman). — Slovan, 1884. — Slovenec, 1881, 134—135; 1882, 2—5 (Jos. Virk). — Slov. Gospodar, 1881, 48. — Slov. Narod, 1878, 265—268 (Fr. Levec); 1881, 273—274; 1883, 277 (dr. Tavčar). — A. Trstenjakov Spomenik slov. vzaj. — Zgodnja Danica, 1881, 48. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

7. Božič Janez (15. X. 1829—22. V. 1884). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Kol. Družbe sv. Moh., 1886 (Filip Haderlap). — Kres, 1884. — Lj. Zvon, 1884 (Fr. Levec). — Slovan, 1884.

C.

8. Cegnar Fran (8. XII. 1826—14. II. 1892). Dom in Svet, 1892 (dr. Glaser). — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Holz, Spomini itd. — Jezičnik, 1891 (Jos. Marn). — Koledar Družbe sv. Moh., 1894 (dr. Glaser). — Lj. Zvon, 1892. — Nova Soča, 1892, 8. — Slovanski Svet, 1892, 4. — Slovenec, 1892, 36. — Slov. Narod, 1892, 37. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

9. Celestin Fran, dr. (13. XI. 1843—30. X. 1895). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Ilustr. nar. kol., 1892. — Lj. Zvon, 1896 (Fr. Göstl). — Popotnik, 1895. — Slovan, 1884. — Slovanski Svet, 1895, 43 (Fr. Podgornik). — A. Trstenjakov Spomenik slov. vzaj.

10. Cigale Matej (2. IX. 1819—20. IV. 1889). Dom in Svet, 1889. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Ilustr. nar. koledar, 1890. — Jezičnik, 1890 (Jos. Marn). — Koledar Družbe sv. Moh., 1894 (Iv. Navratil). — Lj. Zvon, 1889 (Fr. Levec). — Slovan, 1887 (dr. Majaron). — Slovanski Svet, 1889, 8. — Slovenec, 1889, 92 (Jos. Marn). — Slov. Narod, 1889, 93. — Slov. Pravniki, 1889 (dr. Majaron). — Zora, 1852 (dr. Razlag).

11. Costa Etbin Henrik, dr. (18. X. 1832—28. I. 1875). Besednik, 1875, 2. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Holz, Spomini itd. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Novice, 1873, 42 (dr. Costa); 1875, 5—6; 1876, 4 (Jos. Cimperman). — Slovenec, 1875, 13. — Slov. Narod, 1868, 7—8 (Fr. Levstik); 1873, 231; 1875, 26; 1878, 34. — Urbasova biografija. — Zgod. Danica, 1875, 6. — Zora (Maribor), 1875.

C.

12. Čebašek Andrej, dr. (14. XI. 1820—27. I. 1899). Dom in Svet, 1899 (dr. Fr. Lampe). — Drobčinice, 1898 (dr. Fr. Lampe). — Glaserjeva Zgodovina, III., IV. (Jos. Benkovič). — Jezičnik, 1892 (Jos. Marn). — Slovenec, 1899, 22. — Slov. Narod, 1899, 22. — Voditelj v bogosl. vedah, 1916 (dr. Jos. Lesar).

13. Černe Anton (15. I. 1813—11. IV. 1891). Novice, 1891, 15. — Slovenec, 1891, 84. — Slov. Narod, 1891, 85.

D.

14. Dečko Ivan, dr. (9. VIII. 1859—3. XI. 1908). Geršakovi Ormoški spomini. — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Narodni List, 1908, 45—46. — Novi Slovenski Stajerc, 1908, 31. — Slovenec, 1908, 255. — Slov. Gospodar, 1908, 45—46. — Slov. Narod, 1908, 258. — Slov. Pravniki, 1908.

15. Dermota Anton, dr. (1. I. 1876—3. V. 1914). Dan, 1914, 856. — Edinost, 1914, 92. — Naši Zapiski, 1914 (Abditus, Anton Kristan, dr. Lončar, dr. Tuma in drugi). — Slovan, 1914 (O. Župančič, dr. V. Zupan); 1915 (dr. V. Zupan). — Slovenec, 1914,

101. — Slov. ilustr. tednik, 1914, 20. — Slov. Narod, 1914, 100. — Slov. Pravnik, 1914. — Soča, 1914, 30. — Zarja, 1914, 834. — Žepni kol. za delavce sploh in prometne služabnike, 1915.

16. **Dežman Dragotin, Deschmann Karl** (3. I. 1821—11. III. 1889). Glaserjeva Zgodovina, III. — Ježičnik, 1890 (Jos. Marn). — Lj. Zvon, 1889 (Fr. Levec). — Mitteilungen des Muscalvereines f. Krain, 1889 (Ant. Globočnik). — Novice, 1889, 11. — Slovanski Svet, 1889, 6. — Slovenec, 1889, 59 (Jos. Marn). — Slov. Narod, 1889, 60.

17. **Dolenc Viktor** (22. XII. 1841—20. VII. 1887). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Koledar Družbe sv. Moh., 1889 (Ign. Žitnik). — Lj. Zvon, 1887 (Fr. Levec). — Novice, 1887, 30. — Slovian, 1887 (dr. H. Dolenc). — Slovenec, 1887, 163. — Slov. Narod, 1887, 162. — Soča, 1887, 30.

18. **Dolinar Ivan** (26. VIII. 1840—6. VI. 1886). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Holz, Spomini itd. — Ilustr. nar. koledar, 1891. — Lj. Zvon, 1886 (Žvab). — Popotnik, 1886. — Slovian, 1886. — Slovenec, 1886, 128. — Slov. Narod, 1886, 128. — Soča, 1886, 24.

19. **Dominkuš Ferdinand, dr.** (9. VII. 1829—23. I. 1901). Glaserjeva Zgodovina, III. — Novice, 1901, 4. — Slov. Narod, 1901, 20. — Slov. Pravnik, 1901.

20. **Drofenik Rok** (31. VII. 1869—23. II. 1903). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Naši Zapiski, 1902/3. — Slovenec, 1903, 44, 46. — Slov. Narod, 1903, 43, 46 (po »Edinosti«).

E.

21. **Einspieler Andrej** (13. XI. 1813—16. I. 1888). Dom in Svet, 1898. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Holz, Spomini itd. — Ježičnik, 1890 (Jos. Marn). — Kalanova biografija. — Koledar Družbe sv. Moh., 1884 (Iv. Vrhovec); 1888 (dr. Ivan Boreski); 1889 (Ign. Žitnik); 1914 (dr. Fr. Kotnik). — Kres, 1882 (dr. Jakob Sket). — Lj. Zvon, 1882 (Fr. Levec). — Novice, 1888, 3. — Slovanski Svet, 1888, 3. — Slovenec, 1887, 12. — Slov. Gospodar, 1888, 4. — Slov. Narod, 1888, 12. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

22. **Einspieler Lambert** (10. IX. 1840—3. II. 1906). Dom in Svet, 1906. — Koledar Družbe sv. Moh., 1907. — Mir, 1906, 6. — Slovenec, 1906, 28. — Slov. Narod, 1906, 28.

G.

23. **Gabrijeljčič (Gabrijevčič) Josip, dr.** (30. I. 1840—24. III. 1909). Primorski List, 1909, 13. — Slov. Narod, 1909, 70. — Voditelj v bog. vedah, 1916 (dr. Jos. Lesa.).

24. **Geršak Ivan, dr.** (4. XI. 1838—24. II. 1911). Glaserjeva Zgodovina, III. — Lj. Zvon, 1911 (dr. Šlebinger). — Macunova Zgodovina. — Slov. Narod, 1911, 46, 48. — Slov. Pravnik, 1911.

25. **Globočnik Anton** (20. V. 1825—2. III. 1912). Carniola, 1912 (Milan Pajk). — Dom in Svet, 1912. — Glaserjeva Zgodo-

vina, IV. — Lj. Zvon, 1912. — Slovenec, 1912, 56. — Slov. Narod, 1912, 53. — Slov. Pravnik, 1912 (dr. Majaron).

26. Godina Josip (20. III. 1808—29. I. 1884). Avtobiografija. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Kres, 1884 (dr. Fr. Simonič). — Lj. Zvon, 1884 (Gregor Jereb). — Slov. Narod, 1884, 26.

27. Gorjup (Goriup) Anton (1811 ali 1812—1. XII. 1883). Novice, 1883, 49. — Slovan, 1884. — Slov. Narod, 1883, 277. — Soča, 1883, 49.

28. Grablovic Anton (17. I. 1864—27. VII. 1904). Slov. Narod, 1904, 170. — Žepni kol. za slov. delavce, 1905.

29. Grabrijan Jurij (22. III. 1800—22. VI. 1882). Dom in Svet, 1893 (Iv. Lavrenčič). — Glaserjeva Zgodovina, III. — Soča, 1882, 25. — Jezičnik, 1886 (Jos. Marn). — Novice, 1882, 26 (Ivan Lavrenčič). — Slovenec, 1882, 70. — Slov. Narod, 1882, 141. — Soča, 1882, 25. — Zg. Danica, 1882, 26.

H.

30. Herman Mihael (24. IV. 1822—15. XII. 1883). Koledar Družbe sv. Moh., 1885 (Ivan Vrhovec). — Novice, 1883, 51. — Popolnik, 1883. — Slovan, 1884. — Slovenec, 1883, 214. — Slov. Gospodar, 1883, 51. — Slov. Narod, 1883, 288. — Zg. Danica, 1883, 51.

31. Hitzinger Peter (29. VI. 1812—30. VIII. 1867). Dom in Svet, 1898 (Jos. Benkovič). — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Jezičnik, 1874 (Jos. Marn). — Novice, 1867, 36.

32. Hohenwart Karol, grof (12. II. 1824—26. IV. 1899). Novice, 1899, 18. — Slovanski Svet, 1899, 8. — Slovenec, 1899, 97. — Slov. Narod, 1899, 97. — Soča, 1899, 34.

33. Hrast Janez Nep., dr. (23. III. 1830—18. IX. 1874). Kociančičeva biografija. — Novice, 1874, 39. — Slovenec, 1874, 115, 132. — Voditelj v bog. vedah, 1916 (dr. Jos. Lesar). — Zg. Danica, 1874, 39.

J.

34. Jeran Luka (16. X. 1818—25. IV. 1896). Dom in Svet, 1896 (dr. Fr. Lampe). — Duh. Pastir, 1896 (Andr. Kalan). — Glaserjeva Zgodovina, III., — Grafenauerjeva Zgodovina, I., II. — Ilustr. nar. koledar, 1898. — Jezičnik, 1889 (Jos. Marn). — Lj. Zvon, 1896. — Novice, 1896, 18. — Popolnik, 1896 (po »Novicah«). — Slovanski Svet, 1896, 13. — Slovenec, 1896, 96. — Slov. List, 1897, 17—18 (Karol Cankar). — Slov. Narod, 1896, 96. — Zgod. Danica, 1896, 18.

35. Jurčič Josip (4. III. 1844—3. V. 1881). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Holz, Spomini itd. — Jezičnik, 1883 (Jos. Marn). — Koledar Družbe sv. Moh., 1883 (Iv. Vrhovec). — Kres, 1881 (Pavlovski). — Lj. Zvon, 1888 (Fr. Levec); 1889 in 1890 (dr. Jos. Vošnjak). — Slovan,

1884; 1911 (Gerbič, dr. Ilešič, Koder, dr. Lah, Pleteršnik, dr. Jos. Vošnjak). — Slovenec, 1881, 51. — Slov. Gospodar, 1881, 18. — Slov. Narod, 1881, 101, 102 (Fr. Levec), 106 (dr. Val. Zarnik); 1893, 75. — A. Trstenjakov Spomenik slov. vzaj.

K.

36. **Kafol Filip Jakob** (4. V. 1820—29. II. 1864). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Novice, 1864, 10. — Slov. Večernice, 1878. — Zgod. Danica, 1864, 8.

37. **Kavčič Matija, dr.** (1802 ali 1803—11. X. 1863). Novice, 1863, 41. (Slovenska javnost je pozabila moža, ki je prvi v avstrijskem državnem zboru 1848. leta sprožil vprašanje, da morajo izginiti zgodovinske kronovine, ker so narodnosti temelj avstrijske države.)

38. **Kersnik Janko** (4. IX. 1852—28. VII. 1897). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Ilustr. nar. koledar, 1898 (dr. Vidic). — Lj. Zvon, 1897 (Fr. Levec); 1898 (dr. Fr. Zbašnik). — Novice, 1897, 31. — Prijateljeva monografija. — Slovanski Svet, 1897, 10. — Slovenec, 1897, 169—170. — Slov. List, 1897, 61—62 (dr. Lončar). — Slov. Narod, 1897, 169 do 170, 172 (dr. Tavčar). — Veda, 1914 (dr. Lončar).

39. **Klavžar Ernst** (8. I. 1841—10. XI. 1920). Jugoslavija, 1920, 273. — Slov. Narod, 1920, 261.

40. **Klun Karol** (15. X. 1841—8. VI. 1896). Ilustr. nar. koledar, 1897. — Koledar Družbe sv. Moh., 1898 (Jan. Kromer). — Novice, 1896, 24. — Popotnik, 1896. — Slovenec, 1896, 129. — Slov. Narod, 1896, 129. — Soča, 1896, 24 (po Slov. Naroduc). — Zgod. Danica, 1896, 24.

41. **Klun Vinko Fererl, dr.** (13. IV. 1823—15. VII. 1875). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Novice, 1867, 3; 1875, 29. — Slovenec, 1875, 85. — Slov. Narod, 1869, 98; 1875, 161. — Zgod. Danica, 1875, 30.

42. **Kočevar Štefan, dr.** (15. VIII. 1808—22. II. 1883). Flegeričeva biografija. — Geršakovi Ormoški spomini. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Koledar Družbe sv. Moh., 1884 (Iv. Vrhovec). — Kres, 1883 (Dav. Trstenjak). — Lj. Zvon, 1883 (Fr. Levec). — Macunova Zgodovina. — Slov. Gospodar, 1883, 9. — Slov. Narod, 1878, 256; 1883, 44, 52 (dr. Folnegović). — Soča, 1883, 9.

43. **Kosar Fran** (10. IX. 1823—11. VI. 1894). Dom in Svet, 1894 (dr. Anton Medved). — Glaserjeva Zgodovina, III. — Ilustr. nar. koledar, 1896. — Jezičnik, 1892 (Jos. Marn). — Križaničeva biografija. — Lj. Zvon, 1894. — Macunova Zgodovina. — Slovanski Svet, 1894, 12. — Slovenec, 1894, 131, 133. — Slov. Gospodar, 1894, 24—25, 27. — Slov. Narod, 1894, 133—134. — Vesna, 1894.

44. **Kozler Peter** (16. II. 1824—16. IV. 1879). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Slov. Narod, 1879, 92—94 (Fr. Levec).

45. **Kramer Fr. Ks.** (16. XI. 1801—30. VI. 1884). Avtobiografija. — Koledar Družbe sv. Moh., 1886 (Filip Haderlap). — Novice, 1884, 27. — Slovenec, 1884, 149.

46. **Kranjec (Krajnc) Josip, dr.** (17. II. 1821—22. II. 1875). Glaserjeva Zgodovina, III. — Ilustr. nar. kol., 1901 (dr. Verstovšek). — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Macunova Zgodovina. — Slovan, 1885 (dr. Ed. Volčič). — Slovenec, 1875, 27. — Slov. Gospodar, 1875, 11. — Slov. Pravnik, 1900 (posnetek iz »Slovanca«). — A. Trstenjakov Spomenik slov. vzaj.

47. **Krek Janez Evangelist, dr.** (25. XII. 1865—8. X. 1917). Biografije: Dolenčeva, Rogulje, Wendlova. — Bogoljub, 1917 (Janez Kalan). — Carniola, 1917 (dr. Mantuani). — Čas, 1917 (dr. Aleš Ušeničnik). — Dom in Svet, 1917 (Ivan Dolenc, F. S. Finžgar). — Društveni koledarček Slov. kršč. soc. zveze za l. 1906 (dr. Evg. Lampe). — Duhovni Pastir, 1917 (Al. Stroj). — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Ilustr. Glasnik, 1917, 7 (Andr. Kalan). — Koledar Družbe sv. Mohorja, 1919 (Ivan Dolenc); 1920 (Janez Hutter). — Lj. Zvon, 1917 (dr. Lončar, Oton Župančič); 1918 (Abditus). — Luč, Almanak hrv.-slov. kat. nar. djaštva (Ivan Dolenc in drugi). — Mentor, 1917/18 (dr. Samsa). — Mladost, 1916 (Komlanec); 1917 (Komlanec). — Naprej, 1917, 78, 77, 78 (Iv. Cankar). — Narodni Gospodar, 1920 (M. Moškerc). — Naša Moč, 1916/17, 46—51 (M. Moškerc); 1917/18, 2—4 (M. Moškerc), 21, 44, 47 (Jos. Abram). — Ob 50 letnici dr. Jan. Ev. Kreka (članki Dolenc, dr. Ježa, Komlanec, Kralja, dr. Puntarja in drugih). — Slovan, 1917 (Anton Melik). — Slovenec, 1917, 231—235, 236 (dr. Korošec), 237—239, 241—242, 244—246; 1918, 89 (Fr. Smodej), 91 (F. S. Finžgar). — Slov. Narod, 1917, 231 do 233, 235—236. — Voditelj v bog. vedah, 1907 (dr. Medved); 1916 (dr. Jos. Lesar). — Zlata Doba, 1917.

L.

48. **Lampe Evgen, dr.** (18. XI. 1874—16. XII. 1918). Carniola, 1918/19 (dr. Mantuani). — Dom in Svet, 1918. — Jugoslavija, 1918, 3. — Mladost, 1919 (Komlanec). — Naša Moč, 1914, 48. — Slovenec, 1918, 289, 291 (dr. Aleš Ušeničnik). — Slov. Narod, 1918, 289.

49. **Lampe Fr., dr.** (23. II. 1859—24. IX. 1900). Dom in Svet, 1900 (Mih. Bulovec, Andrej Kalan, dr. E. Lampe in drugi); 1917 (F. S. Finžgar, Andr. Kalan, dr. Krek in drugi). — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Lj. Zvon, 1900 (Aškerc). — Novice, 1900, 39. — Slovenec, 1900, 218 do 219; 1910, 194 (dr. Opeka). — Slov. Narod, 1900, 220. — Zg. Danica, 1900, 39 (Tomo Zupan).

50. **Lavrič Karol, dr.** (1820—3. III. 1876). Glaserjeva Zgodovina, III. — Novice, 1876, 10 (Andrej Marušič). — Oblakova biografija, Slovenec, 1876, 33. — Slov. Narod, 1876, 55, 59 (Davorin Trstenjak), 63—64 (Blaže Pernišek); 1882, 50 (Blaže Pernišek), 1916, 52. — Soba, 1878, 10—12 (Viktor Dolenc).

51. **Levstik Fran** (28. IX. 1831—16. XI. 1887). Bleiweisov Zbornik (dr. Grafenauer). — Dom in Svet, 1888. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Holz, Spomini itd. — Jezičnik, 1890 (Jos. Marn). — Levčeva biografija v Levstikovih Zbranih spisih, V. — Lj. Zvon, 1887; 1889 (Jos. Stritar); 1891 (Fr. Levec). — Novice, 1887, 47. — Slovan, 1887; 1916 (dr. Avg. Zigon). — Slovenec, 1887, 261, 262 (Jos. Marn); 1888, 69 (Malej Močnik). — Slov. Narod, 1872, 113; 1887, 261 do 262. — Slovenski pesniki in pisatelji: Fran Levstik (Fr. Erjavec). — Zgod. Danica, 1887, 46.

52. **Mahnič Anton**, dr. (14. IX. 1850—14. XII. 1920). Čas, 1920, 1921 (dr. Pregelj, dr. Srebrnič, dr. Aleš Ušeničnik in drugi). — Dom in Svet, 1897 (dr. Fr. Lampe); 1898 (dr. Jos. Pavlica); 1921 (dr. Pregelj, dr. Stele). — Glaserjeva Zgodovina, IV. (Jos. Benkovič). — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Jugoslavija, 1920, 302. — Jutro, 1920, 99. — Katoliški Obzornik, 1897 (dr. Jos. Pavlica). — Mladika (Gorica), 1921 (Venčeslav Beke). — Naša Zapiski, 1920 (dr. Lončar). — Plamen, 1921, 1 (dr. Srebrnič). — Slovenec, 1920, 285, 294 (dr. Srebrnič). — Slov. Narod, 1920, 289. — Večerni List, 1920, 282 (Fr. Terseglav). — Zora (Ljubljana), 1910/11 (J. Salsa).

53. **Majar Matija** (7. II. 1809—31. VII. 1892). Dom in Svet, 1893. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, I, II. — Ilustr. nar. koledar, 1892. — Jezičnik, 1890 (Jos. Marn). — Koledar Družbe sv. Moh., 1895 (Jos. Rozman). — Lj. Zvon, 1892 (dr. Glaser). — Mir, 1909, 7. — Popotnik, 1892. — Slovan, 1884. — Slovanski Svet, 1892, 15. — Slovenec, 1892, 176; 1909, 30, 33 (Savo Zorič). — Slov. Branik, 1909. — Slov. Narod, 1874, 48—53. — A. Trstenjakov Spomenik slov. vzaj. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

54. **Marušič Andrej** (7. XII. 1828—17. X. 1898). Avtobiografija. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1892 (Jos. Marn). — Slov. Narod, 1898, 240. — Soča, 1898, 83.

55. **Melcer Dragotin** (27. I. 1814—8. III. 1878). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Novice, 1878, 11. — Slovenec, 1878, 29, 31 (Istinič = Jos. Marn). — Slov. Narod, 1878, 58.

56. **Miklosich Fran**, dr. (20. XI. 1818—7. III. 1891). Biografiji: Murkova in A. Trstenjakova. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, I, II. — Ilustr. nar. koledar, 1898. — Jezičnik, 1888 (Jos. Marn). — Koledar Družbe sv. Moh., 1892 (dr. Jožef Pajk). — Slovan, 1884. — Slovanski Svet, 1891, 5. — Slov. Narod, 1883, zlasti 234—235 (Božidar Raič). — A. Trstenjakov Spomenik slov. vzaj.

57. **Missia Jakob**, dr. (30. VI. 1838—24. III. 1902). Dolenjske Novice, 1902, 9—11 (dr. Opeka). — Dom in Svet, 1898 (dr. Fr. Lampe); 1902. — Domoljub, 1902, 7, 8—10 (dr. Opeka). — Drobtnice, 1888 (dr. Lesar). — Duhovni Pastir, 1902 (dr. Faidutti). — Edinost, 1902, 68, 76 (Fr. Podgornik). — Gorenjec, 1902, 13. — Kat. Obzornik, 1902 (dr. Aleš Ušeničnik). — Slo-

venec, 1898, 110—112; 1902, 68, 72, 74. — Slov. Narod, 1898, 109; 1902, 69. — Slov. Učitelj, 1902, 8. — Soča, 1902, 37. — Zgod. Danica, 1902, 15.

58. Mlakar Ivan, dr. (5. VI. 1845—16. IV. 1914). Slovenec, 1914, 86. — Voditelj v bog. vedah, 1914 (dr. Lukman).

59. Mosche Alfonz, dr. (6. VII. 1839—15. I. 1901). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Novice, 1901, 3. — Slovenec, 1901, 13. — Slov. Narod, 1901, 13. — Slov. Pravnik, 1901 (dr. Majaron).

60. Muršec Josip, dr. (1. III. 1807—25. X. 1895). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1890 (Jos. Marn). — Macunova Zgodovina. — Murščeva korespondenca (dr. Ilešič). — Novice, 1880, 36 (Dav. Trstenjak). — Popotnik, 1895. — Slovan, 1887, 6. — Slovanski Svet, 1895, 42. — Slovenec, 1895, 247. — Slov. Narod, 1895, 249. — Vrbanova biografija. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

61. Nabergoj Ivan (28. V. 1835—10. XI. 1902). Dom in Svet, 1902. — Edinost, 1902, 208. — Ilustr. nar. koledar, 1903. — Novice, 1902, 38. — Slovan, 1902/3 (Marica Bartol). — Slovenec, 1902, 208. — Slov. Narod, 1902, 208. — Soča, 1902, 99.

62. Obreza Adolf (7. IX. 1834—26. IX. 1886). Novice, 1886, 39. — Slovan, 1886. — Slovenec, 1886, 220. — Slov. Narod, 1886, 221.

63. Pajk Janko, dr. (19. XII. 1837—7. XI. 1899). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Dom in Svet, 1899 (dr. Fr. Lampe). — Ilustr. nar. koledar, 1901 (M. Pirnat). — Lj. Zvon, 1899; 1900 (M. Pajk). — Novice, 1899, 46. — Slovenec, 1899, 256. — Slov. Narod, 1874, 82 (Janko Pajk); 1899, 255. — Zbornik Slov. Matice, 1900 (M. Pajk).

64. Parapat Janez (9. XII. 1838—7. IV. 1879). Dom in Svet, 1894 (Jos. Benkovič). — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Slovenec, 1879, 43. — Slov. Narod, 1879, 85 (Iv. Belec).

65. Pavlica Josip, dr. (12. XII. 1862—5. X. 1902). Dom in Svet, 1902. — Glaserjeva Zgodovina, IV. (Jos. Benkovič). — Katoliški Obzornik, 1902 (dr. Al. Ušeničnik). — Slovan, 1902/3. — Slovenec, 1902, 229. — Slov. Narod, 1902, 230. — Slov. Učitelj, 1902, 20. — Voditelj v bog. vedah, 1903, 1916 (dr. Jos. Lesar).

66. Pfeifer Viljem (30. VIII. 1842—9. XII. 1917). Slovenec, 1917, 282. — Slov. Narod, 1917, 282, 288.

67. Pintar Lovro (2. VIII. 1814—10. IX. 1875). Dom in Svet, 1899 (Fr. Rebó). — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, I. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Novice, 1875, 37. — Slovenec, 1875, 108. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

68. Podgornik Fran (1846—16. IX. 1904). Dom in Svet, 1904. — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Lj. Zvon, 1904. — Omladina, 1904. — Slovan, 1903/4. — Slovanski Svet, 1899, 15 (Fr. Podgornik). — Slov. Narod, 1893, 75 (Fr. Podgornik); 1904, 214.

69. Pogačar Janez Krizostom, dr. (22. I. 1811—25. I. 1884). Duh. Pastir, 1884. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Ilustr. nar. koledar, 1889. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Kres, 1884 (Anton Žlogar). — Lampetova biografija. — Lj. Zvon, 1884 (Fr. Le-

vec). — Novice, 1884, 5. — Slovan, 1885. — Slovenec, 1884, 22 (Jos. Marn). — Slov. Narod, 1884, 21. — Voditelj v bog. vedah, 1916 (dr. Lesar). — Zg. Danica, 1884, 5.

70. **Poklukar Josip, dr.** (7. III. 1837—17. III. 1891). Ilustr. nar. koledar, 1899 (Drag. Hribar). — Lj. Zvon, 1891. — Novice, 1891, 11. — Slovanski Svet, 1891, 6. — Slovenec, 1891, 62. — Slov. Narod, 1891, 62.

71. **Potočnik Blaž** (31. I. 1799—20. VI. 1872). Dom in Svet, 1891 (dr. Fr. Lampe). — Glaserjeva Zgodovina, II. — Grafenauerjeva Zgodovina, I. — Jezičnik, 1885 (Jos. Marn). — Letopis Slov. Matice, 1872/73 (J. Zan). — Novice, 1872, 26. — Zgod. Danica, 1872, 26. — Žirovnikova biografija.

72. **Povše Fran Sal.** (1. I. 1845—4. I. 1916). Bogoljub, 1916. — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Koledar Družbe sv. Moh., 1918 (dr. Val. Rožič). — Mladost, 1916 (Komlanec). — Slovenec, 1916, 3, 4 (Jarc, dr. E. Lampe), 5 (dr. Krek). — Slov. Narod, 1916, 3.

73. **Prelog Matija, dr.** (27. X. 1813—27. I. 1872). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Letopis Slov. Matice, 1872/73 (po »Slov. Narodu«). — Macunova Zgodovina. — Novice, 1872, 5. — Slov. Narod, 1872, 14 (Jurčič). — Verstovškova biografija. — Zgod. Danica, 1872, 5. — Zora (Maribor), 1872 (Dav. Trstenjak).

R.

74. **Radics pl. Peter** (26. IX. 1836—24. IX. 1912). Dom in Svet, 1912. — Lj. Zvon, 1912 (Milan Pajk). — Slovenec, 1912, 220. — Slov. Narod, 1912, 220.

75. **Raič Božidar** (9. II. 1827—6. VI. 1886). Geršakovi Osmoški spomini. — Glaserjeva biografija. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Holz, Spomini itd. — Ilustr. nar. koledar, 1891. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Kres, 1886. — Lj. Zvon, 1886. — Macunova Zgodovina. — Novice, 1886, 23; 1898, 17—18. — Potopnik, 1886, 1898 (Kelc). — Slovan, 1886 (Anton Raič). — Slovenec, 1886, 128 (Jos. Marn). — Slov. Gospodar, 1886, 23—24. — Slov. Narod, 1886, 128. — Soča, 1886, 24. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

76. **Razlag Radoslav, dr.** (12. VII. 1826—5. VI. 1880). Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, I, II. — Holz, Spomini itd. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Macunova Zgodovina. — Mohoričeva biografija. — Slov. Gospodar, 1880, 24. — Slov. Narod, 1880, 129 (Jurčič), 131 (dr. Josip Vošnjak), 132 do 134 (Jos. Cimperman); 1905, 159. — Slov. Pravnik, 1871 (dr. Razlag), 1883 (Al. Hudovernik).

77. **Rozman Josip** (10. I. 1812—12. VIII. 1874). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1886 (Jos. Marn). — Letopis Slov. Matice, 1874 (Mihael Napotnik). — Macunova Zgodovina. — Novice, 1874, 33. — Skuhalova biografija. — Slovenec, 1874, 96, 98, 101—102. — Slov. Gospodar, 1874, 34. — Slov. Narod, 1874, 184—186. — Zgod. Danica, 1874, 33.

78. Rudež Dragotin (2. VII. 1833—21. I. 1885). Glaserjeva Zgodovina, III. — Holz, Spomini itd. — Ilustr. nar. koledar, 1890. — Koledar Družbe sv. Moh., 1886 (Filip Haderlap). — Lj. Zvon, 1885 (Fr. Levec). — Novice, 1885, 4. — Slovan, 1885. — Slovenec, 1885, 18. — Slov. Narod, 1885, 17.

79. Rudmaš Simon (21. X. 1795—30. VI. 1858). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1886 (Jos. Marn). — Slov. Koleda, 1859. — Slov. Glasnik, 1858, 2. zv. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

S.

80. Samec Maks, dr. (10. X. 1844—19. VIII. 1889). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Novice, 1889, 34. — Slovanski Svet, 1889. — Slov. Narod, 1889, 190.

81. Schneid Josip (30. XII. 1839—30. IX. 1884). Koledar Družbe sv. Moh., 1886 (Filip Haderlap). — Novice, 1884, 40. — Slovan, 1884. — Slovenec, 1884, 226. — Slov. Narod, 1884, 226.

82. Sernec Janko, dr. (19. X. 1834—25. I. 1909). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Nar. Dnevnik, 1909, 20. — Sernčeva literarna zapuščina (dr. Lončar). — Sloga, 1909, 4. — Slov. Pravnik, 1909. — Slov. Narod, 1909, 20. — Straža, 1909, 13—16 (Velenčan).

83. Slanc Karol, dr. (18. I. 1851—5. IX. 1916). Lj. Zvon, 1916 (dr. Lončar), 1917 (dr. Lončar). — Slovan, 1916. — Slovenec, 1916, 217 (dr. Marinko). — Slov. Narod, 1916, 204, 254 (dr. Defranceschi). — Slov. Pravnik, 1916.

84. Slomšek Anton Martin (26. XI. 1800—24. IX. 1862). Bogoljub, 1913. — Dom in Svet, 1893 (dr. Medved). — Drobčinice, 1863 (Fr. Kosar). — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, I., II. — Ilustr. nar. koledar, 1890. — Jezičnik, 1886 (Jos. Marn). — Kosarjeva biografija. — Kres, 1881. — Letopis Slovenske Matice, 1868 (dr. Bleiweis). — Lj. Zvon, 1900 (Aškerc). — Medvedova biografija. — Macunova Zgodovina. — Novice, 1859, 38 (Sekolovski); 1862, 40 (Davorin Trstenjak); 1878, 26. — Popotnik, 1886 (Fr. Jamšek), 1903 (dr. Ilešič). — Slovan, 1885 (Andrej Fekonja), 1912 (dr. Ilešič). — Slovanský Přehled, 1901 (dr. Ilešič). — Slovenec (Celovec), 1865, 75—76. — Slov. Glasnik, 1862. — Slov. Večernice, 1863. — A. Trstenjakov Spomenik slov. vzaj. — Učiteljski Tovariš, 1865 (M. Močnik). — Zgod. Danica, 1862, 28, 30, 32—34 (Fr. Kosar). — Zora, 1852 (dr. Razlag).

85. Sveteč Luka (8. X. 1826—21. I. 1921). Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, I., II. — Jezičnik, 1892 (Jos. Marn). — Jugoslavija, 1921, 19. — Jutro, 1921, 19. — Kol. šolske družbe sv. Cirila in Metoda, 1907 (I. P. = Ivan Vrhovnik); 1917 (Ivan Vrhovnik). — Kol. Dr. sv. Moh., 1922 (dr. Detela). — Lj. Zvon, 1916. — Naprej, 1921, 17. — Naši Zapiski, 1921 (dr. Lončar). — Slovan, 1887, 1906/7 (Fr. Govekar). — Slovenec, 1921, 17. — Slov. Narod, 1868, 4—6 (Fr. Levstik); 1916, 230; 1921, 17—19.

S.

86. Škofic Fran, dr. (25. XII. 1848—7. VII. 1902). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda, 1905 (I. Pobiljšar = Iv. Vrhovnik). — Lj. Zvon, 1892. — Slov. Narod, 1892, 153; 1893, 75 (Janko Kersnik). — Slov. Pravniki, 1892.

T.

87. Toman Lovro, dr. (10. VIII. 1827—15. VIII. 1870). Besednik, 1870. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Jezičnik, 1886 (Jos. Marn). — Letopis Slov. Matice, 1875, 174. — Novice, 1870, 33—34. — Praprotnikova biografija. — Triglav, 1870, 65—66. — Slov. Narod, 1870, 95, 98. — Zgod. Danica, 1870, 33. — Zora, 1852 (dr. Razlag).

88. Tomšič Anton (26. V. 1842—26. V. 1871). Besednik, 1871, 11, 12 (Davorin Trstenjak). — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Novice, 1871, 22. — Primorec, 1871, 11. — Slov. Narod, 1871, 61—63 (Jurčič); 1893, 75. — Soča, 1871, 5.

89. Tonkli Josip, dr. (1834—1. XI. 1907). Slovenski Narod, 1907, 255.

90. Trstenjak Anton (10. V. 1853—17. XII. 1917). Gerškovi Ormoški spomini. — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Lj. Zvon 1918 (dr. Šlebinger). — Slov. Narod, 1917, 238.

91. Trstenjak Davorin (8. XI. 1817—2. II. 1890). Biografija Fekonje. — Dom in Svet, 1893 (Fekonja). — Edinost, 1890, 14—19 (dr. Glaser). — Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, I., II. — Holz, Spomini itd. — Jezičnik, 1890 (Jos. Marn). — Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda, 1917 (Ante Beg). — Koledar Družbe sv. Moh., 1891 (dr. Pajk in dr. Šket). — Lj. Zvon, 1890 (Fr. Levec), 1894 (dr. Pajk). — Macunova Zgodovina. — Novice, 1890, 6. — Popotnik, 1890. — Slovan, 1887 (dr. Majaron), 1917 (dr. Glonar). — Slovanski Svet, 1890, 3. — Slovenec, 1890, 27. — Slov. Narod, 1878, 258—259 (Fr. Levec); 1887, 201—208; 1890, 27. — Zora, 1852 (dr. Razlag); Zora (Maribor), 1872.

U.

92. Ulaga Josip, dr. (15. I. 1826—4. X. 1881). Glaserjeva Zgodovina, III. — Jezičnik, 1887 (Jos. Marn). — Kres, 1881. — Lj. Zvon, 1881. — Novice, 1881, 41. — Slovenec, 1881, 112. — Slov. Gospodar, 1881, 40.

V.

93. Vilhar Miroslav (7. IX. 1818—6. VIII. 1871). Glaserjeva Zgodovina, III. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Jezičnik, 1886 (Jos. Marn). — Novice, 1871, 32. — Slovan, 1905/6. — Slovanski Svet, 1893, 8. — Slov. Narod, 1871, 92 (Jurčič). — Soča, 1871, 9. — Tomišškova biografija.

94. Vošnjak Josip, dr. (4. I. 1834—21. X. 1911). Avtobiografija v »Spominih«. — Dol. Novice, 1911, 21. — Dom in Svet, 1904, 1912. — Glaserjeva Zgodovina, IV. — Grafenauerjeva Zgodo-

vina, II. — Ilustr. nar. koledar, 1912. — Jutro, 1911, 595—596. — Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda, 1912. — Koledar Družbe sv. Moh., 1913 (dr. Bog. Vošnjak). — Lj. Zvon, 1911 (dr. Šlebinger). — Mir, 1911, 52. — Nar. List, 1911, 47. — Omladina, 1911 (dr. Lah). — Slovan, 1903/4, 1911 (dr. Ilešič). — Slovanski spomini in jubileji, 1911 (dr. Ilešič). — Slovenec, 1911, 243. — Slovenski Branik, 1911. — Slov. ilustr. tednik, 1911. — Slov. Narod, 1895, 274—275 (Anton Trstenjak); 1911, 244, 246 (dr. De-franceschi); 247 (dr. Ilešič, dr. Bog. Vošnjak). — Veda, 1911 (dr. Bog. Vošnjak). — Vošnjakova literarna in politična korespondenca (dr. Lončar).

95. Vošnjak Mihael (18. IX. 1837—2. VII. 1920). Ilustrovani nar. koledar, 1893, 1908 (Vl. Pušenjak). — Jugoslavija, 1920, 160. — Narodni List, 1907, 41. — Nova Doba, 1907, 62. — Slovan, 1903/4, 1906/7. — Slovenec, 1920, 150. — Slov. Narod, 1907, 206; 1920, 151. — Zadruga, 1907, 9.

96. Winkler Andrej, baron (9. XI. 1825—16. III. 1916). Glaserjeva Zgodovina, III. — Ilustr. nar. koledar, 1894. — Lavrenčičeva biografija. — Novice, 1880, 12 (Andrej Marušič). — Slovenec, 1880, 33; 1916, 63, 131 (dr. Andrej Pavlica). — Slov. Narod, 1880, 67; 1916, 63. — Slov. Pravnik, 1916 (pri nekrologu za Fr. Levcem). — Učit. Tovariš, 1916, 6.

97. Zarnik Valentin, dr. (14. II. 1837—30. III. 1888). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Grafenauerjeva Zgodovina, II. — Holz, Spomini itd. — Koledar Družbe sv. Moh., 1889 (Iv. Železnikar). — Lj. Zvon, 1888 (Fr. Levec). — Novice, 1888, 14. — Slovan, 1887 (Anton Raič). — Slovanski Svet, 1888, 7. — Slovenec, 1888, 75. — Slov. Pravnik, 1888. — Slov. Narod, 1869, 132 do 133 (Fr. Levstik); 1888, 75—76. — Železnikarjeva biografija.

98. Zois Anton, baron (22. VII. 1808—9. V. 1873). Besednik, 1873, 10. — Glaserjeva Zgodovina, III. — Letopis Slov. Matice, 1872/73 (dr. Bleiweis). — Novice, 1873, 20. — Slov. Narod, 1873, 107. — Soča, 1873, 20—21.

Z.

99. Železnikar Fran (1. XII. 1843—23. II. 1903). Naši Zapiski, 1902/3. — Slovenec, 1903, 43, 46. — Slov. Narod, 1903, 43, 46.

100. Železnikar Ivan (28. XII. 1839—26. I. 1892). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Holz, Spomini itd. — Lj. Zvon, 1892. — Nova Soča, 1892, 5. — Novice, 1892, 5. — Slovanski Svet, 1892, 3. — Slov. Narod, 1892, 20—21, 82 (Malovrh); 1893, 75.

101. Žitnik Ignacij, dr. (24. XI. 1857—23. XII. 1913). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Koledar Družbe sv. Moh., 1915 (dr. Rožič). — Slovenec, 1913, 297—298. — Slov. Narod, 1913, 297 do 298. — Zarja, 1913, 769. — Zora (Ljubljana), 1913/14.

102. Žvab Lovro (9. VIII. 1852—31. VIII. 1888). Glaserjeva Zgodovina, IV. — Holz, Spomini itd. — Lj. Zvon, 1888 (Fr. Levec). — Slovanski Svet, 1888. — Slovenec, 1888, 202. — Slov. Narod, 1888, 200. — Soča, 1888, 95.

IV.

Politični spisi.

(Razprave, poročila in pisma; govori, članki in dopisi; agitacija in polemika.)

Opomba: Znamenje *) pomenja, da spisa ne poznam.

A.

Abditus (Albin Prepeluh), Slovenci in Jugoslovani.
Naši Zapiski, 1913.

— Ideja ali dogma? Naprej, 1917, 59.

— Problemi malega naroda. V Ljubljani, 1918.

Adresse der Bürger Laibachs an die Bürger Wiens.
(V Ljubljani, 1848.)

— der Bürger Laibachs an die Wiener Universität (V Ljubljani, 1848.)

— Dank-Adresse der Bewohner Krains an Se. Majestät den Kaiser von Österreich. V Ljubljani, 1848.

— der philosophischen Facultät Laibachs an die Wiener Hochschule. (V Ljubljani, 1848.)

— der Slovenen in Wien an die Landstände Krains. Laibacher Zeitung, 1848, 41; 1887, 136.

— des Episcopats der küstenländisch-krainischen Kirchenprovinz im Königreiche Illyrien an den österr. constituirenden Reichstag in Kremsier. V Gorici, 1848.

Apih Josip, Slovenci in 1848. leto. V Ljubljani, 1888.

— Die Slovenen und die Märzbewegung von 1848. Österreichisches Jahrbuch. Dunaj, 1890.

— Die slovenische Bewegung im Frühjahr und Vorsommer 1848. Österr. Jahrbuch. Dunaj, 1892.

— Die Slovenen und der konstituierende Reichstag von 1848/49. Österr. Jahrbuch. Dunaj, 1894.

— Die Slovenen und das österr. Verfassungswerk von 1848/49. Österr. Jahrbuch. Dunaj, 1896.

— Die Slovenen und das Jahr 1848. Na Dunaju, 1896. (Ponatis iz »Österr. Jahrbuch«.)

— Naš cesar. V Celovcu, 1898.

Auersperg Anton, Graf, An meine slovenischen Brüder! V Ljubljani, 1848. (Priloga k »Laibacher Zeitung«, 1848, 52.)

— Antwort auf das Offene Sendschreiben des Vereines »Slovenja« in Wien. V Gradcu, 1848.

Aus dem Wilajet Kärnten. V Celovcu, (1913).

B.

B. J., Petdesetletnica taborovanja. Slovenski Narod, 1918, 175.

(Benkovič Josip) Odkod — kakó — kam? Slovenec, 1891, 253—255, 258, 261, 263, 270, 272.

Bezenšek-Celestin, Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa. V Zagrebu, 1879.

Biskup Mahnič in majniška deklaracija. Resnica, 1918, 25.

Bleiweis Janez, dr., Slava Slava našimu presvitlimu Cesarju Ferdinandu Pervemu! Novice, 1848, 12.

— Odperto pismice krajskih poslancov vsim Slovincam. Novice, 1848, 16.

(—) Uredništvo, Povabilo na naročbo Novic za prihodnje leto. Novice, 1848, 49.

— Erwiederung des slovenischen Vereines. Illyrisches Blatt, 1848, 52.

— Vodnikove Novice. Vodnikov Spomenik. V Ljubljani, 1859.

— Slovenski jezik pa »Krajnska špraha«. V Ljubljani, 1862.

— O prihodnji uravnavi slovenskih dežel. Novice, 1866, 34.

— Zgodovinska črtica. Letopis Slov. Matice, 1869.

(—) Delavsko društvo. Novice, 1870, 9.

(—) Poravnava — odložena! Novice, 1871, 44.

Bleiweisov Zbornik. Zbornik Slovenske Matice v Ljubljani, XI, 1909.

Bohinjec Peter, Valentin Vodnik. Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, III. 1889.

Boj klerikalizmu. V Ljubljani, (1902). Ponatis iz »Slov. Naroda«, 1902, 62—64.

Bojni grom. Slovenec, 1914, 168.

Bratina Janko, dr., Goriško slovensko časopisje. Čas, 1915.

Brzin V. F., Kaj je s trializmom in federalizmom. Preporod, 1913. 7.

C.

Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani. Zarja, 1913, 557—559; Demokracija, 1918; Cankarjev zbornik, 154—161.

— Očiščenje in pomlajenje. Naprej, 1918, 96—97.

Costa Ethin Henrik, dr., Statistični pregled vseh slovenskih čitalnic. Letopis Slov. Mat. v Ljubljani, 1870.

Č.

(Čebašek Andrej, dr.) Letni shod katoliške družbe na Kranjskem 24. listopada 1869. V Ljubljani, 1870.

*) Černe Ant., Odgovor, to je opravičenje poslanca ... na nezaupnico itd. V Trstu, 1872.

Čobal Melhijor, Spomini. Družinski koledar, 1913. (Obsegajo podatke o početkih socialističnega gibanja na Slovenskem.)

*) Čujte, koroški Slovenci! V Celovcu, 1871.

D.

Dani sel Kvišku srca! Resnica, 1918, 17.

Dejanja govore. Delo poslancev S. L. S. v deželnem zboru od leta 1908. do 1913. V Ljubljani, 1913.

Deželić Velimir, dr., Slovenci za sjedinjenje s Hrvatskom god. 1848. Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoga arkiva. V Zagrebu, 1910.

(Dežman Dragotin.) Das Deutschthum in Krain. V Graczu, 1862.

Die nationale Abgrenzung im Süden. V Zagrebu, 1917.

Dimitz August, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. IV. V Ljubljani, 1876.

Dolenec Ivan, Umor v Sarajevu. V Ljubljani, 1919.

— Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku. Slovenec, 1921, 163—165, 169—170, 172.

Dominkuš Ferdinand, dr., Die nationalen Bestrebungen der Slovenen. V Gradcu, 1869.

*) (Drofenik Rok.) Slovenskim kmetom v poduk in prevdarek. V Celju, 1895. (Pod šifro M. T. po Ingwerju.)

*) — Doli se socialnimi demokrati. Na Dunaju, 1895. (Po Brakeju.)

*) — Kristus in socialna demokracija. Na Dunaju, 1896. (Ponatis iz »Delavca« po Calverju.)

E.

Einspieler Andrej (Svečan), Slovencam! Slovenija, 1849, 36.

— Političen katekizem za Slovence. V Celovcu, 1. natis 1865; 2. 1873; 3. 1890.

— Naš program po vojni. VIII. Slovenec, 1866, 81.

*) — Ljubi Slovenci podjunske doline! V Celovcu, 1871.

*) — Wegweiser für die Wähler der österr. Rechtspartei. V Celovcu, 1873.

F.

Federalizem? Naprej, 1918, 265—266.

Fekonja Andrej, Davorin Trstenjak, slovenski pisatelj. V Ljubljani, 1887.

Flegerič Božidar, Doktor Štefan Kočevar. V Ljubljani, 1890.

G.

Geršak Ivan, dr., Ormoški spomini. V Ljubljani, 1902.

*) Glantschnigg Eduard, dr., Miha Vošnjak v pravi postavi. V Celju, (1885).

Glaser Karol, dr., Božidar Raič. Letopis Slov. Mat. v Ljubljani, 1888.

- Zgodovina slovenskega slovstva. III. in IV. V Ljubljani, 1896. in 1898. (Obsega tudi življenjepisne podatke o slovenskih politikih, publicistih in žurnalistih ter pregled slov. časnikarstva.)
- Glavna naloga katoliškega shoda. Slovenec, 1913, 193.
- Globočnik Anton pl. Sorodolski, K petdesetletnici slovenske narodne zavednosti. V Ljubljani, 1898. (Ponatis iz »Izvestij Muz. društva za Kranjsko«, 1898.)
- Godina Josip Verdelski, Živenje Josipa Godine Verdelskega. V Trstu, 1879.
- *) »Gorica«, Tri peticije . . . slov. narodno-političnega društva itd. V Gorici, 1874. (Ponatis iz »Glasa«.)
- Grafenauer Ivan, dr., Kratka zgodovina slov. slovstva. V Ljubljani, I. 1917; II. 1919. (Obsega življenjepisne podatke o politikih-literatih.)
- Gregorec Lavoslav, dr., Stara in nova šola. V Gradcu, 1871.
- (—) Desterniški, Nemški Šulverein. V Mariboru, 1884. (Ponatis iz »Slov. Gosp.«)
- Grof Hohenwart in koalicija. Slovenski Narod, 1894, 60.
- Gruden Josip, dr., Ob stoletnici Napoleonove Ilirije. Čas, 1909.

H.

- *) Haderlap Filip, Zlati ključ do srečne volitve. V Celovcu, 1884.
- *) — Die Kärntner Slovenen. V Celovcu, 1885.
- Herman Mihael, Govor poslanca . . . v štajerskem deželnem zboru 16. 3. 1863. V Ljubljani, 1863. (Levstikov prevod.)
- Hitzinger Peter, Offenes Sendschreiben. V Podlipi, 1848. (Priloga k »Laibacher Zeitung«, 1848, 80.)
- (—) Podlipski, O razmeri med Slovenci in Iliri. Slovenija, 1848, 44.
- O zgodovini slovenske zemlje. Novice, 1865, 30.

Holz Vatroslav, Spomini na znamenite može slovenske. V Trstu, 1892. Ponatis iz »Edinosti«. (Obsegajo črtice iz življenja in značaja tudi nekaterih politikov-literatov.)

Hribar Ivan, Uprava Jugoslavije. Slovenec, 1918, 237.
Hrvaško državno pravo in Slovenci. Slovenec, 1898, 237.

Hrvatstvo in Srbstvo. Slovenec, 1914, 163—165, 167.

I.

Ilešič Fran, dr., Das nationale Leben der Windisch-Büheln im Jahre 1848-49. V Ljubljani. (Ponatis iz »Südsteirische Presse«, 1903.)

— Korespondenca dr. Jos. Muršca. Zbornik Slov. Matice v Ljubljani, VI. in VII., 1904—1905. (Ponatis 1905.)

— Iz borbe med ilirsko in madžarofisko stranko l. 1848-49. V Mariboru, 1906. (Ponatis iz »Časopisa za zgodovino in narodopisje«, 1905.)

— Slovenski novčani prinosi za Jelačičevu vojku godine 1848. Kolo Matice Hrv. u Zagrebu, 1907.

— Stanko Vraz, slovenski pooblaščenec za srbsko narodno skupščino. Zbornik Slov. Mat. v Ljubljani, IX. 1907.

— O slovensko-hrvatski zajednici 1848-49. Zbornik Slov. Matice v Ljubljani, XI. 1909. (Bleiweisov Zbornik.)

— Jurčič v Sisku. Slovan, 1911.

— Četiri priloga istoriji našeg preporoda. (O stogodišnjici Davorina Trstenjaka.) V Zagrebu, 1917. (Ponatis iz »Ljetopisa Jugoslav. Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu«, 31. II. sv.)

Ilirija. Novice, 1918, 92.

Ilirija oživljena. Slovenec, 1878, 25—26.

Iz naroda za narod. V Ljubljani, 1905. (Prvi shod narodno-radikalnoga dijaštva.)

J.

- »Jakobova lestvica«. Naprej, 1917, 88.
(Jeglič Anton Bonaventura, dr.) Naši liberalci. V Ljubljani, 1902.
— Naš sestanek dne 17. julija. Ljubljanski Škofijski List, 1917, 8—9.
— O razdoru S. L. S. Slovenec, 1917, 271.
Jenko Georg, Der Ruf eines Slovenen in Wien an seine Brüder an der Sava, Drava, Soča und dem Adria. (1848.)
(Jesenko Janez.) Časnikarstvo in naši časniki. V Ljubljani, 1884. (Ponatis iz »Slov. Naroda«, 1883, 278—298; 1884, 1—24.)
Jugoslavija! Novice, 1918, 88.
Jugoslavija. Slovenec, 1918, 261.
Jurčič Josip, »Mladoslovenci«. I., II. Slovenski Narod, 1869, 17, 20.
(—) Pro domo. Slov. Narod, 1871, 82.
(—) Nemškutarska pričakovanja od nas. Slov. Narod, 1872, 146.
(—) »Državnopravni« ali narodni program. Slov. Narod, 1873, 107.
(—) Državnopravni program in Slovenci. Slov. Narod, 1873, 112.
(—) Beseda o našem »razporu«. Slov. Narod, 1873, 185.
(—) Iz Ljubljane. Slov. Narod, 1873, 274.
(—) Liberalizem in mi. Slov. Narod, 1873, 287.
(—) Združenje slovenskih časopisov. Slov. Narod, 1877, 191.
(—) Nič združenja!? Slov. Narod, 1877, 198.
(—) Komu korist? Slov. Narod, 1878, 177.

K.

- K novemu letu. Slovenski Narod, 1893, 298.
K zgodovini jugoslovanske deklaracije z dne 30. maja 1917. Resnica, 1918, 20.
Kadlec Karel, Jugoslavija. V Pragi, 1919.

Kaj hočemo? V Ljubljani, 1901. (Poslanica slovenski mladini.)

*) Kake ustave je Avstriji potreba? I. V Mariboru, 1871.

Kako je prišla Beneška Slovenija pod italijansko oblast. Slovenec, 1917, 250.

*) Kako se nam je pri volitvah v deželni zbor obnašati? V Mariboru, 1871.

Kalan Andrej, Einspieler-zlatomašnik. V Ljubljani, 1887.

— Slovenci! Jugoslovan, 1917, 4.

(Kalan Janez.) Velik moment. V Ljubljani, 1909.

Kandidatura dr. Elberta. Novice, 1900, 48.

Katoliški shod v Novem mestu v nedeljo, dne 6. avgusta 1893. (Priloga »Domoljubu«, 1893, 16.)

Kelemina-Hrašovec-Serajnik, Akad. tehn. društvo »Triglav«. Njegov razvoj in zgodovina tekom 30 let. V Ljubljani, 1906.

Kersnik Janko, »Omega«. Slov. Narod, 1893, 75; Zbr. spisi, V.

Kidrič Fran, dr., Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani, Sloven, 1914.

(Klun Karol?) Kaulus, »Clara pacta, boni amici« Slovenec, 1875, 25.

— Franc Ks. Kramer, poslednjič korar v Ljubljani. V Ljubljani, 1893. (To je Kramerjeva avtobiografija, ki jo je dopolnil s političnimi podatki o letih 1869. do 1877. Karol Klun ter jo objavil najprej v »Drobtinicah«, 1891—1893 in potem kot ponatis.)

Knaflič Vladimir, Jugoslovansko vprašanje. V Ljubljani, 1912.

Knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič. V Ljubljani, 1917.

*) Knjižica o volitvi v državni zbor. V Gradcu, (1872). Ko se bo treba odločiti... Resnica, 1918, 36.

*) Kociančič Štefan, Doctor Joannes Nepomucenus Hrast. Breves notitiae biograficae. V Gorici, 2. izdaja 1875.

- *) Koga naj volimo? V Gradcu, 1870.
- Koroški Slovenci in državni zbor. V Ljubljani, 1908.
- Kos Anton, Uspomena na Sloveniju. V Zagrebu, 1863.
- *) Kosar Fr., Die Slovenen und ihre Gegner in Marburg. (Priloga k »Vaterland«, 1861, 210.)
- *) — Anton Martin Slomšek, Fürstbischof von Lavant. V Mariboru, 1863.
- Anton Martin Slomšek, knez in vladika lavantinski itd. V Mariboru. (Ponatis iz »Drobtinice«, 1863.)
- Svobodni tisk in katoliški braveci in pisatelji. V Ljubljani, 1863.
- *) — Poduk slovenskim volilcem za sedanje volitve. V Mariboru, 1871.
- *) — Katoliška cerkva in njeni sovražniki. V Mariboru, 1872.
- Kozler Peter, Das Programm der Linken des österr. Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch-Österreich. Na Dunaju, 1849.
- Dogodbe prvega zemljevida slovenske dežele. Let. Slov. Matice, 1879.
- Kranjci pazite! V Ljubljani, 1867.
- Kranjec (Krajnc) Jos., dr., Die slavisch-deutschen Verhältnisse. (Priloga h »Grazter Zeitung«, 1848, 92; ponatis v »Sloveniji«, 1848, 3.)
- Okrožnica ... de podložnost kmetov ... na večne čase neha. Na Dunaju, 1848. (Ponatis v »Illustr. nar. kol.«, 1901.)
- Kreizberg Friedrich, Ritter von, An die achtbaren Wähler im Herzogthume Krain. V Ljubljani, 1848.
- (Krek Janez Ev., dr.) Socialni načrt slovenskih delavskih stanov. V Ljubljani, 1895. (Ponatis iz »Glasnika«, 1894/95, 24.)
- Zadruge in njihovi nasprotniki. V Ljubljani, 1899. (Knjižnica za ljudstvo, I.)
- Zora zori ... Slovenec, 1909, 237.
- Vpliv balkanske vojne na avstrijsko notranjo politiko. Slovenec, 1913, 1. (Po »Reichspost«.)

- Milčinović, Kroaten und Slovenen. Jena, 1916.
- Habsburška monarhija in jugoslovansko vprašanje. Slovenec, 1918, 121. (Po »Süddeutsche Monatshefte«.)
- Dr. Janez Ev. Krek o ureditvi jugoslovanske države. Slovenec, 1918, 254.
- Kristan Anton, Socializem. Knjižnica časopisa »Naprej« v Idriji. I. 1907. (Po »Stud. Sborniku«.)
- Socialna demokracija in kmetiško ljudstvo. Knjižnica itd. II. 1907. (Po reviji »Akademie«.)
- *) Kristan Etbin, Stari in novi kmečki prijatelji. V Ljubljani, 1896.
- Nevarni socializem. Knjižnica časopisa »Naprej« v Idriji. X. 1908.
- Narodno vprašanje in Slovenci. Knjižnica itd. XI. 1908.
- Strahovi. Knjižnica itd. XII. 1908.
- (—) Liberatus, V dobi klerikalizma. V Ljubljani, 1908.
- (—) Krfska deklaracija in demokracija. Chicago, Ill. (1917.)
- *) Križanič Ivan, dr., Monsignore Fran Kosar itd. V Mariboru, 1895. (Ponatis iz »Slov. Gosp.«)
- *) Krščanski delavci, združite se! 1894—1904. V Ljubljani, 1904.
- (Kunstek Luka.) Pomladinovič L., Zur Frage über die Gleichberechtigung der Slovenen. Untersteiermark, 1881.

L.

- *) L—n, Železničarji in socialna demokracija. Na Dunaju, 1896. (Po Ellenbognu.)
- Lah Ivan, dr., Slovenci in slovanski kongres v Pragi leta 1848. Slov. Narod, 1918, 151, 179—180, 184, 187—188, 191—192, 194—197, 211.
- Lampe Evgen, dr., III. slovenski katoliški shod v Ljubljani dne 26., 27. in 28. avgusta 1906. V Ljubljani, 1907.

- (Lampe Fr. dr.) Svetilko, Janez Krizostom Pogačar, knezoškof ljubljanski. Koledar Družbe sv. Moh., 1885.
- Prvi slovenski katoliški shod. Dom in Svet, 1892.
- Beseda o prvem slov. kat. shodu. Drobtinice, 1892.
- Beseda o prvem slov. katoliškem shodu. Kol. Družbe sv. Moh., 1894.
- Naše časopisje. Dom in Svet, 1897.
- Lapajne Ivan, Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev. V Ljubljani, 1884.
- Lavrenčič Ivan, Andrej baron Winkler, deželni predsednik kranjski. V Ljubljani, 1890. (Ponatis iz »Drobtinice«, 1890.)
- Lavrič (Lauritsch) Karol, dr., Das Königreich Illyrien und der deutsche Bund. Laibacher Zeitung, 1848, 51.
- (Lénard Leopold, dr.) Der Panslavismus. V Celju, 1906.
- Die Wiener »Tripel-Allianz« und die Lemberger »Staats- und Hauptaktion«. Na Dunaju, 1907.
- Lendovšek Mihael, Nagovori rajnega knezoškofa A. M. Slomška l. 1862. »Drobtinice«, 1887.
- Letno poročilo društva tiskarjev, kamenopiscev in kamenotiskarjev na Kranjskem. V Ljubljani, 1894. (V slovenskem in nemškem jeziku.)
- Letopis »Slovenije« za leto 1869. V Ljubljani, 1870.
- Letopis slovenskiga društva na Krajskim. I. V Ljubljani, 1849.
- Levec Fran, Dr. Janez Bleiweis. Slov. Več. v Celovcu, 1880.
- Fran Levstik. Zbrani spisi (Levstikovi), V.
- Levstik Fran, V spomin rajnega »Napreja«! V Ljubljani, 1863; Zbr. spisi, II., 2.
- (—) Objektivna kritika. Slov. Narod, 1868, 9—10; Zbr. spisi, V.
- (—) Tujčeva peta. Slov. Narod, 1868, 73.
- (—) Iz Ljubljane. Slov. Narod, 1869, 1.
- (—) Nemškutarska nesramnost. Sl. Narod, 1869, 64.

- (—) Res stavimo Slovenijo, da Bog pomaga! Slov. Narod, 1869, 136.
- Gospodom naročnikom »Pavlihe«. Zvon, 1870.
- Lokar Janko, dr., Anastasius Grüns Briefe an Prešeren und Bleiweis (zlasti pismo z dne 12./XII. 1850). Carniola, 1908.
- Lončar Dragotin, dr., Iz politične korespondence dr. Janeza Bleiweisa. Naši Zapiski, 1909—1910.
- Dr. Janez Bleiweis in njegova doba. Zbornik Slov. Mat. v Ljubljani, XI. 1909. (Bleiweisov Zbornik; tudi ponatis 1910.)
- Iz literarne in politične korespondence dr. Jos. Vošnjaka. Naši Zapiski, 1912.
- Iz literarne zapuščine dr. Janka Sernca. Veda, 1914.
- »Janko Kersnik, njega delo in dobak«. Ocena. Veda, 1914.
- Lovrenčič Jos., dr., Goriški memento. Čas, 1921. (Obsega tudi podatke o goriški politiki in žurnalistiki.)
- Luč. Almanak hrvatsko-slovenskog katoličkog narodnog djaštva. V Zagrebu, 1918. (Obsega tudi članke o dr. Kreku.)
- *) Macéle Julij, Volilci belokranjskih kmečkih občin. V Ljubljani.
- (Macun Ivan?) V Bledu. Novice, 1861, 34.
- Književna zgodovina Slov. Štajerja. V Gradcu, 1883. (Obsega življenjepisne podatke o štajerskih politikih — literatih, kakor tudi pregled štajerskega časnikarstva.)
- Mahnič Anton, dr., Katoliški liberalizem. Rimski Katolik, 1889.
- (—) Z liberalci — nikake zvez; kvečjemu — kompromis! Rim. Kat., 1889.
- Slovenski katoliški shod. Rim. Kat., 1889.
- Nekaj več o našem programu prijateljem in neprijateljem. Rim. Kat., 1891.
- Aut — aut! Rim. Kat., 1891.
- Načelo. Razmišljanje pred katoliškim shodom. Rim. Kat., 1892.

- Naš najnevarniši nasprotnik. Po katoliškem shodu. Rim. Kat., 1892.
- Naša politična izpoved. Rim. Kat., 1892.
- Vera in politika. Rim. Kat., 1893.
- Politične svatbe. Rim. Kat., 1894.
- Radikalizem. Rim. Kat., 1895.
- Za Jugoslavijo. I.—II. Slovenec, 1918, 175—176.
- (Majar Matija.) Kaj se je neki na Dunaji zgodilo? V Ljubljani, (1848).
- Le sem Slovenci! poslušajte, kaj se je une dni na Dunaji zgodilo? V Ljubljani, (1848).¹⁾
- (—) Kako dalječ pa seže nova svoboda, ki smo jo ravno dobili? V Ljubljani, (1848).
- Kaj Slovenci terjamo? V Ljubljani, (1848).²⁾
- Slava Bogu v višavah in na zemlji mir ljudem dobrega serca! Novice, 1848, 13.
- Slavenska sloga. Slovenija, 1848, 13—16.
- (—) Betrachtungen über die österreichischen Länder und Nationen. Slavisches Centralblatt, 1865, 10—12.
- (Malavašič Fran.) Krain und das Deutschthum. V Ljubljani, 1862.
- Malnerič Martin, dr., Zgodovina »Zarje« od ustanovitve do l. 1911. Zora, 1910-11. Posebej »Jubilej«. Spominska knjiga »Zarje«. V Ljubljani, 1911.
- Malo politično ogledalo za deželnozborske volitve na Kranjskem l. 1901. V Ljubljani, (1901).
- Marn Josip, O časnikarstvu, zlasti o liberalnem. V Ljubljani, 1874. (Ponatis iz »Zgodnje Danice«, 1874, 7—10.)
- »Novice« pa dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani, 1882. (Jezičnik, XX.)
- Svitoslav in Danica. V Ljubljani, 1889. (Jezičnik, XXVII.)

¹⁾ V ljubljanski študijski (licejski) knjižnici vezano kot priloga »Novic«, 1848, 52.

²⁾ Isto.

- Martinak Henrik, dr., Austria in Slovenci, Slovenija 1848, 13.
- Marušič Andrej, Moja doba in podoba. V Gorici, 1898.
- Medved Anton, dr., Knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek. V Celovcu, 1900.
- Melik Anton, Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. II. del, 1—2. V Ljubljani, 1920.
- Minimalni in maksimalni program. Slovenski Narod, 1917, 213.
- Minimalni in maksimalni program Jugoslovanov. Resnica, 1918, 8.
- Minimum in maksimum. Slovenec, 1918, 243.
- Mladoslavenci in državni zbor leta 1873. in 1874. V Ljubljani, 1874.
- Mohorič Fran, dr., Dr. Radoslav Razlag. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1918.
- Murko Matija, dr., Franc Miklosich. V Ljubljani, 1891. (Ponatis iz »Letopisa Slov. Matice«, 1891.)
- *) Muršec Josip, dr. (Živkov.) Theilweise Beleuchtung der drückenden Sprach- und damit verknüpften Lebens-Verhältnisse der Slovonen in Steiermark, Krain, Kärnten, Istrien, im Triester und Görzer Gebiete. Grazer Zeitung, 17. IV., 18. IV., 22. IV., 26. IV. 1848. (Vsebinsko podaja Apih, Slovenci in 1848. leto.)

N.

- Naprej slovenska zastava! Novice, 1918, 1.
- Naroden praznik v Zagrebu. Slov. Narod, 1894, 134.
- Narodna stranka na Kranjskem, Shod zaupnih mož v Ljubljani, 1895. (Ponatis iz »Slov. Naroda«, 1894, 274—276, 278—281, 283—284, 287.)
- *)— Velecenjeni volilci mesta Idrije. V Ljubljani, (1897).
- *)— Velecenjeni volilci mest Loka in Kranj. V Ljubljani, (1897).
- »Narodova« petindvajsetletnica. Slovenec, 1893, 76—78, 80, 82—84.

- »Narodovo« denuncijantstvo. Resnica, 1917, 2.
Naša poslanica. Demokracija, 1918.
Nekoliko besed o krščanskem socializmu. Slov. Narod, 1891, 81.
*) Nek rodoljub, Narodnem slovincem v poduk. V Gradcu, (1870).
(Ninčič Momčilo, dr.) Kako je došlo do krfske deklaracije. Novi Život (Beograd), 1921.
Nismo in nočemo biti ovaduhi! Jugoslovan, 1917, 5.
Non quis, sed quid, Dr. Jan. Sernec in nova posvetna zakonska postava. V Ljubljani, (1868). Ponatis iz »Zg. Danice«, 1868, 32—34.
Notranjec, Dve pismi iz »Novic« našim Notranjcem. V Ljubljani, (1873). Ponatis iz »Novic«, 1873, 29—30.
Nova orientacija kranjskega deželnega odbora. Slovenec, 1918, 244.
Novi prorok — dr. Anton Mahnič. Slov. Narod, 1889, 127—129.

O.

- Oblak Fran, dr., Dr. Karol Lavrič in njegova doba. V Gorici, 1906.
Ob petdesetletnici dr. Janeza Evangelista Kreka. V Ljubljani, 1907.
Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani zasedanja od 27. marca 1908 do 29. oktobra 1910. (Po stenografičnih zapiskih.) 47. zvezek.
Obreza Adolf, Svojim volilcem o svojem delovanju v zborovanju drž. zbora na Dunaji l. 1879—1880. V Ljubljani, 1880.
— Svojim volilcem itd. l. 1880—1881. V Ljubljani, 1881.
— Svojim volilcem itd. l. 1881—1882. V Ljubljani, 1882.
— Svojim volilcem itd. 1882.—1883. l. V Ljubljani, 1883.
— Svojim volilcem itd. 1883.—1884. l. V Ljubljani, 1884.

- Obstrukcija v deželnem zboru. V Ljubljani, (1902).
Očiščenje političnega ozračja. Jugoslovan, 1917, 6.
Odkritosrčen rodoljub, Pozor! Slovenci na Goriškem! V Mariboru, 1885.
Odkritoserčni Krajnc, Krajnc Krajncam. V Ljubljani, 1848.
Od prijatla kmetov, Razlaga Narvikšiga konstitucijskiga patenta od 15. Sušca 1848, za Krajski narod. V Ljubljani, (1848). ¹⁾
Ogris Albin, dr., Borba za jugoslovensko državo. V Ljubljani, 1921.
Oklic kmetam zavoljo tlake, desetine in drugih grunt-nih gosposkinih dacij. V Ljubljani, 1848.
) Osnova političnega programa za državnopravno stranko v Avstriji. V Celovcu, (1872).

P.

- P. J., Politika »med štirimi očmi«. Jugoslovan, 1918, 24.
(Pajk Janko.) Jankovič P., Čujtel Čujtel kaj slovenski jezik tirja. Na Dunaju, 1869.
— Izbrani spisi. I. V Mariboru, 1872.
(—) J. P—k, Nekoliko besed o zasedenju Bošne. Slov. Narod, 1878, 166.
Pavlica Jos., dr., Poslanice Slovencem I. Slovenci, na katoliški shod v Ljubljano 30.—31. avg. V Gorici, 1892. (Ponatis iz »Rimskega Katolika«, 1892.)
— Mir in sprava, sad I. slovenskega katoliškega shoda v Ljubljani. Rimski Katolik, 1892.
(—) »Soča« pri knezo-nadškofu. Slovenec, 1893, 49.
Pivko Ljudevit, dr., Zgodovina Slovencev. III. V Mariboru, 1911.

¹⁾ V ljubljanski študijski (licejski) knjižnici vezano kot prilogi »Novice«, 1848, 52. Izšlo je tudi nemški.

- (—) Pavel Poljanec, *Kratka zgodovina slovenskega naroda*. V Ljubljani, 1908; 2. natis v Mariboru, 1912. (Ponatis iz »Novega Slov. Štajerca«, 1907, 8—17, 19—20, 22—27, 29—33, 35—36; 1908, 1—7, 9—10, 12—15.)
- (—) Pavel Poljanec, *Črtice iz slovenskega političnega dela in boja*. V Mariboru, 1912.
- Po desetih letih. *Spominska knjiga »Danice«*. V Ljubljani, 1905. (»Zora«, X.)
- Podgornik Fran, *Dečlavski prijatelj*. V Novem mestu, 1886.
- (—) Yporej, *Fundamentalna zmota notranje-avstrijske politike*. Slov. Narod, 1887, 219—220; Slovanski Svet, 1888.
- *Zadača zapadnih Slovanov*. Slov. Svet, 1889.
- *Narodna avtonomija*. Slov. Svet, 1889.
- (—) *Plodi ustavne dobe*. Slov. Svet, 1889.
- *Sporazumljenje*. Slov. Svet, 1890.
- (—) *Boj za vero in narodnost na Slovenskem*. Slov. Svet, 1892.
- (—) *Ali je potreba zaščite tudi narodnosti?* Slov. Svet, 1893.
- (—) *Hrvati, Srbi in Slovenci*. Slov. Svet, 1894.
- (—) *Socialna demokracija med Slovani*. Slov. Svet, 1897.
- (—) *Narodna stranka na Kranjskem*. Slov. Svet, 1897.
- (—) *Hrvatsko državno pravo pa Slovenci*. Slov. Svet, 1898, 20.
- (—) *Hrvati pa Srbi*. Slov. Svet, 1899, 8.
- (—) *Razpor na Kranjskem*. Slov. Svet, 1899, 11.
- *O zgodovini »Slovanskega Sveta«*. Slov. Svet, 1899, 15.
- Pod staro slovensko zastavo. Slovenec, 1914, 150.
- Poduk, kako se ima ravnati pri volitvi poslancev za veliki zbor v Frankfortu Majnskim. V Ljubljani, 1848 (nem in slov.).
- Poduk za deželnozborske volitve. V Ljubljani, (1901). Ponatis iz »Slov. Naroda«, 1901, 165—169.

Pogačar Janez Krizostom, dr., Pastirski list svetni in redovni duhovščini (ob nastopu). Laibacher Diöcesanblatt, 1875 (nem. in slov.).

Polec-Senekovič, Vseučiliški Zbornik. V Ljubljani, 1902.

Po ljubljanskem delavskem shodu. Slov. Narod, 1880, 276.

Pomnoženi odbor deželnih stanov, Vaše ces. kralj. Veličanstvo! (Dvoje spomenic.) V Ljubljani, 1848.¹⁾

Poročilo pripravljalnega odbora o I. slov. kat. shodu. V Ljubljani, 1893.

Poročilo o II. slov. kat. shodu. V Ljubljani, 1901.

Postava proti krvavcem. Slov. Narod, 1885, 18.

Pouk, kako si moremo priboriti slovenskih šol na Koroškem. V Ljubljani, 1889.

Praprotnik Andrej, Dr. Lovro Toman. V Ljubljani, 1876.

Prijatelj Ivan, dr., Janko Kersnik. Njega delo in doba. I., II. V Ljubljani, 1910, 1914. (Kersnikovi Zbr. spisi, VI., 1—3.)

— Slovenščina pod Napoleonom. Veda, 1911.

— Ustanovitev Bleiweisovih »Novic«. Veda, 1913.

— Naši časopisi. Ljublj. Zvon, 1918.

— Levstikov program »Slovenskega Naroda«, Slov. Narod, 1918, 73.

Primorski odnošaji v poslanski zbornici na Dunaju. V Gorici, 1897. (Priloga »Soči«, 1897, 35; »Primorcu«, 1897, 18.)

Program jugoslovanske demokratske stranke (J. D. S.). Predlog pripravljalnega odbora. (V Ljubljani, 1918). Priloga »Domovini«, 1918, 14.

Program jugoslovanske narodno-socialne stranke. V Pragi, (1911).

Program socialno-demokratske delavske stranke v Avstriji. V Ljubljani, 1909.

¹⁾ V ljubljanski študijski (licejski) knjižnici vezano kot priloga »Novic«, 1848, 52.

Proti Slovanom v Avstriji. Jugoslavija (Petrograd), 1917, 5—6.

R.

Radics pl. Peter, Zum 18. August. Geschichtliche Erinnerungen. Triglav, 1865, 66—69.

— Odprto pismo. Slov Narod, 1870, 53.

Raič Vekoslav, Potrebe društva delavcev za Slovence v Trstu, 1869.

Ravnihar Vladimir, dr., Slovenci. Domovina, 1918, 11—12, 14—16.

— Nekaj predzgodovine o naši svobodi. Sl. Narod, 1918, 288—290.

— 30. majnika 1917. Slov. Narod, 1920, 121.

Razlag Radoslav, dr., Poslano. Slov. Narod, 1871, 151.

• Razprave VII. rednega zbora jugoslovanske socialno-demokratske stranke v Avstriji. V Ljubljani 1909.

Razprave X. rednega zbora jugoslov. socialno-demokratske stranke v Avstriji. V Ljubljani, 1918.

Republika? Naprej, 1918, 260.

Republika ali monarhija. Naprej, 1918, 271.

Resolucije katoliškega shoda. Praktična meditacija za obletnico I. slov. kat. shoda. V Ljubljani, 1893. (Ponatis iz »Slovenca«, 1893, 46, 49, 50—51, 53—54, 56, 58, 61—62, 66, 69, 72—73.)

Resolucije v prvem občnem zboru Slovenskega društva jednoglasno sprejete. V Mariboru, (1882).

Rodoljub, Razgovor o desetletnem ravnanji národne večine v kranjskem deželnem zboru in o drugih zmešnjavah na Kranjskem. V Ljubljani, 1877.

Rogač Josip, dr., Narodnost in slovenstvo. V Ljubljani, 1860.

Rogulja Petar, Dr. Janez E. Krek. V Zagrebu, 1916.

Rostohar Mihajlo, dr., Jugoslovanstvo. Napredna Misel, 1912.

— Naš narodni problem. Napredna Misel, 1912.

— Zur Erneuerung des Illyrismus bei den Slovenen. Union (Praga), 18. III. — 19. III. 1913.

(Rožič Valentin, dr.) Moravski, dr., Slovenski Korotan. V Celovcu. 1919.

Rožinský, Cirilometodijstvo in Rim. Slov. Svet, 1889.

S.

S. L., Slovenci v srbskem dobrovoljskem korpusu. Jugoslavija (Petrograd), 1917, 7—8.

Sagadin Štefan, dr., Naš sadašnji ustavni položaj. V Ljubljani, 1920.

Schmidt Ferdinand senior, Des Dorfschmid's Dank! V Šiški, 1848. (Priloga k »Laibacher Zeitung«, 1848, 47.)

Sernec Janko, dr., O zgodovinskem pravu. Čitalnica, III. 1866.

— Nove postave. II., III. Slov. Narod, 1868, 46, 58.

— Vzhodno vprašanje. Slov. Narod, 1877, 66—67.

Sever Janez, Unmassgebliche Vorschläge eines Landmannes. (Priloga k »Laib. Zeitung«, 1848, 80.)

Shod kranjskih trgovcev in obrtnikov. Slov. Narod, 1899, 67.

Shod stranke prava na Sušaku. Slovenec, 1898, 235—236.

Simonič Fran, dr., Slovenska bibliografija. 1550—1900. V Ljubljani, 1903. (Obsega tudi imenik slov. časnikov in političnih spisov.)

*) Skuhala Ivan, Jožef Rozman itd. V Mariboru, 1874.

Slavjanski poročniki (poslanci) na Dunaju svojim bratom Slovincam na Krajskim, Primorskim, Štajerskim in Koroškim. Na Dunaju, 1848 (slov. in nem.).¹⁾

*) Slavjansko društvo (Trst), Dokaz svojiga vravnanja in svoje delavnosti od svojiga začetka do konca februarja. V Trstu, 1849.

Slomšek Anton Martin, Graja nemškutarjev. »Drobtinice«, 1862.

¹⁾ V ljubljanski študijski (licejski) knjižnici vezano kot priloga »Novic«, 1848, 52.

- Slovenec, Slovincam za pirhe. Auferstehung Österreichs! Halleluja! (Priloga k »Laib. Zeitung«, 1848, 50.)
- »Slovenec« in »Slovenski Narod«. Slovenec, 1877, 91. (»Slovenija«, Dunaj.) Slovenski odbor na Dunaju, Kaj bodemo Slovenci Cesarja prosili? 1848.
- (—) Slovenski zbor v Beču (na Dunaju). V Ljubljani, 1848. (Obsega iste zahteve kakor prejšnji.)
- Aufruf an das Volk der Slovenen. (1848). Poziv (tudi slovenski) je spisal Dežman.
- Offenes Sendschreiben des Vereines »Slovenija« in Wien an Herrn A. Grafen v. Auersperg (Anastasius Grün). Na Dunaju, 1848.
- »Slovenija« (Gradec), Našim slovenskim bratom. V Gradcu, 1848. (Nem. in slov. priloga h »Grazer Zeitung«, 1848, 88.)
- *) — P. n. dragi Slovenci! V Gradcu, 1848 (slov. in nem.).
- Antwort des Grazer Vereines »Slovenija« auf den im Nr. 45 der Grazer Zeitung gegen ihn enthaltenen Artikel. V Gradcu, 1849. (Ponatisnil dr. Fr. Kotnik v »Carnioli«, 1914.)
- Slovenski liberalci in loža. V Ljubljani, 1893. (Ponatis iz »Slovenca«, 1893, 4, 6—8, 11—12, 14, 16, 18, 21, 23, 26, 28, 32, 47—48.)
- Slovenski delavci in delavke! Na Dunaju, (1893).
- »Slovenski Narod«. Ob svoji petindvajsetletnici, 1893, 75.
- Ob Tavčarjevi sedemdesetletnici, 1921, 192.
- Ob Hribarjevi sedemdesetletnici, 1921, 209.
- Slovenski zbor, ozir. »Der slovenische Verein zu Laibach«. V Ljubljani, 1848. (Priloga k »Laib. Zeitung«, 1848, 52.)
- Postave Slovenskiga društva v Ljubljani, 1848 (slov. in nem.).¹⁾

¹⁾ V ljubljanski študijski (licejski) knjižnici vezano kot priloga »Novice«, 1848, 52.

- Vsim Slovincam! V Ljubljani, 1848. (Posebna priloga »Novic«, 1848, 34.)
- Vsim Slovincam! 1848. (Ponatis iz »Novic«, 1848, 42.)
- Vaše c. k. Veličanstvo! Novice, 1848, 48. (Izšlo je tudi nemški.)
- Slovensko-hrvatski katoliški shod v Ljubljani 1913. V Ljubljani, 1913.
- Socializem na Slovenskem. Slovenec, 1881, 3—4.
- Socialni demokratje, novi »kmečki prijatelji«. V Mariboru, 2. natis, 1897.
- Stanonik Ivan, Politični porod slovenskega naroda. Gorenjec, 1908, 40—43.
- »Stari Hrvati, Braći Hrvatima i Slovincima u Rusiji. Jugoslavija (Petrograd), 1917, 5—6.
- Staro- in Mladoslavenci. Slovenec, 1874, 122.
- Stritar Josip, Dunajski soneti. Na Dunaju, 1. natis 1872; 2. natis 1873. (Zbr. spisi, VII.)
- Sveteč Luka, Historično pravo in narodna ideja. Novice, 1866, 40.
- Kaj pomeni historično in kaj narodno pravo za nas Slovence. Novice, 1866, 41.
- Kako bi se dal slovenski program, ako bi se na narodni podlagi osnoval, uresničiti? Slovenec, 1866, 88.
- Odprto pismo »Novicam«. Novice, 1867, 44.
- Nove državne razmere. Novice, 1868, 4—7.
- (—) Z Dolenjskega. Novice, 1891, 28—40.

Š.

- Šišić Ferdo, Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914—1919. V Zagrebu, 1920. (Škofic Fr., dr.) Nevarnost za Avstrijo? Slov. Narod, 1875, 209.
- Slebinger Janko, dr., Slovenska bibliografija za l. 1907.—1912. V Ljubljani, 1913. (Obsega tudi imenik slov. časnikov in političnih spisov.)
- Štajerci Slovenci, kaj hočemo? V Celju, 1906.
- Številke govoré. Novice, 1918, 31.

Štiri znamenite desetletnice. Društveni koledarček »Slov. kršč.-soc. zveze« za l. 1905. V Ljubljani, 1904.

Šuc Jožef, Konkordat, Cerkev, Šola. V Ljubljani, 1868.

— Slovenci! Snujte si katoliško-slovensko-politična društva! V Ljubljani, 1870. (Ponatis iz »Zg. Danice«, 1870, 15, 16, 18—20, 22—23.)

Šuklje Fran, Govor poslanca . . . na volilnem shodu v Novem mestu dne 4. avgusta 1900. Na Dunaju, (1900).

— Re-contra! I.—III. Slov. Narod, 1900, 193—195.

— Deželni zbor kranjski in deželne finance. V Ljubljani, 1912.

— V zaželjeni deželi. Slovenec, 1918, 229—231, 237, 240.

— O prijatelju dr. Tavčarju. Slov. Narod, 1921, 192.

Šulek Bogoslav, dr., Dr. Ivan Bleiweis Trsteniški. V Zagrebu, 1882.

Šustersič Ivan, dr., o Šukljjetovem govoru. Slovenec, 1900, 189—190.

— Govor . . . v Ribnici. Slovenec, 1900, 196—197.

— Poduk za deželnozborske volitve v vojvodini Kranjski. V Ljubljani, (1901).

— Ljudstvu pravico! Govor deželnega poslanca . . . v deželnem zboru kranjskem za splošno volilno pravico. V Ljubljani, (1902).

— Poduk za državnozborske volitve v vojvodini Kranjski. V Ljubljani, 1907.

— Izolirana Jugoslavija ali Zedinjene države. Novice, 1918, 97.

— Podunavske Zedinjene države. Novice, 1918, 99.

— Deželni glavar . . . o položaju. Rt snica, 1918, 45.

T.

Tabor pri Šempasu 18. oktobra 1868. V Gorici, 1868.

Tavčar Ivan, dr., O dolenjski volitvi. Slovan, 1885.

— Po volitvah. Slov. Narod, 1890, 101.

— Govor poslanca . . . na shodu »Slov. društva« v Kranju dne 17. jul. t. l. Slov. Narod, 1892, 163 do 164.

- (—) Konec igre! Slov. Narod, 1896, 55—57.
— In necessariis unitas! Slov. Narod, 1918, 241.
— Republika? Slov. Narod, 1918, 278.
Terpinc Fidelis, Hochgefühl eines freien Herzens.
Laibachs schönster Tag. (V Ljubljani, 1848.)
Tobolka Zdenko, dr., Slovanský sjezd v Praze roku
1848. V Prazi, 1901.
(Toman Lovro.) Sloveniji slobodni nje zvesti sinovi na
Dunaju. 1848.
Tominšek Josip, dr., Bitje in žitje Bleiweisovih »No-
vic« (1843—1902). Lj. Zvon, 1904.
— Spomenica Miroslavu Vilharju. V Ljubljani,
1906.
— Dr. Janez Bleiweis vitez Trsteniški. Zbornik
Slov. Mat. v Ljubljani, XI. 1909. (Bleiweisov
Zbornik.)
— K političnemu programu Antona Auersperga l.
1860. Carniola, 1910.
Torkar Matija, Nekoliko črtic iz mojih mladih let. Dom
in Svet, 1895.
Trdina Janez, Avtobiografska pisma. Lj. Zvon, 1905
do 1906. (Priobčil dr. Fran Derganc.)
Treven Valentin, V Pojasnilo zoper neosnovano obre-
kovanje in zapeljevanje rudniških delavcev. V
Idriji, 1892.
(Triller Karol, dr.) Volilna reforma v kranjski dežel-
ni zbornici. Slov. Narod, 1895, 45.
— Ponesrečen načrt. Slov. Narod, 1918, 242.
Trstenjak Anton, Fr. Ks. vitez Miklošič. V Ljubljani,
1883. (Ponatis iz »Letopisa Slov. Matice«,
1882/83.)
— Spomenik slovanske uzajemnosti. V Ljubljani,
1886. (Obsega življenjepišne podatke o nekate-
rih politikih-literatih.)
Tujčevanje v »Slovenskem Narodu«. I.—II. Slovenec,
1875, 33—34.
(Tuma F. L.) Od redakcije in izdajateljstva. Jugosla-
vija (Petrograd), 1916, 1—2. (Uvodnik v ruskem
jez.)

- (—) Slovenci in jugoslovanska ideja. Jugoslavija, 1916, 3—4.
- (—) Jugoslovanska ideja v preteklosti in sedanjosti. Jugoslavija, 1917, 5—6.
- (—) Od bivšega urednika. Jugoslavija, 1917, 7—8.
- Tuma Henrik, dr., Jugoslovanska ideja in Slovenci. V Gorici, 1907. (Ponatis iz splitske Slobode.)
- Jugoslovanski in balkanski problem. Naši Zapiski, 1912.
- Preporod. Naši Zapiski, 1913.
- Nekritične misli. Naprej, 1917, 90—91.
- Jugoslovanska deklaracija. Naprej, 1917, 120 do 127.

U.

- »Ubežni kralj.« Jugoslovan, 1917, 3.
- Urbas V., Dr. E. H. Costa. V Ljubljani, 1877.
- (Uratnik Filip.) Peter Jug, Vodilna ideja socializma kot нравni ideal. Demokracija, 1918.
- Ušeničnik Aleš, dr., Kristus in socialna demokracija. Rimski Katolik, 1896.
- »Ut omnes unum sint.« Katoliški Obzornik, 1897.
- Idealizem v politiki. Čas, 1913.
- Slovenci in Hrvati. Čas, 1913.
- Nacionalizem in Jugoslovani. Čas, 1914.
- Austria nova. Čas, 1917.
- Um die Jugoslavija. V Ljubljani, 1918.
- Utješenović Ostrožinski Ognjeslav, Programm zur Konstituierung des österr. Kaiserstaates nach dem Principe der konstitutionellen Freiheit und der nationalen Gleichberechtigung. (Aus dem Jahre 1848.) Na Dunaju, 1861.

V.

- Vencajz Janko, Spomenica o petindvajsetletnici akad. društva »Slovenija« na Dunaju. V Ljubljani, 1894.
- Verstovšek Karol, dr., Dr. Matija Prelog. V Ljubljani, 1907. (Ponatis iz »Doma in Sveta«, 1907.)

- *) Višnikar Fran, Častitim volilcem sodnih okrajev Kočevje, Ribnica in Velike Lašče. Na Dunaju, 1896.
- Volilni katekizem za slovenske kmetske volilce. V Ljubljani, (1900). Ponatis iz »Rodoljuba«, 1900, 20—21.
- Vošnjak Bogumil, dr., Ustava in uprava ilirskih dežel. Zbornik Slov. Mat. v Ljubljani, 1910.
- Dr. Josip Vošnjak. Veda, 1911.
- Študije k problemu jugoslovanske narodne misli. Veda, 1914.
- Un Rempart contre l'Allemagne. Les Slovènes. V Parizu, 2. natis, 1918. (To je francoska izdaja angleškega spisa »A bulwark against Germany«.)
- *) — A dying empire. V Londonu, 1918.
- Vošnjak Jos., dr., Ali moramo tudi mi Slovenci praznovati 20. oktober? Slovenec, 1865, 78.
- Dopis iz Slovenske Bistrice. Slovenec, 1866, 19.
- Naš program po vojni. IV. Slovenec, 1866, 76.
- Slovenci, kaj čemo? V Ljubljani, 1867.
- Slovenski tabori. V Mariboru, 1869.
- *) (—) Politični listi. I. V Celju.
- (—) Slovenci in državni zbor leta 1873. in 1874. V Ljubljani, 1874.
- Sarajevo. Slov. Narod, 1878, 192.
- Spomini o Jožefu Jurčiči. Lj. Zvon, 1889—1890.
- Spomini. I., II. V Ljubljani, 1905—1906.
- Vrbanov J. G., Dr. Jožef Muršec. Slovenske Večernice v Celovcu, 1898.
- Vrhovnik Ivan, O stoletnici Vodnikovih »Lublanskih Novic«. V Ljubljani, 1897. (Ponatis iz »Slovenskega Lista, 1897, 2—6, 8, 10—12, 14, 19, 22, 25.)
- Vsim prebivavcem v kantonu Kanal in Goriških okolice. V Gorici, 1848.

W.

Weiss-Starkenfels Viktor, Kleiner politischer Katechismus der österr. Rechtspartei. Dunaj—Pešta, 1873.

Wendel Hermann, Aus dem südslavischen Risorgimento. V Gothi, 1921. (Obsega tudi monografijo o dr. Kreku.)

Wiesthaler Fran, Valentina Vodnika Izbrani spisi. V Ljubljani, 1890.

*) Winkler Andrej, bivši državni poslanec svojim volilcem. Na Dunaju, 1879.

*) Wratschko Fr., »Slovenski Gospodar« in slovenski kmet Franc Wratschko. V Gradcu, 1894.

Wurmbrand Viljem, grof, Govor . . . 29. nov. 1868. v ta namen, da bi se napravila katoliška bralnica. V Ljubljani, (1868). Izšel je tudi nemški.

— Govor . . . 9. dec. 1868. za posvetovanje pravil katoliške družbe. V Ljubljani, (1868). Izšel je tudi nemški.

Z.

Zagrebski Slovenci, Zaupnica dr. Radoslavu Razlagu. Slov. Narod, 1872. 16, 20.

*) Zakaj plačujemo toliko štibre? V Gradcu, 1870.

Z Gorenjskega. (Dopis.) Novice, 1873, 21.

Zakoni proti socialistom. Slov. Narod, 1885, 20.

Zarnik Valentin, dr., Prvi slovenski tabor. Novice, 1868, 31.

Zupanič Niko, dr., Map of Southern Slav Territory. V Londonu, (1915).

— O Slovencima. V New-Yorku, 1915. (Spis je bil namenjen ameriškim Hrvatom in Srbom.)

Ž.

Žan J., Potočnik Blaže. V Ljubljani, (1873). Ponatis iz »Let. Slov. Mat.«, 1872/73.

Železnikar Ivan, Dr. Valentina Zarnika zbrani spisi I. V Ljubljani, 1888.

Žibert J. A., dr., Der Mord von Sarajevo und Tiszas Schuld an dem Weltkriege. V Ljubljani, 3. natis. 1919.

Žigon Avgust, dr., Jezna zgodba iz Levstikovega življenja. Slovan, 1916.

— Korytkova pogodba z Blaznikom iz leta 1838. Lj. Zvon, 1920. (Obsega tudi podatke o dr. Bleiweisu.)

Žirovnik Janko, Blaž Potočnik. V Ljubljani, 1891.

*) Žitek Josip, Orehovski Bračko pa »Slovenski Gospodar«. V Mariboru, 1894.

Žlindra v državnem zboru. V Ljubljani, (1901). Ponatis iz »Slov. Naroda«, 1901, 100—102.

Žvab Lovro, Zgodovinske črtice o »Slavjanskem društvu« v Trstu. Slovan, 1886.

Lončar Dragotin dr.

POLITIČNO ŽIVLJENJE
SLOVENCEV

1797 - 1919

MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

K 94(497.4)

LONČAR Dragotin

Politično

94(497.4)"1797/1919"

000008881

COBISS •